د پوهنې وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د
روزنې معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف لوی رياست

پښتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۶ هـ. ش.

پښتو
اووم ټولګی

درسی کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري، اخيستنه او خرڅونه يې په کلکه منع ده. له سر غړوونکو سره قانوني چلند کيږي.

moe.curriculum@gmail.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو
د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښـــتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹٦ هـ.ش.

لیکوالان:

محمد قاسم هیله من، د مؤلف مرستیال محمد قدوس زکوخېل

ایډیټران:

محمد زرین انځور، پوهنمل بریالی باجوړی

دیني، سیاسي او فرهنګي کمیټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد یوسف نیازی
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمېټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معین.
- دکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې رئیس.
- دکتور محمد یوسف نیازی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست سرپرست.

کمپوز او ډیزاین:

- صفت الله مومند
- حمید الله غفاري

د چاپ د سمون چارې: محمد کبیر حقمل د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئیس

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدایﷻ ډېر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پرګاڼه یې سمبال کړ. ډېر درود دې وي د اسلام پرګران پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایی پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختګونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانګې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانګړنو پر بنسټ چمتو او تالیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هیواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختګونو سره سم چمتو کړي. د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړیږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنګ دودول، د هیواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښښنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروګرامونو پلي کوونکی دی. د هیواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهۍ په وړاندې یې جګړه خپله دنده ګرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هیواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هیواد د زده کړې د نظام برې د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کیږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ویش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدایﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپېڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

لیک لړ

شمیره	سرلیکونه	مخ
لومړی لوست	د خدای ﷻ حمد (ستاینه)	۱
دو یم لوست	زموږ ګران پیغمبر ﷺ	۵
دریم لوست	پسرلی اوښکلا یې	۹
څلورم لوست	د (ی) ډولونه	۱۳
پنځم لوست	ملي مشر میرویس نیکه	۱۷
شپږم لوست	کلمه، نوم او ډولونه یې	۲۳
اووم لوست	بلخ، د مد نیت زا نګو	۳۱

اتم لوست	ولسي ادبيات، لنډۍ	۳۵
نهم لوست	زده کړه: د ژوند اړتيا	٤۱
لسم لوست	ليکدود او اړتيا يې	٤۵
يوولسم لوست	ورځپاڼه: د معلوماتو چينه	٤۹
دولسم لوست	ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتک	۵۵
ديارلسم لوست	طاق ظفر: د خپلواکۍ ځلی	۵۹
څوارلسم لوست	قاضي او نوکر	٦۳
پنځلسم لوست	عبدالقادر خان خټک : نامتو شاعر	٦۷
شپاړسم لوست	دوديزې لوبې	۷۱
اوو لسم لوست	هانس کرستين اندر سن	۷۷
اتلسم لوست	د مطالعې ارزښت	۸۳
نولسم لوست	د يووالي ګټه	۸۷
شلم لوست	د سبو ګټې: ورځنۍ اړتيا	۹۱
يوويشتم لوست	چاپيريال څنګه وساتو؟	۹۵
دوه و يشتم لوست	ژبه او ګرامر	۹۹
درو يشتم لوست	د نشې زيا نونه	۱۰۳
څلر و يشتم لوست	د ماين خطرونه	۱۰۹
پنځه و يشتم لوست	شاعر او سپوږمۍ	۱۱۳
شپږ و يشتم لوست	د مشرا نو حقونه	۱۱۹
اوه ويشتم لوست	ستاينوم (صفت) او ډولونه يې	۱۲۳
اته و يشتم لوست	نظم او ډولونه يې	۱۲۹
	ويپانګه	۱۳٤

لومړی لوست

د خدای ﷻ حمد (ستاینه)

هر نېک کار د خدای ﷻ په پاک نامه پیل کېږي. هر کار چې د خدای ﷻ په نامه پیل شي، پای یې نېکمرغه وي. په هغه کې برکت ایښودل کېږي، ستونزې یې له مخې څخه په اسانۍ لیرې کېږي او په پای کې هغه څه لاس ته راځي چې غوښتنه یې شوې وي. له خدای ﷻ سره د مینې په پیدا کېدو د مسلمان زړه پیاوړی کېږي. د خدای ﷻ ستاینه په زده کوونکو کې د مینې احساس روزي او په هغوی کې د توحید روحیه پیاوړې کېږي. زده کوونکي په دې حقیقت پوهېږي چې الله ﷻ د ځمکې، اسمانونو او ټولو کایناتو خالق دی.

- موږ چا پیدا کړي یو؟
- ځمکه، اسمان او کاینات د چا خلقت دی؟

زما رب چې هم خالق د کل جهان دی
هم مالك دی د زمین او هم آسمان دی
جهانونه واړه ده دي پیدا کړي
دی د دواړو جهانونو نګهبان دی
که مارغه دی، که حیوان، که بنیادم دی
د الله ﷻ د عظمتونو ثنا خوان دی
د موسیٰ سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې مېلمه کړی په آسمان دی
محمد ﷺ چې دی بهتر د مخلوقاتو
نازل کړی یې په ده باندې قرآن دی
د خالق صفت مخلوق کولی نه شي
ای نسیمې ستا په ځان د څه ګومان دی؟

سیده حیات بیګم نسیم

سیده حیات بیګم نسیم د الطاف ګل کاکاخیل لور ده. په کال ۱۹۳۸م. کې په چترال کې زېږېدلې. سیدې قران کریم، احادیث، عربي، فارسي، اردو او پښتو لوستي وو. د شعرونو دیوان یې د "نسیم ورمې" په نامه په کال ۱۹۸۶م. کې چاپ شوی دی.

یادونه:
هغه کلمې چې د ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف او ق توري په کې راغلي وي، عربي کلمې بللې کېږي، لکه: خالق، معبود، ثواب، طاهر، مضمون... .

د متن لنډیز:

الله ﷻ د ټولې نړۍ پیداکوونکی او خالق دی. دی د دواړو جهانونو ساتونکی دی. حیوان، پېری، ماهی، مرغه او... انسان د لوی خدایﷻ ستاینه کوي. پیغمبران یې د مخلوقاتو د لارښوونې لپاره را استولي دي. د اللهﷻ ستاینې ډېرې دي او مخلوق یې ټولې ستاینې نه شي پوره کولی.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ستاسې په اند حمد (ستاینه) ولې د کتاب په پیل کې راغلی دی؟
- حمد څه ته وایي او موږ ولې د خدای تعالی حمد وایو؟
- د حمد په ویلو زموږ په کار کې څه اساني راځي؟

۲ــ زده کوونکي دې په متن کې:

- عربي، دري او پښتو کلمې پیدا او په دریو کتارونو کې دې ولیکي.
- ورته او مشابه کلمې دې ولټوي او په جلا، جلا کرښو کې دې ولیکي.
- د ستاینوم، رب، کوه طور، خالق، مالك او واړه کلمې دې پیدا او په جملو کې دې وکاروي.

۳ــ زده کوونکي دې لاندې بیت په نثر واړوي:

که موسی سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې میلمه کړی په آسمان دی

٤ــ زده کوونکي دې:

- پورته حمد په ګډه په خوږه ژبه او لوړ اواز ووایي.
- په څو جملو کې د خدایﷻ په هکله د خپل احساس ښرګندونه وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې راتلونکې ورځې ته د خدای ﷻ پالنې په اړه يو شعر، نثر او يا يو انځور راوړي.

د ځان پېژندل، د خدای ﷻ پېژندل دي. (حديث شريف)

دویم لوست

زموږ ګران پیغمبر ﷺ

- تاسې د ګران پیغمبر ﷺ د مبارك نامه له اورېدو وروسته څه وایئ؟

حضرت محمد ﷺ په مکه مکرمه کې زېږېدلی او په (٤٠) کلنۍ کې په پیغمبرۍ ګومارل شوی چې انسانان د خپل ځان او خدای ﷻ پېژندلو ته راوبولي. قرآن پر هغه نازل شوی چې د انسان د دواړو جهانونو د کمال او نیکمرغۍ لارې پکې پیدا کړي. د اسلام پیغمبر حضرت محمد ﷺ د نیکو خویونو او غوره اخلاقو یوه بشپړه بېلګه ده. د هغه هرعمل او وینا د مسلمانانو لپاره لوی لارښود دی.

- پر کشرانو باندې د ګران پیغمبر د شفقت او مهربانۍ په هکله څه پوهېږئ؟
- د حضرت پیغمبر ﷺ وینا او کړو ته څه وایې؟

الهي راکړه وصال د خپل حبيب
زړه مې ښاد کړې په جمال د خپل حبيب
د هغو په گفتگو وي له قرآنه
چې تل اوري قيل و قال د خپل حبيب
د قيامت له حرارته يې باك نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبيب
د صحرا د ريگ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبيب
دروازې مې دواړه سترگې د ختن شوې
چې پرې وينم خط و خال د خپل حبيب
که نظر په واړو ښکلو د جهان کړم
هرگز نه وينم څوك سيال د خپل حبيب
آرام نه کړي د سرو شونډو بې جوابه
خوله مې سترې کړه په سوال د خپل حبيب
بيهوده دي شمس الدينه قيل وقال دي
څو آگاه نشې په حال د خپل حبيب

شمس الدين کاکړ

د شاعر پېژندگلوي:

دا نعتيه کلام د شمس الدين کاکړ دی. نوموړی د ديارلسمې هجري پېړۍ له تکړه شاعرانو څخه و. شمس الدين کاکړ د پيرمحمد کاکړ د سبک له پيروانو څخه و. نوموړی په اصل کې د کندهار و، خو د عمر ډېره برخه يې په هند کې تېره کړې ده. د شعرونو يو په زړه پورې ديوان لري چې په ۱۲۳۸هـ. ق. کال کې يې بشپړ کړی دی.

د متن لنډيز:

په دې نعت شريف کې د خدای ﷻ د ستر پيغمبر حضرت محمد ﷺ يادونه د ((خپل حبيب)) په نامه شوې ده. د شمېر له مخې د بيابان د شګو په اندازه د هغه د کمال او حکمتونو يادوني شوې دي. په دې شعر کې له ((خپل حبيب)) څخه هدف د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد ﷺ دی او شاعر يې د ټولو ښېګڼو مالک ګڼي او په مينه يې يادوي.

څرګندونه

کمال هغه حالت دی، چې انسان په کې د خپل پيدايښت حقيقت پېژني. د خپل خدای ﷻ او د هغه د بنده ګانو په وړاندې خپل مسؤوليت درک کوي.

فعاليتونه

۱ــ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوئ، ځان پرې وپوهوئ او په جملو کې يې راوړئ:

ښاد	زلال	قيل و قال
ختن	پاک	سيال

۲ــ زده کوونکي دې په وار وار سره نعت په لوړ اواز ولولي او بيا دې مفهوم يې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د ګروپي کار په ترڅ کې عربي، دري او پښتو کلمې بېلې کړي.

٤ـ په متن کې دې ورته او مشابه کلمې ولټوي.

٥ـ څو تنه زده کوونکي دې د متن له مخې د پیغمبرﷺ د اخلاقو په اړه خبرې وکړي.

٦ـ یو شمېر زده کوونکي دې لاندې بیت معنا کړي:

د صـحرا د ریګ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبیب

۷ـ نور زده کوونکي دې دا بیت په ساده ژبه تحلیل او په نثر دې ولیکي:

د قـیامــت لــه حــرارته یې بـاك نشته
هــر چې نوش کاندي زلال د خپل حبیب

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو په هکله د خپل مور او پلار په مرسته په خپلو کتابچو کې څو لنډې، لنډې جملې ولیکي.

د حضرت محمد ﷺ وینا:

څوک چې په کشرانو زړه سوی او د لویانو درناوی نه کوي، زما په ډله کې نه دی.

پسرلی او ښکلا يې

■ پسرلی د کال خوږ فصل دی؟

يو کال څلور فصله لري. پسرلی د کال لومړی فصل دی. پسرلی، اوړی (دوبی)، منی او ژمی د کال نور دري فصلونه دي. د نړۍ يو شمېر هېوادونه د افغانستان په څېر څلور فصلونه، نه لري. يو شمېر هېوادونه چې سمندرونو ته نژدې او يا د استوا ليکي ته څېرمه پراته دي، دوه فصله لري. يوه ته يې وچ او بل ته يې باراني فصل وايي.

■ پسرلی د عمر له کومې برخې سره پرتله کېدای شي؟

■ د پسرلي موسم څه ځانګړتياوې لري؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی. سمندر ته ډېر نژدې نه دی. له دې امله بېل بېل فصلونه لري. په یو شمېر سیمو کې ژمی ډېر سوړ وي، خو یو شمېر نورې سیمې بیا معتدل ژمی لري. یو شمېر سیمې په اوړي کې ډېرې تودې او په ژمي کې ډېرې سړې وي. په لوړو سیمو کې په ژمي کې واورې او په ټیټو کې بارانونه اوري. همدا واورې او بارانونه دي چې په هېواد کې د اوبو زېرمې جوړوي.

په پسرلي کې په دښتو، غرونو ، رغونو او بڼونو کې راز راز ګلان زرغونیږي. خلک ډلې ډلې د ګلانو د سیل او د طبیعت له ښکلا څخه د خوند اخیستو لپاره دښتو، د غرونو لمنو او سیل ځایونو ته ځي. که په ژمي کې ډېرې واورې او په پسرلي کې ډېر بارانونه و اوري، نو له امله یې راتلونکی کال ښېرازه او پسرلی یې له ښکلا ډک وي.

په پسرلي کې په ځمکه کې نوې سا پو کیږي. ځمکه یا په طبیعي توګه او یا هم د بزګرانو او نورو کروندګرو د کار و زیار له امله شنه او خړوبیږي او د انسانانو د اړتیا وړ غلې دانې او ډول ډول مېوې زرغونوي. مرغان هم له یخو او سړو سیمو څخه تودو او ګرمو سیمو ته ځي. انسانان هم د نورو په څېر په خوځښت او حرکت راځي.

ځمکه تمامه شنه بخملي ده
نوی بهار دی د کال ځواني ده
دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه ټوله د پسرلي ده
ځمکې په خپل مخ ایښي ګلونه
ونو په غاړه کړه امېلونه
د کال ځواني ده وطن سمسور دی
خوشحاله ګرځي زلمي او نجونه

سحر سبا دی غوټۍ غوړیږي
د ګل په پاڼو شبنم ځلیږي
عجب احوال دی نن په ګلشن کې
ګلونه خاندي بلبل کړیږي

ګل پاچا الفت

د متن لنډیز:

د طبیعت پسرلی موږ ته دا پیغام راکوي چې ژوند هم بېلا بېل پړاوونه اوموسمونه لري. کله پر انسان پسرلی وي او کله منی. د ځوانۍ دوره پسرلي ته ورته وي او منی زړښت ته. د طبیعت پسرلی د نوي کال په راتلو بیا راځي، خو د ژوند پسرلی پر انسان یو وار راځي او چې تېر شو، بیا نه راځي. له دې امله باید د ژوند له پسرلي نه چې انسان د کار و زیار وسه لري، سمه ګټه واخلي او د ژوند د منې لپاره ترې توښه برابره کړي. پسرلی زموږ د ژوند لوی او ارزښتمن لوست دی. باید هغه د خپل ژوند مشال کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوي او په مناسبو جملو کې دې وکاروي:

زوکړه، ښیرازه ، ښکلا، مشال، خړوب

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې ورته اومشابه کلمې پیدا او ولیکي.

۳ـ شاګردان دې یو یو دې پوښتنو ته ځوابونه ورکړي :

- پسرلی څو میاشتې او د کال کوم فصل دی؟

- د پسرلي او ژمي د فصلونو تر منځ څه توپير دی؟
- د پسرلي د فصل ښکلا په څه شي کې ده؟
- پسرلی د انسان د ژوند کومې برخې ته ورته دی؟

٤ـ لاندې بيت په نثر واړوئ:

دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه تـــولـه د پســرلـــي ده

٥ـ زده کوونکي دې د کال د څلورو فصلونو او د نړۍ د نورو برخو د اقليمونو په هکله خبرې وکړي.

٦ـ زده کوونکي دې د پسرلي د ښکلا او په ژوند کې د ځوانۍ له موسم سره د هغې پرتله وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پسرلي متن ولولي، په مفهوم دې ځانونه پوه کړي او د پسرلي د ښکلا په اړه دې يو خو کرښې په کتابچو کې وليکي.

تـل دې بـهـار وي زمـــوږ وطـن کې
لکه چې روح وي ښايسته بـدن کې
ځـانـگـې د گـلـو دې تـل تـازه وي
خــزان دې نـه وي زمـــوږ چمن کې
گل پاچا الفت

د (ی) ډولونه

■ که مو د (ی) بېلا بېل ډولونه زده نه وي، ایا یو متن سم لوستلای یا لیکلای شئ؟
هره ژبه ځانته بېل ګرامر او قاعدې لري. پښتو هم د خپل جوړښت له مخې له نورو ژبو سره په غږ او لیکنه کې توپیر لري. که دا بڼې د چا زده نه وي، نو د یو پښتو متن په لوستلو اولیکلو کې له ستونزو سره مخامخ کیږي او هغسې چې لازمه ده، کلمې او جملې په سمه توګه نشي لوستلای. په پښتو کې (ی ګانې) پنځه لیکنۍ بڼې لري. دلته تاسو ته په لنډ ډول درپېژندل کېږي.

■ د سرې جمع او مفرد څنګه لیکئ؟

■ هغه لیکنه به سمه وي چې د (ی ګانو) توپیر او سمه کارونه په کې نه وي شوې؟

لکه دمخه چې وویل شول، (ی) د پښتو ژبې یو کومکي غږ دی او پنځه ډوله ویل (تلفظ) کېږي. دا غږونه په عمومي ډول د کلمو په منځ او پای کې څرګندېږي.

۱ــ نرمه (ی): دا (ی) هیڅ ټکي نه لري، بې ټکو (ی) هم ورته وایي.

زیاتره د نارینه نومونو لپاره کارول کېږي. لکه: سړی، منګی، لرګی، زلمی، توریالی.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ:

یو سړی راروان دی او لرګی یې په لاس کې دی.

منګی یې له سره ولوید.

زلمی او توریالی نن سهار لاړل.

۲ــ څرګنده (ي): د دې (ي) لاندې دوه ټکي څنګ په څنګ ایښودل کېږي. زیاتره د جمع او د نسبتي نومونو په پای کې راځي، لکه: سړي، منګي، لرګي، دوبي، موچي، پردي، خپلوي.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

سلیم او وزیر کاکا ډېر ښه سړي دي.

کله کله پردي هم په کار راځي.

خپلوي او دوستي پالل غواړي.

موچي ته مې بوټونه د ګنډلو لپاره ورکړل.

دوبي ته مې کالي راوړل.

۳ــ اوږده (ې): هغې (ې) ته وایي چې لاندې ترې دوه ټکي سر پر سر یا لاندې باندې راغلي وي. دا (ې) زیاتره د مؤنثو نومونو په پای کې راځي، لکه: ادې، شیدې، ناوې، مستې.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

ادې شیدې تومنه کوي.

د کاکا ناوې مستې جوړوي.

زرغونې ادې ته غږ کړ.

۴ــ د تانیث (ۍ) : دې (ۍ) ته لکۍ لرونکي (ۍ) یا زورکۍ واله وایي چې د مؤنثو

نومونو په پای کې راځي، لکه: ډوډۍ، خولۍ، څوکۍ، سپوږمۍ، تورپیکۍ او نور.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ:

ګلالۍ پر څوکۍ ناسته ده.

تورپیکۍ د احمد خولۍ پرېمینځي.

هوسۍ ډوډۍ خوري.

۵ـ مخاطبه (ئ): دې (ئ) ته فعلي (ئ) وایي او په جمع امریه فعلونو کې راځي، لکه:

خورئ، ځئ، کښېنئ، پاځیږئ، ودرېږئ.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

هلکانو ډوډۍ وخورئ.

ځئ لاړ شئ.

کښېنئ او درس ولولئ.

د متن لنډیز:

(ی) ګانې د پښتو ژبې غړونه دي. پنځه بېلا بېل ډولونه لري. د کلمو په پای کې راځي. په پښتو کې پنځه ډوله (ی) ګانې دي چې هره یوه یې ځانته ځانګړنې لري او په جلا جلا ځایونو کې استعمالیږي. د دې تورو د ښو زده کړه د هر چا لپاره، په تېره هغو ته چې د پښتو متنونو له لیکلو او لوستلو سره سروکار لري، اړینه او ضروري خبره ده.

څرګندونه

لکۍ لرونکې (ۍ) او فعلي (ئ) دواړه یو ډول تلفظ لري، خو لکۍ لرونکې (ۍ) په ښځینه نومونو کې اوفعلي (ئ) په فعلونو کې راځي. ددې لپاره چې د نومونو او فعلونو توپیر وشي، دغه بدلون پکې راغلی دی.

فعاليتونه

۱ــ په لاندې جملو کې د (ی) تلفظي بېلابېلې بڼې وګورئ او اړوند ټکي ورلاندې کېږدئ:

- تاسی په کوم ټولګی کی یاستئ؟
- زموږ کور ډېر لوی دی.
- د احمد خپلی شکېدلې ده.

۲ــ دا لاندې جملې بشپړې کړئ:

- خپلوي او .... پالل غواړي.
- دوبي ته مې .... راوړل.
- ادي .... تومنه کوي.
- هوسی .... خوري.

۳ــ په لاندې کلمو کې نرمه (ی) په څرګنده (ي) واړوئ او بیا یې تلفظ او د معنا توپیر په ګوته کړئ:

سړی　　لرګی　　منګی　　پردی　　مړی

٤ــ په لاندې کلمو کې د (ی) ګانو نومونه ولیکئ:

خولی، منګی، لرګی، لیکئ، ځې

٥ــ پنځه مؤنث نومونه ولیکئ چې په پای کې یې لکۍ لرونکې (ۍ) راغلې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مور او پلار د حقونو په اړه یو څو کرښې ولیکي او بیا دې په متن کې پورته ټولې نومول شوې (ی) ګانې په نښه کړي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

پنځم لوست

ملي مشر، میرویس نیکه

د افغانستان د تاریخ په پاڼو کې یو شمېر داسې نومیالی څېرې شته چې کارنامې او یادونې یې په زرینو کرښو لیکل کېږي. په دغو نامتو څېرو کې د میرویس نیکه څېره ډېره ځلانده او تلپاتې ده. په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ د دغه نومیالي او مهم شخصیت په هکله یو مطلب ولولئ.

- د میرویس نیکه ستره ځانګړتیا کومه وه؟
- میرویس نیکه څنګه واکمن و؟
- میرویس نیکه له کومې لارې مشرۍ ته رسیدلی و؟

میرویس نیکه زموږ د هېواد ملي مشر او نومیالی واکمن و. د اټکل له مخې په (۱۰۸٤هـ . ق . ۱٦٧٣میلادي) کال کې زیږېدلی دی. پلار یې ښالم خان نومیده. ښالم خان د کندهار د هوتکو د قبیلې یو منلی مشر و. میرویس نیکه د وخت زیاتره دیني زده کړې په کوچنیوالي کې سرته رسولې وې. په زلمیتوب کې یې د سوداګرۍ په کسب پیل وکړ. په دې توګه یې ډېرو ځایونو ته سفر وکړ. د سفرونو په ترڅ کې د بېلا بېلو خلکو او ولسونو له حال احوال څخه خبر شو. پوهه، تجربه او معلومات یې لا زیات کړل.

په (۱۱۰٦هـ . ق) کال کې د صفوي شاه حسین د واکمنۍ په پېر کې ګرګین د کندهار حاکم و. ګرګین ډېر ظالم سړی و. د کندهار پر اوسیدونکو یې زیات زور او زیاتی کاوه. د خلکو شکایتونه او عرضونه چا نه اورېدل. د افغانانو د دغه مهال زیاتره مشران او لویان صفوي یرغلګرو بندیان کړي یا وژلي وو. د خلکو سترګې یوازې میرویس خان ته اوښتې. میرویس خان چې تر دغه مهاله په سوداګرۍ بوخت و، د خلکو غوښتنو ته یې غاړه کیښوده. هغه له سوداګرۍ څخه ملي خدمت غوره وباله او د خلکو او قومونو تر منځ د اختلافونو په لیرې کولو یې پیل وکړ. خلک یې د ملي یووالي تر بیرغ لاندې راټول کړل.

میرویس خان د خپلې پوهې اوتدبیر له مخې ځان ګرګین ته نژدې او د هغه باور یې پرځان پیدا کړ. له دې وروسته میرویس خان اصفهان ته سفر وکړ. هغه چې ډېر پوه، زړور او ژبور سړی و، ډېر ژر یې د اصفهان په دربار کې نفوذ وکړ. ځان یې په هغوی باندې د افغاني قبیلو د مشر او د ګرګین د سلاکار په توګه ومانه. نوموړی له یو سپارښت لیک سره بېرته کندهار ته راستون شو.

میرویس نیکه له بېرته راستنېدو وروسته د قومونو تر منځ د اختلافونو د له منځه وړلو لپاره هلې ځلې چټکې کړې. ګرګین ځان له خطر سره مخامخ ولید. وارخطا شو او میرویس خان یې بندي اصفهان ته ولیږه. میرویس خان هلته د خپلې پوهې، تدبیر، فصاحت، بلاغت او قوي منطق له لارې ډېر ژر له بند څخه خوشې او د حج د فریضې د ادا کولو اجازه یې هم ترلاسه کړه. د حج پر مهال یې د هغه ځای له وتلو عالمانو سره ولیدل او د ګرګین زور

زياتی يې هغوی ته بيان کړ او له هغوی څخه يې د يو ظالم حاکم په وړاندې د يو پاڅون لپاره شرعي فتوا وغوښتله. اصفهان ته راستون او له صفوي دربار څخه يې د خپلې مشرۍ او ګرګين ته د مشورې ورکولو فرمان تر لاسه کړ.

کندهار ته له راستنېدو وروسته يې يو شمېر قومونه د صفوي واکمنۍ په وړاندې مخالفتونو ته وهڅول. بيا يې د يو ملي پاڅون له لارې ګرګين وواژه او د هغه لښکر يې تارومار کړ. په دې توګه پر کندهار باندې د يرغلګرو واک پای ته ورسيد. ميرويس خان په (١١١٩هـ . ق) کال کې د کندهار په کوکران کې د افغانانو د يوې ملي جرګې له لارې په مشرۍ وټاکل شو، او د يو ملي خپلواک ولسي حکومت بنسټ يې کېښود.

ميرويس نيکه په ډېره پوهه اوتدبير د هېواد د ملکي او پوځي چارو په سمبالښت پيل وکړ. شاوخوا سيمې يې په خپل حکومت پورې وتړلې. د ټولو ميشتو قومونو او قبيلو د ملي يووالي لپاره يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې وکړې. د ميرويس نيکه ستره ځانګړتيا دا وه چې هغه د خپل ژوند تر پايه هيڅکله ځان د پاچا يا امير په توګه نه ښود او نه يې درباري تشريفات خوښول، بلکې د يو ملي مشر په توګه يې له هر چا سره غوره سلوک کاوه. هر چا خپل عرض او فرياد له ستونزو پرته تر هغه رسولی شو. له همدې امله يې د افغان ولس په زړه کې ژور ځای نيولی او له ډېره درنښته او ګرانښته خپل دغه نوميالی مشر د ((نيکه)) په درانه لقب لمانځي.

ميرويس نيکه د يو ملي مشر په توګه افغان ولس ته له اوو - اتو کالو نه هيريدونکي خدمت او وياړلو کارنامو څخه وروسته په (١١٢٧ هـ . ق . ١٧١٨م.) کال کې وفات او د کندهار د نوي ښار لويديځ ته د ((کوکران)) په کلي کې خاورو ته سپارل شوی دی.

د متن لنډيز:

میرویس نیکه یو ملي مشر و. له کوچنیوالي په زیرکتیا او پوهې مشهور و. هغه مهال پښتانه له یو شمېر ملي ستونزو سره مخامخ وو. له یوې خوا قومي مشران په خپلو کې مخالف وو او له بلې خوا په کندهار کې د شاه حسین صفوي د حکومت حاکم، ګرګین له خلکو سره ناوړه چال چلند کاوه. هغوی به یې په یو او بل نامه ځورول. یو شمېر قومي مشران یې بندیان کړي وو. لنډه دا چې وضعه ډېره کړکېچنه وه. په دې وخت کې پښتنو میرویس نیکه ته مخ واړاوه. دغه نومیالي مېړه هم ملي خدمت له خپل شخصي خدمت څخه غوره وباله. ملا یې وتړله، د ډېرو ستونزو له ګاللو وروسته یې د ولس په مرسته دښمنان مات کړل او د ملي افغاني حکومت بنسټ یې کېښود. افغانانو د یوې ملي جرګې له لارې میرویس نیکه د هغه د غوره خدمتونو د سرته رسولو له کبله د ملي مشر په توګه وټاکه.

فعالیتونه

۱ـ په متن کې ورته او متضادې کلمې ولټوئ.

۲ـ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې پیدا او په جملو کې یې وکاروئ: واکمن، ترجیح، نومیالی، منلی، ویاړ، اټکل، یرغلګر، پاڅون، پېر.

۳ـ د جرګې په اړه خبرې وکړئ.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د میرویس نیکه د ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې د پورته متن په لومړي پراګراف کې (ی ګانې) ولټوي او ودې وایي

چې کوم ډول (ی ګانې) دي.

۶ـ زده کوونکي دې ووايي چې له یوه هېواد څخه د پردیو د شړلو لار د ولس په څه شي کې نغښتې ده؟

۷ـ زده کوونکي دې یوه ملي جرګه تمثیل کړي. هغوی دې موضوع پخپله یا د ښوونکي په مرسته وټاکي او د بېلا بېلو مشرانو د خبرو اترو له لارې دې د حل یوه لاره راوباسي.

۸ـ زده کوونکي دې یو یو د ملي مشر ځانګړتیاوې بیان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د تر لاسه شوو معلوماتو په رڼا کې د میرویس نیکه په اړه په خپلو کتابچو کې یو څو کرښې ولیکي.

د میرویس نیکه وینا:

((عقل او حکمت یوازې په ناز او نعمت کې نه دی او نه یوازې د نعمت د خاوندانو په دماغو کې ځای لري. زموږ په غرو کې هم عاقلان او حکیمان شته))

زده کوونکي دې لاندې شعر ولولي او خوند دې ترې واخلي:

ورځ

له جهانه تیاره ورم رڼا راوړمه
د غفلت له خوبه خلک پاڅومه
هنګامه د ژوندون ګرمه کړم عالم کې
حرکت او کار ته هر څوک رابلمه
شوق د کار هومره په زړونو کې پیدا کړم
چې غرمو کې په دهقان یوې کومه
څوک په غرونو خېژوم په سختو لارو
په چا باندې درانه پیټي باروم
ټول عالم کړم سرګردان او ناقراره
خو د زجر سره اجر ورکومه
محرک زه د انسان د ارادو یم
دا ویده عالم له خوبه ویښومه
که ژوندون فعالیت او حرکت وي
په جهان کې زه دغه اثر لرمه
وخت د سعې او عمل د کار او زیار یم
چې وزګار مې نیوی نه شي هغه ښکار یم
ګل پاچا الفت

کلمه، نوم او ډولونه يې

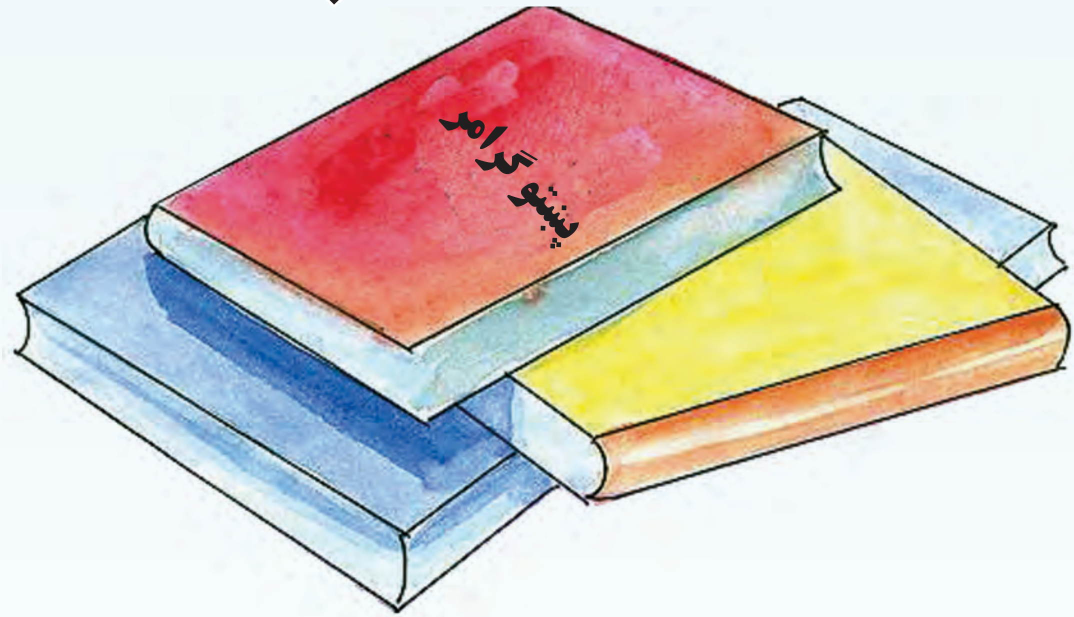

■ کلمه څه ته وايي او له جملې سره څه توپير لري؟

هغه لفظ چې د يوې معنا د افادې لپاره له خولې راوځي، کلمه نوميږي.

هغه کلمې چې کلام جوړوي، د کلام توکي نوميږي او د کلمې ډولونه هم ورته وايي. جمله لږ تر لږه له دوو کلمو څخه، چې معنا څرګنده کړي، جوړيږي. په پښتو کې د کلمې ډولونه يا د کلام توکي له نوم، ضمير، صفت، فعل، قيدونو او اداتو يا تورو څخه عبارت دي.

■ نومونو په ژبه کې کومې اسانتياوې رامنځته کړې دي؟

نوم:

دا سړی خوړا نیک خویه دی.

احمد زما پوروړی دی.

زرغونه ښه ښایسته لري.

ایمل ستا پخوانی ملګری دی.

دا تیږه ډېره درنه ده.

په پورته جملو کې هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده.

نوم هغه کلمه ده چې پرته د زماني له ښوولو یو څوک، یو څیز او یا یو شی ونوموي، لکه په پورته کلمو کې سړی، احمد، زرغونه، ښایست، ایمل او تیږه.

نوم د معنا او مفهوم له مخې پنځه ډولونه لري، لکه: خاص نوم، عام نوم، ذات نوم، معنا نوم، جنس نوم، جمع نوم.

پوښتنه

خپل شاوخوا ته وګورئ او د شخص، څیز یا ځای نومونه په ګوته کړئ.

د نوم ډولونه:

۱ـ خاص نوم:

په لاندې جملو کې نومونو ته پام وکړئ او وګورئ چې څه راز شیان نوموي:

احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی.

ننګرهار د ګلوهار دی.

ملالۍ د میوند د جګړې اتله پښتنه وه.

هند ډېر لرغونی تاریخ لري.

ایران زموږ ګاونډی هېواد دی.

په پورته جملو کې احمدشاه بابا، افغانستان، ننګرهار، ملالۍ، میوند، هند او ایران

داسې نومونه دي چې د اورېدو پر مهال يې فکر هماغه لوري ته ځي او سمدلاسه هماغه خلك، ښارونه او يا هېوادونه درپه زړه کېږي.

په دې توګه خاص نوم (ځانګړی نوم) هغه نوم دی چې يو ځانګړی شخص، شيز يا ځای ونوموي.

پوښتنه

د خپل ټولګي دننه يا بهر کوم شخص، شيز يا ځای چې خاص نوم په ګوته کړي، پيدا او د ټولګي په وړاندې يې ووايئ.

۲_ عام نوم:

لاندې جملې ولولئ او نومونو ته يې پام وکړئ.

دا يو تکړه هلك دی.

هېواد پر هر چا ګران دی.

سږکال د وچکالۍ له امله کابو ټول خاروي مړه شول.

دا ښځه او سړی ځوك پېژني؟

په پورتنيو جملو کې هلك، هېواد، خاروي، ښځه او سړی داسې نومونه دي چې په يو ځانګړي شخص يا شيز باندې دلالت نه کوي او د اړوند جنس ټول غړي څرګندوي. دغو نومونو ته عام نوم ويل کېږي.

عام نوم داسې يو شی يا شيز نوموي چې ځانګړی يا خاص نه وي، لکه په پورته جملو کې درکړل شوې بېلګې.

پوښتنه

زده کوونکي دې د ټولګي دننه او بهر شيانو، خلکو او ځايونو ته پام وکړي چې کوم عام نومونه پيدا کولی شي.

۳ــ ذات نوم:

دا جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده:

ډبره درنه ده، که مالوچ؟

د ښا اوبه ډېرې يخې وي.

دومره لوړ غر! ستونی به دې وشکېږي.

پورته جملې وګورئ او هغو کلمو ته ځير شئ چې کرښې ورلاندې ايستل شوې دي.

ذات نوم يو حس کېدونکی شی راښيي. يا په بله وينا داسې يو نوم نوموي چې زموږ په حواسو حس کېدای شي او بهرنی وجود ولري، لکه : ډبره، مالوچ، لرګی، ښا، اوبه، ستونی.

پوښتنه

يوه ډله زده کوونکي دې د ښوونځي په چاپېريال کې د ذات نومونه پيدا او د نورو زده کوونکو په وړاندې دې يې ووايي.

۴ــ معنا نوم:

لاندې جملې ولولئ:

دا خپل ښايست راپورې اور شو.

روغتیا د نېکمرغه ژوند ضامنه ده.

داسې هیله مې درخخه نه کېده.

ننګ، پت او مېړانه پښتني دودونه دي.

رخه د خوښۍ مخه نیسي.

خدای ﷻ دې له درد، غم او اندېښنې څخه لېرې لره.

د معنا نوم په یو غیر محسوس څیز یا په یوې پدیدې پورې اړه لري او هغه نوموي، یعني هغه څیز نوموي چې بهرنی وجود نه لري، لکه په پورته جملو کې ښایست، روغتیا، هیله، ننګ، پت، مېړانه، رخه، خوښي، درد، غم، اندېښنه.

پوښتنه

د زده کوونکو یوه ډله دې داسې نومونه ووایي چې بهرنی وجود ونه لري.

۵ـ جنس نوم:

وخت لکه سره زر دی.

که اوبه نه وي، ژوند به نه وي.

جوار او غنم د افغانستان کرنیز محصولات دي.

بې تېلو څراغ نه بلېږي.

په پورته جملوکې د کرښې له پاسه کلمو ته ځیر شئ او وګورئ چې څه راز نومونه دي؟

هغه نوم چې نه شمېرل کېږي مفرد او جمع یې یو څېر وي، د جنس نوم ورته وایي، لکه په پورته جملو کې سره زر، اوبه، غنم، جوار او تېل.

پوښتنه

تاسو په خپل ټولګي یا د ښوونځي په انګړ کې داسې نومونه په ګوته کولای شئ چې ونه شمېرل شي؟

٦ـ جمع نوم:

د سرې میاشتې ملي ټولنه له بېوزلو کورنیو سره مرسته کوي.

دا رمه د باتور کاکا ده.

افغان ولس له برمه ډکه مخینه لري.

دا نوم په څرګنده د لفظ له مخې یو مفرد نوم دی، خو په معنا کې یوه ډله یا ټولی نوموي او جمع نوم ورته وایي، لکه : ټولنه، ولس، رمه او نور. په پښتو کې جمع نوم د ډېرو ډلو په لحاظ بیا هم جمع کېږي، لکه : ټولنې، ولسونه، رمې.

پوښتنه

د زده کوونکو یوه ډله دې له خپلو شاوخوا شیانو څخه د جمع نوم پیدا او نورو زده کوونکو ته دې یې ووایي.

نوم د شمېر له مخې په دوه ډوله دی، مفرد او جمع.

۱ـ مفرد نوم:

په لاندې جملو کې هغو نومونو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلک ولې ځانته راغی، هغه نور څه شول؟

د دې باغ دا یوه ونه خرابه ده، هغه نورې ښې دي.

د توري او قلم خاوند، خوشحال خټک د پښتو وتلی شاعر او ادیب و.

مفرد نوم هغه نوم دی چې د یوې ډلې په یو شخص یا یو څیز دلالت وکړي، لکه په پورته جملو کې هلک، باغ، ونه، قلم، خاوند، شاعر.

۲ـ جمع نوم:

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلکان څوک دي؟

زموږ د کلي باغونه خراب او ونې یې ټولې وچې شوې دي.

د مال او دولت خاوندان تل له بېوزلو سره مرسته کوي.

په پورته جملو کې هلک په هلکانو، باغ په باغونو، ونه په ونې، خاوند په خاوندان اوښتي او د جمع حالت یې نیولی دی.

په دې توګه ویلی شو، جمع نوم هغه نوم دی چې د یوې ډلې له یو څخه زیات اشخاص یا شیان ونوموي، لکه: هلکان، نجونې، ونې، قلمونه او نور.

په پښتو کې د مفرد نوم جمع کول ځانته قاعدې لري. نارینه نوم ځانته او ښځینه نوم ځانته د خپلو قاعدو له مخې جمع کېږي.

پوښتنه

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې یو تن د مفرد نوم ووایي او بل دې هغه نوم جمع کړي.

فعالیتونه

۱ـ

- زده کوونکي دې ووایي چې کلمه له جملې سره څه توپیر لري؟ څو مثالونه دې

وړاندې کړي.

- نوم څه راز کلمه ده؟ څو مثالونه يې په ټولګي کې ووایاست.
- د نوم ډولونه کوم دي؟ یوازې نومونه يې واخلئ.

۲ _

- په متن کې دا راغلې کلمې: افاده، سرېتوب، وچکالي، توکی، پورورې، پت، توپیر، چابک، مېړانه معنا او په مناسبو جملو کې يې وکاروئ.
- وګورئ، په متن کې د کلمو په پای کې د (ی ګانو) کومې بڼې راغلي، ويې ليکئ.

۳ _

- د دې لاندې مفردو نومونو جمع حالت ولیکئ: کتاب، هلك، باغ، قلم، نوم، کلمه.
- د خاصو نومونو یو څو بېلګې ووايئ.
- جنس نوم څه ته وايي؟ بېلګې يې ولیکئ.

۴ _

- د زده کوونکو یوه ډله دې مفرد نومونه ووايي او بله ډله دې د هغه نومونو د جمعې حالت ووايي.
- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې له بلې څخه د عام نوم او د جنس نوم پوښتنې وکړي او هغه بله ډله دې هغه نومونه ووايي.
- لاندې څو نومونه درکړل شوي، تاسو ووایاست چې هغه کوم ډول نومونه دي: جلال اباد، زرمینه، مالوچ، ښایست، ټولنه، هلکان، پسرلی، واوره، غنم.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې يو متن وليکي او د پورته يادو شوو نومونو ټول ډولونه دې په کې وکاروي او په نښه دې کړي. سبا دې هغه په ټولګي کې ووايي.

اووم لوست

بلخ، د مدنیت زانګو

■ بلخ ته ولې د مدنیت زانګو وايي؟

بلخ یا بخدي زموږ د هېواد یو لرغونی ښار دی. بلخ د هېواد په شمال کې د آمو د سیند تر څنګ پروت دی، له ډېرو سمسورو او حاصل خېزو ولایتونو څخه ګڼل کېږي. بلخ په تاریخونو کې په ډېر وياړ او ښه نوم یاد شوی، له دې امله ورته ام البلاد (د ښارونو مور) ویل شوی دی. بلخ د مېړنیو خاوره وه. رستم له همدې ځایه پورته شوی دی چې د فردوسي په شهنامه کې د دې سیمو اتل و. اریایان د خپل مدنیت په لومړي پړاو کې دې ځای ته رارسیدلي او دلته میشت شوي دي (۲۸۰۰ ق. م.). د بلخ تاریخي ښار د هېواد تېر وياړ را په زړه کوي.

■ ستاسو په اند به بلخ څومره تاریخي مخینه ولري؟

بلخ په ځینو لیکنو کې په (باختریش) یادشوی دی. د تاریخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، یعنې د اریانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بیرغونو د ښار په نوم یاد شوی دی. د بلخ تاریخي مخینه له میلاد څخه دمخه څه ناڅه دوه زره اته سوه کالو ته رسیږي.

د بلخ یا بخدي کلا د وارا (ارگ) په نامه هم یاده شوې ده. دا ځای د اریانا لومړنی استوگنځی او پلازمېنه وه. دا پلازمېنه لومړنی ټاټوبی و چې اریایي پاچا، یما د هغې بنسټ ایښی و. وارا د خوندي اوسېدو ځای معنا لري چې بیا وروسته د کور، ماڼۍ او معبد په نومونو هم کارول شوې ده.

د اریانا دایرة المعارف د لیکنې له مخې هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کیلومترۍ کې لیدل کیږي، د دغه ځای دبدبه او تاریخي عظمت په سترگو کې مجسموي. د هغې له پاته شونو او اثارو څخه د بلخ بالاحصار، د بالاحصار د مدخل برج عیاران، یو پنډ او لوی دیوال، لوی منارونه او د خاورو یوه غټه غونډۍ د یادونې وړ دي. د بلخ نهه گونبدي جومات په بلخ کې پروت دی او د ځینو څېړونکو په وینا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانی ابده گڼل کیږي او په اتمې پېړۍ پورې یې تړي.

اوسنی بلخ چې مزار شریف یې ولایتي مرکز دی، پخواني بلخ ته نژدې ودان شوی دی. د بلخ پخواني یادگارونه زیاتره د بلخ په ولسوالی کې تر سترگو کېږي. خلک یې له علم او پوهې سره مینه لري. زیاتره پخواني پوهان، عارفان او شاعران په دې لرغوني ولایت کې تېر شوي دي.

علي کرم الله وجهه منسوبه روضه هم د مزار شریف په ښار کې موجوده ده. دا ښکلې او له شان او شوکته ډکه مقبره د هرات د تیموریانو د وخت له شاهکارونو څخه شمېرل کیږي. دا روضه د مزار شریف د ښار د پرمختیا لامل شوه، خو د ام البلاد بلخ له ښار څخه اوس له ځینو کنډوالو او د کلا له خرابیو پرته نور څه نه دي پاتې.

د مولانا جلال الدین محمد بلخي، ناصر خسرو بلخي، رابعه بلخي، ابن سینا بلخي او نورو د زیږېدو ټاټوبی د بلخ لرغونی ولایت دی.

د بلخ په ولايت کې معارف پر مختللی دی. په هرې ولسوالۍ کې د هلکانو او نجونو ښوونځي شته او زيات شمېر زده کوونکي ورته ځي راځي. يو پوهنتون هم لري چې د بلخ پوهنتون په نامه يادېږي.

د متن لنډيز:

بلخ د افغانستان لرغونی ښار دی. ډېر بډای مدنيت يې درلود. تاريخي مخينه يې له ميلاد څخه دمخه تر (۲۸۰۰ ق.م) کلونو پورې رسېږي. بلخ هغومره ښايسته ښار و چې د ښارونو د مور يا ام البلاد په نامه يې شهرت درلود. د بلخ پخوانی ښار په ځينو ليکنو کې د (باختريش) په نامه ياد شوی دی. د تاريخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، يعنې د اريانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بيرغونو د ښار په نوم ياد شوی دی. هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کيلومترۍ کې ليدل کيږي، ددغه ځای دبدبه او تاريخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د بلخ نهه ګونبدی جومات په بلخ کې پروت دی او د ځينو څېړونکو په وينا د افغانستان اسلامي آبداتو ډېره پخوانۍ آبده ګڼل کيږي او له اتمې پېړۍ سره تړاو لري.

فعاليتونه

۱- زده کوونکي دې په پورته لوست کې:

- خاص نومونه پيدا کړي.
- مترادفې کلمې دې ولټوي.
- د (ی ګانو) مختلف ډولونه دې په نښه کړي.
- د بلخ د نوميالیو پوهانو، ليکوالو او شاعرانو نومونه دې واخلي.

۲- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- د بلخ يا بخدي کلا په کوم نوم ياده شوې ده؟
- بلخ ته ولې د ښارونو مور يا ام البلاد ويل کېده؟
- د آريانا لومړنۍ ټاټوبی کوم ځای دی؟
- د لرغوني بلخ بېلابېل نومونه کوم دي؟
- ستاسو په اند به بلخ څومره تاريخي مخينه ولري؟
- علي کرم الله وجهه ته منسوبه روضه چېرته واقع ده؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په پنسل ډک کړي:

- د بلخ نهه گونبدي جومات .... پروت دی.
- د افغانستان د اسلامي آبداتو ډېره پخوانۍ آبده د .... ياديږي.
- د بلخ نهه گونبدي جومات په .... پېړۍ پورې اړه لري.
- اوسنی بلخ د هېواد په .... کې د .... پروت دی.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د بلخ د لرغونتيا او د افغانستان په تاريخ کې د هغه د ارزښت او اهميت په هکله څو لنډې جملې وليکي او بيا دې په دې ليکنه کې نومونه او د (ی گانو) بېلا بېل ډولونه وښيي.

> نېکه خبره وکړه چې په هغې باندې وپېژندل شې او نېک کار وکړه چې د نېکانو په ډله کې وشمېرل شې.
>
> حضرت علي کرم الله وجهه

اتم لوست

ولسي ادبيات، لنډۍ

■ ولسي ادبيات يا شفاهي ادبيات څه ته وايي؟

ولسي ادبيات د ولسي پوهې او يا ولسي زده کړې برخه ده. د ولسي پوهې لمن خورا پراخه ده او د يو ولس دودونه، عادتونه، کرنه، پوښاک، خصوصيات، کيسې، سندرې او داسې نور شيان پکې شامل دي. ولسي ادب د ټولنې د ادب هغه برخه ده، چې د خلکو په ژبه جاري وي، له يوې خولې نه بلې ته ليږدول شوي او لومړی جوړوونکی يې معلوم نه وي.

■ تاسو تر اوسه د ادم خان او درخانۍ يا د موسیٰ خان او ګل مکۍ په څېر کومه کيسه اورېدلې ده؟

■ وايي چې ولسي ادبيات د يو ولس د ژوند هينداره ده، څنګه؟

ولسي ادبيات

ولسي يا شفاهي ادبيات د ولسي پوهې يا د ولسي زده کړې ښه ځرګندويي کوي.

د ولسي ادب په څنګ کې ليکلی ادب پروت دی. ليکلی ادب په يو ځانګړي شاعر يا ليکوال پورې اړه لري. مؤلف يې معلوم، نوم يې خوندي او حق يې ساتلی او محفوظ دی.

د ولسي اثر ليکوال که څه هم لومړی يوشخص وي، خو وروسته د هغه نوم هېرېږي او اثر يې د ټول ولس د ژبې مال ګرځي.

د ولسي ادب او ليکلي ادب تر منځ يو بل مهم توپير دادی چې په ليکلي ادب کې يو ليکوال کوښښ کوي په معياري او نسبتاً منل شوې املاء او انشاء يو شی وليکي، خو ولسي ادب له دغه قيد او شرط څخه وتلی دی او خپله لهجوي ځانګړتيا ساتي. په بل عبارت د ولسي ادب ژبه د ليکلي ادب لپاره د خامو موادو حيثيت لري. يو ليکوال له ولسي ژبې او ادب څخه هم خام مواد اخلي او هغه په ليکلي ادب کې پخوي.

پښتو ولسي ادب د ځرنګوالي او ډول له مخې زښت ډېر ډولونه لري. په هره سيمه او هر خېل کې تقريباً خاص ډول سندرې پيداکېدای شي. موږ دلته د هغوی له ډلې څخه يوازې په لنډيو خبرې کوو:

لنډۍ

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب يوه بيسارې بډايه پانګه ده. زموږ د ټولنې د ژوند او فکر داسې خوا نشته چې په لنډيو کې غبرګه شوې نه وي. مينه، ښکلا، وصال، بېلتون، خوښي، خواشيني، تېری، عدالت، سرښندنه، هېوادپالنه او داسې نور په لنډيو کې ځای شوي دي.

لنډۍ چې د ټپې، مسرۍ او ټيکۍ په نومونو هم يادېږي، د پښتنو په هره سيمه، هر کلي او کور کې د ولسي ادب يوه مهمه برخه ده. په هره سيمه کې په خاصو غږونو او ټاکلي ډول ويل کېږي.

لنډۍ د ولسي ادب يوه برخه ده. جوړوونکي يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال ګڼل کېږي. په دې ترتيب که لنډۍ واورو، نو بايد د جوړوونکي د نوم فکر يې راسره پيدا نه شي،

خو دومره پوهېدای شو چې دا لنډۍ د یو نارینه د زړه اواز دی، که د یوې ښځې.

لنډۍ او متلونه د ټولنې ګډ مال دی او شعر او شاعري د یو شاعرخپل مال.

پښتو لنډۍ دومره ستره زېرمه لري چې د نړۍ په بله ژبه کې به ساری ونه لري. که څه هم تر اوسه په زرګونو لنډۍ راټولې شوي دي، خو بشپړ باور دا دی چې په ولس کې د هغو شمېر په سلګونو زره دی.

لنډۍ د جوړښت له مخې دوه مسرۍ لري. لومړۍ مسرۍ یې نهه او دویمه یې دیارلس سېلابه یا څپې وي.

د پښتو په ولسي ادب، په تېره بیا په لنډیو کې د ښځو ونډه ډېره زیاته ده. همدغه لنډۍ دي چې د ویرونو، ودونو او د غم او خوښیو په وختونوکې یې وایي. د لنډیو جوړوونکي هم زیاتره ښځې دي. زیات شمېر لنډۍ د هغوی د زړونو د ژورو تاثراتو، خواشینیو او خپګانونو انعکاس کوي. دا لنډۍ د هغوی د زړونو اواز دی، د هغوی د دردمند زړه ځګېروی دی او د هغوی د غمځپلې سینې آه دی.

دلته د لنډیو یو څو بېلګې وګورئ:

د نتکۍ لال به پرې خیرات کړم
که مې اشنا په دښمن مات کړل سنګرونه

***

زما د زړه صدف دې مات کړ
ځکه تر سترګو مرغلرې تویومه

***

له مانه ولې مرور یې
کم عقله یاره په پردي اختیار کې یمه

***

ګریوان مې ټول په اوښکو لوند دی
ما د جانان له غمه ډېر ژړلي دینه

سترگې به ولې اوښکې نه کړي
چې په موسم د خوشحالۍ راغلل غمونه
***

تر توريالي مين به جار شم
چې د غليم په وينو سره کاندي لاسونه
***

په ناموس ننگ په وطن جنگ دی
د وطن جنگ ته په غورځنگ ورځه مينه

څپه

پورته مو د لنډۍ په جوړښت کې څپې يا هجا او سيلاب ياد کړل، دلته يې په لنډه توگه درپېژنو.

څپه، هغه ژبنی واحد دی چې يا يو خپلواک (vowel) غږيز توری وي او يا له يو خپلواک او يو ياڅو بېواکو (consonant) تورو څخه جوړه او په يوځايي ډول له خولې راوځي، لکه ابا، چې دوه څپې لري. لومړۍ يې يوه څپه او يو خپلواک دی او دويمه څپه يې (با) ده، چې له يو بېواک توري او يو خپلواک توري څخه جوړه شوې څپه ده چې دواړه په گډه يوه کلمه جوړوي.

څپه	۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
لومړۍ مسره	که	په	مى	وند	کې	ش	هيد	نه	شوي				
دويمه مسره	خدای	ړو	لا	له	يه	بې	نن	گی	ته	دي	سا	تي	نه

د متن لنډېز:

پښتو ډېر پراخ ولسي ادبيات لري. دغه ولسي ادب چې له ليکني يا تحريري ادب سره توپير لري، د ولسونو او پرګنو د رښتينو هيلو ښکارندوی دی. لنډۍ زموږ د ولسي ادب يوه ډېره په زړه پورې برخه ده. د لنډيو ځانګړی شاعر يا وينا وال نه دی څرګند او د ټول ولس شريکه پانګه ګڼل کيږي. د منځپانګې له پلوه لنډۍ بيلابېلې موضوعګانې په خپله غوږ کې رانغاړي.

فعاليتونه

١ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- ولسي ادبيات څه ته وايي؟
- په ولسي پوهه کې کوم شيان شامل دي؟
- ولسي ادب يا شفاهي ادب څنګه له يوه نسل څخه بل نسل ته لېږدول کيږي؟
- ايا د ولسي ادب جوړوونکي يا ويونکي څرګند دي؟
- د ولسي او ليکلي ادب تر منځ مهم توپير څه دی؟
- د ملالۍ لنډۍ ټول په يادو ياده کړئ او ووايئ چې دغه لنډۍ زموږ په تاريخ کې څه مقام لري.

٢- زده کوونکي دې دا لاندې جملې په پنسل بشپړې کړي:

- لنډۍ، چاربيتې د .... مال او غزل او شعر د ... مال دی.
- د ولسي ادب په څنګ کې .... ادب پروت دی.
- ليکوال خپل خام مواد له .... اخلي.
- څپه په .... ډوله ده، يوه .... او بله ....

٣- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي:

لومړی ډله دې د لنډۍ جوړښت ووايي او په څو بېلګو کې دې بيان کړي.

دويمه ډله دې د لنډۍ برخې بيان او په څو لنډيو کې دې وښيي.

درېيمه ډله دې دا لاندې لنډۍ هجا کړي:

د بني غر رابانديې وشو

لکه ډوډۍ په تناره کې وريته شومه

څلورمه ډله دې دا لاندې لنډۍ بشپړې کړي:

۱_ که په ميوند کې شهيد نه شوې

....

۲_ جانان مې سر په وطن کېښود

....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل کور له خلکو او ګاونډيانو څخه لږ ترلږه لس لنډۍ زده کړي، په کتابچه کې دې وليکي او سبا دې په ټولګي کې ووايي.

نهم لوست

زده کړه: د ژوند اړتیا

- مور ولې لیک او لوست زده کوو؟

لیک لوست د زده کړې په معنا دی. زده کړه انسان ته د یوې موضوع د لیکلو او لوستلو وړتیا ورکوي. هغسې چې د بدن د پیاوړتیا او ودې لپاره بدني روزنه (ورزش)، خواره اهمیت او ارزښت لري، د ذهن او فکر د ودې او پیاوړتیا لپاره زده کړه ارزښت لري. د زده کړې له لارې انسان ځان او جهان پېژني، خپل خدای جل جلاله پېژني، د خپل شاوخوا شیان پېژني، ښه له بدو او بد له ښو څخه بېلولای او د دوست او دښمن توپیر کولای شي. د خپل ځان، خپلې کورنۍ او خپلې ټولنې د سوکالۍ او هوساینې لپاره کار کولای شي، خپل وطن ودانولای شي او د خپلو خلکو اوهېوادوالو لپاره د ښه خدمت جوګه کېدای شي.

- زده کړه د انسان په ژوند کې څه ارزښت لري؟
- لوستي او نالوستي خلک یو له بله څه توپیر لري؟

زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دودیز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلابېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې ده. پخوا به هلکانو اونجونو په جوماتونو کې دیني زده کړې کولې. قرآن کریم به یې زده کولو، د هغه په معنا اوتفسیر به یې ځان پوهولو او نورې دیني اومذهبي پوهې به یې تر لاسه کولې، د وخت دودېز کتابونه به یې لوستل چې لیکل او لوستل زده کړي. دې زده کړو ته غیر رسمي یا خصوصي زده کړې ویل کېدې.

د وخت په تېرېدو، د دې زده کړو ترڅنګ رسمي زده کړې پیل شوې. د زده کړې منظمې دورې رامنځته شوې. لکه لومړني ښوونځي، منځني ښوونځي او نور. په دې ښوونځیو کې د ټولنې د اړتیاوو له مخې د ټاکلو هدفونو او موخو د تر لاسه کولو لپاره ټاکلي درسي کتابونه لوستل کېدل. کله به چې له دې ښوونځیو څخه څوک فارغ شو، نو په ښه ډول به په لیک او لوست پوهیدل او خپلې اړتیاوې به یې پوره کولې.

په هېواد کې عصري زده کړې د امیر شیر علي خان په وخت کې پیل او د امیر حبیب الله خان د پاچاهۍ پر مهال په (۱۲۸۲ هـ . ش . ۱۹۰۳ م.) کال کې په هېواد کې د حبیبیې لېسې په جوړېدو د رسمي او اساسي زده کړو بنسټ کېښودل شو. اوس دا زده کړې ډېرې پراخې شوې. پر لومړنیو او منځنیو زده کړو سربېره ثانوي زده کړې، مسلکي زده کړې، د لویانو زده کړې او لوړې زده کړې هم شته. په ملیونونو هلکان او نجونې پکې لوست لولي او د هېواد لپاره دیني عالمان، قاضیان، ښوونکي، طبیبان (ډاکټران)، انجینران، اقتصاد پوهان او نور روزي.

همدا زده کړې د هېواد د ودانۍ، پرمختګ او د هغه د اوسیدونکو د هوسا او سوکاله ژوند بنسټ او تهداب جوړوي.

د متن لنډیز:

زده کړه د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي ده. هغسې چې ورزش د بدن د ودې لپاره ارزښت لري، همداشان زده کړه د انسان د فکر او ذهن له ودې او پراختیا سره مرسته کوي. زده کړه له انسان سره مرسته کوي چې ښه له بدوڅخه توپیر کړي. زده کړه انسان لوړو پوړیو (مدارجو) ته رسوي. زده کړه د ژوند یوه ډېره مهمه اړتیا ده. بې

زده کړې ژوند په تورتم کې اوسېدو ته پاتې کېږي. په تورتم کې انسان خپله شاوخوا نه شي ليدلای. د شيانو د ليدلو لپاره رڼا ته اړتيا ده. ژوند لکه تياره ډګر او زده کړه لکه ډيوه ده، چې په برکت يې انسان هرڅه ليدلای شي. زموږ په هېواد کې د زده کړې بهير په دوديز ډول له ډېر پخوا څخه پيل شوی او په بېلا بېلو لارو يې وده او پراختيا موندلې او تر اوسنۍ کچې رارسېدلې دی. لنډه دا چې د ژوند ټولې نېکمرغی او خوشحالی په زده کړې کې چې ښه روزنه ورسره مل وي نغښتې دي. موږ ټول بايد هم پخپله او هم د کور او ګاونډ نجونې او هلکان زده کړې او ښې روزنې ته وهڅوو او د هغې په ګټو يې وپوهوو. پرې نه ږدو چې يو هلك او نجلۍ هم له زده کړې بې برخې پاتې شي.

فعاليتونه

۱ - زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- که د بدن ودې ته ورزش او تمرين ارزښت لري، د ذهن ودې ته څه شی ارزښت لري؟
- د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي څه شی ده؟
- دوديزې زده کړې څه ته وايي؟
- موږ ولې زده کړه کوو؟

۲ - زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو يوې ته تشريحي ځواب ووايي:

لومړۍ ډله: د پوهو اوناپوهو خلکو توپير په څه کې دی؟ ايا هغوی يو تر بله برابر دي؟ بيان يې کړئ.

دويمه ډله: زموږ په هېواد کې د زده کړې بهير څنګه وده موندلې ده؟ په خپله ژبه يې بيان کړئ.

درېمه ډله: د اوسنیو زده کړو بهیر او د هغې له لارې د ټولنې د اړتیاوو د پوره کولو لپاره کافي دي؟ په اړه خبرې وکړئ.

څلورمه ډله: ستاسو په اند یو انسان ولې باید تل د زده کړې لورته هڅه وکړي، څه ګټه لري؟ په تفصیل پرې خبرې وکړئ.

۳- هر زده کوونکی دې په پورته لوست کې د معنا نومونه ولټوي او ودې یې لیکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د زده کړې د ارزښت په هکله پنځه کرښې مقاله ولیکي او بله ورځ دې د ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

زده کړه له کوره تر ګوره

وايي: یو دوست د یوعالم د ناروغۍ پر مهال د پوښتنې لپاره د هغه کور ته ورغی. عالم چې د ځنکدن په حالت کې و، له خپل دوست څخه یې د یوې مسئلې پوښتنه وکړه. دوست یې ورته وویل، ته د ځنکدن په حالت کې یې، په مسئله څه کوې؟ عالم ورته وویل: ((دا به ښه وي، چې پر دې مسئلې باندې پوه شم او بیا مړ شم))

لسم لوست

لیکدود او اړتیا یې

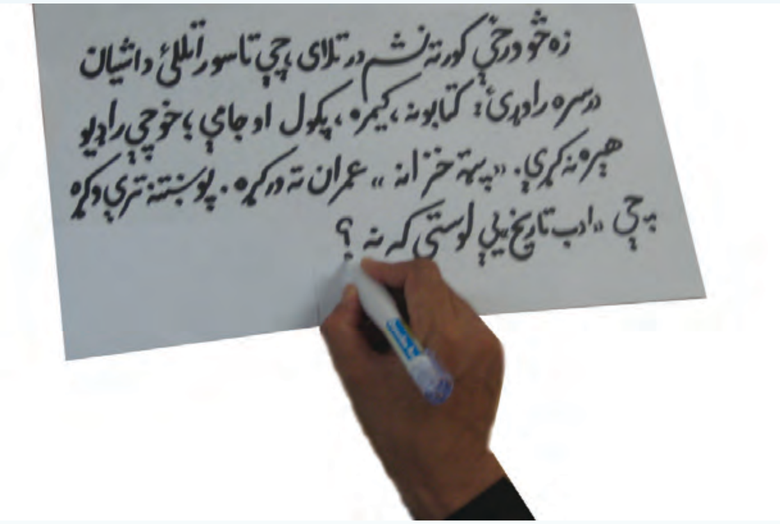

په تېرو ټولګيو کې مو يو شمېر کلمې او د هغو د کره ليکلو بڼې وليدې. دا هم درته څرګنده شوه چې د زده کړې لپاره بايد په سم او کره ليکلو او لوستلو وپوهېږئ. په هره ژبه کې د وينا او ليک تر منځ توپير شته. هغسې چې خلک خبرې کوي، په ليک کې نه ليکل کيږي. سم ليکل ځانته يو معيار لري او دا معيار د ژبې د قاعدو له مخې رامنځته کيږي. د دې لپاره چې په ليک او لوست کې له ګډوډۍ سره مخامخ نشو، نو لا زمه ده چې دغه معيارونه زده او په ليک لوست کې يې په پام کې ونيسو.

- که مو د کلموسم ليکل زده نه وي، ايا سمه ليکنه کولای شو؟
- څنګه کولای شو چې د سم ليکلو او سم لوستلو ژبنی وړتيا ولرو؟

املا او لیک

د تورو، کلمو، اشارو او لیک نښو د لیکلو طریقې ته املاء وایي چې په پښتو کې یې لیکدود بولي. په بله معنا په سمه بڼه د خپلو خبرو یا د بل د خبرو لیکلو ته املاء وایي. سم لیکل د سم تلفظ له مخې کېږي. ناسم تلفظ ناسم لیکل رامنځته کوي. په هره ټولنه کې د خلکو وینا او لیکنې تلفظ یو څه توپیر لري.

څرنګه چې لیکلې ژبه د لیکلو د طرز او د هغو د نښو له پېژندنې پرته منځ ته نشي راتلای، له دې امله باید د هغې لارې چارې زده کړو.

کلمې چې د انسان له خولې راوځي، که د تورو په بڼه ولیکل شي، لیکنه بلل کېږي.

خروشتي او یوناني لیک چې تر اسلام دمخه په افغانستان کې دود و، د اسلام د سپېڅلي دین په راتګ سره له منځه لاړ او خپل ځای یې عربي لیکدود ته پرېښود.

د عربي لیکونو له ډلې څخه دوه ډوله لیک، یعنې نسخ او نستعلیق د پښتو غږونو لپاره ومنل شو او د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د هغه د وزیر حسن میوندي په لارښوونه د قاضي سیف الله په وسیله د پښتو د ځانګړو تورو لپاره مخصوصې نښې تنظیم شوې . د پښتو د غږونو د بڼو په لیکلو کې وخت په وخت بدلونونه راغلي دي. کله کله په دې برخه کې ځینې اختلافات هم رامنځته شوي، خو د پښتو ژبپوهانو او عالمانو د هڅو او پاملرنو له امله دغه اختلافات ډېر ژر له منځه تللي او د پښتو د غږونو او کلمو د لیکنې لپاره یوه کره او واحده بڼه رامنځته شوې ده.

پښتو الفبې دا لاندې دېرش توري لري:

ا، ب، پ، ت، ټ، ج، ځ، څ، خ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ک، ګ، ل، م، ن، ڼ، و، هـ، ی، ي، ې، ۍ، ئ.

د عربي ژبې دا لاندې لس توري هم په پښتو کې په دخیلو کلمو کې کارېږي:

ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق

پښتو داسې اته توري لري، چې هغه په دري او عربي ژبو کې نشته او هغه دا دي:

ټ، څ، ځ، ړ، ږ، ډ، ښ، ڼ

د متن لنډيز:

املا او ليک د يوې ژبې د سمې ليکنې لارې ته وايي. هره ژبه ځانته ليکدود لري. دا ليکدود د هغې ژبې په ټولو ليکنو کې کارول کېږي. موږ په خپل ګړ دود او لهجه کې يو راز خبرې کوو، خو په ليکنو کې بيا هغه ډول نه ليکو، لکه: ((څه کی؟)) سمه او ليکنۍ بڼه يې (څه کوې؟) ده. ((الکه الته ورشه)) سمه او ليکنۍ بڼه يې ((هلکه هلته ورشه.)) دې ته ليکنۍ بڼه وايي. په واحد ليکدود کې د ژبې له لهجو او ځانګو څخه هغه بڼه را اخلي چې ليکل يې اسانه وي او له بلې کلمې سره يې معنا ګډه نشي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- املا څه ته وايي؟
- له اسلام دمخه په پښتونخوا کې کوم ليک مشهور و؟
- په افغانستان کې د اسلام له راتګ څخه وروسته کوم ليک دود شو؟
- ايا د ولس ژبې ته ليکنۍ ژبه ويلی شو؟
- ليکلې ژبه څه شي ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې جملو تش ځايونه په مناسو کلمو په پنسل ډک کړي:

- پښتو الفبې .... توري لري.
- د پښتو ژبې .... توري په درې کې نه کارول کېږي.
- د عربي ژبې .... توري په پښتو ليک کې کارول کېږي.
- ليک تر ژبې .... راپيدا شوی؟

۳ـ زده کوونکو دې په دريو ډله وويشل شي:
لومړۍ ډله دې په لوست کې بېلا بېلې (ی ګانې) په نښه کړي.
دويمه ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په ګوته او د نورو ترمخه دې يې ووايي
درېيمه ډله دې په پورته لوست کې پنځه عام نومونه په نښه او په ټولګي کې دې يې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د کورنۍ د غړو په مرسته داسې کلمې پيدا کړي چې د تلفظ او ليکلو تر منځ يې توپير وي. دا کلمې دې يو په بل پسې وليکي او ټولګي ته دې يې راوړي.

له ګناهه ټل پرهيز کړه	له فساده ډېر ګـــريز کړه
ګناه مـه ګڼه حقـــيره	که کمکۍ وي که کبيره
استخفاف[1] د ګناه جانه	سرې باســـي له ايمـانه

ملا فيض محمد مرحوم (د موسهي اخوندزاده)

((فيض محمد اخونزاده د کابل د موسهي ولسوالۍ اوسيدونکی او د ديارلسمې هجري پيړۍ له نوميالیو ديني پوهانو، ملي غازيانو، ليکوالو او شاعرانو له ډلې څخه دی. د امير شير علي خان معاصر او د روضة المجاهدين په نوم خپل يو منظوم کتاب يې هغه ته ډالۍ کړی دی))

۱ ـ استخفاف: خفيفه او سپکه ګڼل

ورځپاڼه: د معلوماتو چینه

- د رسنیو په اړه څه معلومات لرئ؟
- ورځپاڼه څه ډول رسنۍ ده؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپیر څه دی؟

نن ورځ رسنۍ په ټوله نړۍ کې ډېر اهمیت او ارزښت لري. رسنۍ چې د ټولنیزو اړیکو د وسیلو په نوم هم یادېږي، د ورځپاڼې، جریدې، مجلې، راډیو، تلویزیون او د نورو په بڼه خپرونې کوي. اوس نړۍ له تخنیکي پلوه ډېره پرمختللې ده او د رسنیو نوې بڼه رامنځته شوې چې بریښنایي رسنۍ ورته وایي او د انټرنیټ، رادیو، تلویزیون په بڼه دي. ورځپاڼه د رسنیو په لړ کې خپل ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې د ورځپاڼې په هکله له تاسو سره خبرې لرو.

ورځپاڼه هغه خپرونې ته وايي چې هره ورځ د سهار يا مازيګر يا په اوونۍ کې دوې يا درې ځلې خپرېږي. ورځپاڼې بېلا بېل معلومات، ورځنۍ او تازه خبرونه، نړيوالې سياسي، پوځي او اقتصادي موضوعګانې ، ورزشي لوبې اعلانونه او نور رنګارنګ معلومات خپروي. ورځپاڼه د سرمقالې لپاره ځانګړی ځای لري چې مسؤول چلوونکی يې د روانو چارو په اړه د خپلې اداري نظريات څرګندوي. په پرمختللو هېوادونو کې د يوې ورځپاڼې د مخونو شمېر کله کله ډېر زيات وي. د هرې موضوع لپاره بېلې بېلې پاڼې او يا ځانګړې ستونونه لري.

په افغانستان کې لومړۍ خپرونه د امير شېرعلي خان د واکمنۍ (۱۲۴۷ – ۱۲۵۸ هـ . ش.) په پېر کې رامنځته شوه. دا خپرونه شمس النهار نومېده چې کله په اوونۍ او کله هم په پنځلسو ورځو کې يو وار خپرېده. د دې خپرونې مسؤول مدير او مهتمم ميرزاعبدالعلي نوميده. دې خپرونې د بېلا بېلو موضوعګانو لپاره ځانګړي مخونه او خبريالان درلودل. بهرني خبرونه هم پکې خپرېدل.

له شمس النهار څخه وروسته بيا ((سراج الاخبار افغانستان)) رامنځته شو. دا اخبار د هېواد د پياوړي ليکوال مولوي عبدالرؤف خاکي کندهاري په مديريت د اميرحبيب الله خان په واکمنۍ کې پيل شو، خو يوازې يوه ګڼه خپور شو. وروسته د ((سراج الاخبار افغانيه)) په نامه يوه مهمه جريده د نوميالي ژورناليست او ليکوال محمود طرزي له خوا د (۱۲۹۰ هـ .ش.) کال د تلې په مياشت کې تاسيس شوه. لومړی په ډبرينه چاپخونه او وروسته په حروفي بڼه په دولسو اوخوارلسو مخونو کې انځوريزه خپرېده.

په (۱۹۱۹م) کال کې له خپلواکۍ اخيستلو وروسته په هېواد کې خپرونې زياتې شوې. د هېواد پر پلازمېنې کابل سربېره د هېواد په نورو ولايتونو کې د خپرونو شمېر تر درويشتو پورې ورسېد.

په افغانستان کې له (۲۰۰۱م) کال راوروسته د نوې اداري له جوړېدو او د رسنيو (مطبوعاتو) او د بيان د ازادۍ له رامنځته کېدو څخه وروسته د ورځپاڼو او خپرونو په شمېر کې بې کچې زياتوالی راغی اوهغه دا چې يوازې په پلازمېنې کې له درېو سوو څخه

زياتې ورځپاڼې، اوونيزې، مياشتنۍ او نورې رامنځته شوې. همداسې د هېواد لوی ښارونه درواخلئ. د دغو خپرونو په لړ کې له ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو او تلويزيون څخه نيولې تر برېښنايي رسنيو پورې ټولې شاملې دي. يو شمېر يې رسمي او دولتي دي، يو شمېر يې په بېلا بېلو ټولنو او سازمانونو پورې تړلې دي او نورې يې آزادې او شخصي بڼه لري.

زموږ په هېواد کې ورځپاڼې له څلورو څخه تر اتو او دولسو پورې مخونه لري. زياتره يې په اخباري کاغذ باندې چاپيږي. د ليک او لوست د کچې د ټېټوالي له امله زموږ په هېواد کې ورځپاڼې لږ شمېر لوستونکي لري. هېواد، انيس او اصلاح نامتو ورځپاڼې دي او کابل ټايمز په انګليسي ژبه خپرېږي. بايد ووايو چې کتابونه او رسالې په مهالنۍ بڼه نه خپرېږي، خو رسنۍ يعنې ورځپاڼې، جريدې او مجلې په يوه ځانګړي مهال په پرله پسې توګه خپرونې کوي.

د متن لنډيز:

ورځپاڼې او اخبارونه داسې معلومات او خبرونه خپروي چې انسان ورته په هماغه شېبه او مهال اړتيا لري. ورځپاڼې او رسنۍ موږ د نړۍ له ورځنيو پېښو او د علم او تخنيک له پرمختياووخبروي. ورځپاڼه د لوستونکي معلومات زياتوي او د نړۍ له روانو او جاري حالتونو څخه يې خبروي. راډيو اوتلويزيون هم انسان ته د ورځنيو معلوماتو او نوو څېړنو او پرمختياوو په هکله په زړه پورې پروګرامونه خپروي. بايد د تلويزيون د مثبتو، علمي اومعلوماتي پروګرامونو ننداره وکړو او له هغو څخه لازم معلومات تر لاسه کړو. له مطالعې سره عادت او په هغې باندې روږديدل، د انسان لپاره ډېر ضروري دي . ګرانو زده کوونکو ته سپارښتنه کيږي چې له مطالعې سره مينه پيدا کړي او لږ ترلږه په يوې ورځپاڼې کې ګډون وکړي او د هغې له موضوعګانو څخه ګټه واخلي.

فعالیتونه

۱ـ لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووایاست:

- د ورځنیو معلوماتو په انتقال کې د ورځپاڼو د ارزښت په اړه خبرې وکړئ.
- زموږ په هېواد کې لومړۍ خپرونه په کوم وخت کې او د چا له خوا رامنځته شوه؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپیر څه دی؟

۲- لاندې پوښتنو ته سم ځوابونه ووایاست:

- له شمس النهار وروسته کومه خپرونه رامنځته شوه؟
- ورځپاڼه څه راز خپرونه ده؟
- په ورځپاڼې کې کوم ډول موضوعگانې خپرېږي؟
- د هېواد د څو ورځپاڼو نومونه واخلئ .

۳- د لاندې جملو تش ځایونه په مناسبو کلمو ډک کړئ :

- په .... کال کې له خپلواکۍ اخیستلو څخه وروسته په هېواد کې د خپرونو شمېر زیات شو.
- سراج الاخبار افغانیه د .... له خوا رامنځته شوه.

۴- زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په نښه او په یو لست کې دې یې ولیکي.

دویمه ډله دې په لوست کې اوړېدي (ې گانې) په نښه او د هغوی اړوندې کلمې دې په یو لست کې ولیکي.

درېمه ډله دې دا لاندې کلمې معنا او په جملو کې وکاروي:

ارزښت، مطالعه، ځانگړې، ورځپاڼه، خبریال، پیاوړی، پلازمېنه

کورنۍ دنده

الف: زده کوونکي دې له ورځپاڼو څخه د خپلې خوښې یوه موضوع قیچي (پرې کړي) بله ورځ دې یې له ځان سره راوړي. هر زده کوونکی دې د خپلې موضوع په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

ب : ایا تاسو مینه لرئ چې کومه مقاله یا مضمون مو په ورځپاڼه کې خپور شي؟ ایا تاسو غواړئ لیکوال شئ؟ همدا مو وخت دی. لستونې بډ وهئ، د ښوونکو، مور پلار یا نورو انډیوالانو په مرسته په لیکنه پیل وکړئ.

کتاب د بشر د روح خواړه دي.

حضرت علي کرم الله وجهه

د شلمې پېړۍ د تمدن ستنه کتاب او رسنۍ دي.

روزولت

لاندې جدول په بله سپینه پاڼه کې ولیکئ او په متن کې یې د ((پوهنه)) کلمه پیدا او په خپله خوښه یې رنګه کړئ.

ح	د	ح	ف	و	ر	س
س	ي	ا	❁	ع	ز	چ
ط	ع	س	❁	ا	ر	خ
ب	پ	و	هـ	ن	هـ	ط
د	م	ك	ا	ف	ع	ا
ډ	ځ	ز	ښ	ر	خ	ظ

دولسم لوست

ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتك

■ آيا د صالح محمد هوتک نوم مو اورېدلی دی؟

لکه چې دمخه مو لوستي دي، زموږ د هېواد د علم او ادب د ډګر د اتلانو شمېر زيات دی. د دغو پوهانو په ډله کې يو هم مولوي صالح محمد «هوتک» دی. صالح محمد «هوتک» پر شعر او شاعرۍ سربېره ښوونکی هم و. د خلکو په درد ښه پوهېده او د خلکو د خوږ او درد د لېرې کولو لارې چارې ورته ښې څرګندې وې. دلته د نوموړي په اړه له تاسو سره خبرې کوو.

■ د شاعرانو او ليکوالو له شعري پيغامونو څخه ثه انتباه اخيستلی شو؟

■ ولې موږ د ګران هېواد په پوهانو، شاعرانو او ليکوالانو وياړو او د هغوی له لارښوونو څه ګټه اخلو؟

مولوي صالح محمد «هوتک» کندهاری د فیض محمد زوی په (۱۲۶۹ هـ . ش) کال کې په کندها ر کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د کابل د حبیبیې ښوونځي کې تر سره کړې دي. وروسته په همدې ښوونځي کې د ښوونکي په توګه ټاکل شوی دی. د پښتو ژبې د لوست تدریس یې کاوه او د پښتو ژبې درسي کتابونه یې لیکل.

د هغه زیاتره لیکنو تعلیمي اودرسي بڼه درلوده.مثنوي یې یو ادبي اثر دی. دا اثر درې زره بیتونه لري او د مولوي جلال الدین محمد بلخي د مثنوي له ځینو برخو څخه په آزاده توګه ژباړل شوې دي. مولوي صالح محمد «هوتک» د پښتو د اوسني ادب د یوې مخکښې څېرې په توګه نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د نومورې د ((بلبل ژړا)) یا په ((قفس کې بلبل)) شعر د عبدالهادي «داوي» د شعر ژباړه ده. دې شعر زیات شهرت موند، ځکه په ژباړه کې یې له دومره ظرافت څخه کار اخیستی چې ځانګړې ادبي ښکلا لري. د امیرحبیب الله د واکمنۍ په وخت کې په سراج الاخبار کې خپور شوی دی، د خپلواکۍ د ولولو په پیدا کولو کې یې هم په خپل وخت کې ستره ونډه اخیستې ده. موږ یې د نمونې په توګه څو بیته را اخلو:

یو سحر زما تر غوږ شوله بلبله
په قفس کې یې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله
ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله
ولې نشته بې فغانه کاروبار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کړم
نه مې وس چې خبرداره بلبلان کړم

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلګه ده. یو ملي ارمان په کې په ښکلي عاطفي رنګ کې غبرګ شوی دی.

نوموړي لاندې اثار لیکلي دي:

۱- خود اموز پښتو (دوه ټوکه)، د پښتو لومړی کتاب، پښتو ژبه، (دوه ټوکه)، د پښتو تدریسي کتاب، پښتو صرف و نحو (ژباړه)، اطاعت اولو الامر، پښتو مثنوي، تذکره الشعراء او یو شمېر نور. مولوي صالح محمد «هوتک» په (۱۳۳۹ هـ . ش) کال په کابل کې وفات شوی دی.

د متن لنډیز:

صالح محمد «هوتک» د پښتو خوږ ژبی شاعر، لیکوال او ښوونکی و. دی د خپلواکۍ سخت لېوال و او له همدې کبله د ده شعرونه ټول د وطن له مینې ډک دي. په شعر او لیکوالۍ او همدارنګه د شعر په ژباړه کې یې لوی لاس درلود. د ده د شعر ژبه تونده وه. له دې امله د هېواد غلیمان ترې ډارېدل. لکه چې دمخه مو ولوستل صالح محمد «هوتک» زیات شمېر لیکنې کړې دي چې هره یوه یې ځانګړی ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:

- د مولوي صالح محمد «هوتک» د شعرونو موضوعګانې څه دي؟
- د صالح محمد «هوتک» د شعر کوم اړخ ډېر غښتلی و؟

- د صالح محمد «هوتک» د ځو کتابونو نومونه واخلئ.
- ستاسې په نظر مولوي صالح محمد «هوتک» د پښتو ژبې ودې ته څه خدمت کړی دی؟

۲- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

- مولوي صالح محمد «هوتک» خپلې زده کړې په ...... کې ترسره کړې دي.
- د صالح محمد «هوتک» مثنوي .... بیته لري.
- صالح محمد .... په پښتو ژباړلی دی؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې پوښتنې تشریحي ځواب ووایي:

- په قفس کې د بلبل د ژړا شعر څه شی څرګندوي؟ بیان یې کړئ.

کورنۍ دنده

تاسې په ټولنه کې د شاعر او لیکوال په ارزښت څومره پوهېږئ؟ په دې اړه ځو کرښې ولیکئ. د لیکلو په وخت کې مو د مولوي صالح محمد «هوتک» د شعر په هکله خبرې په پام کې وي.

هیڅکله ځان د چا بنده کوه مه، ځکه ته الله تعالی آزاد پیدا کړی یې.

حضرت علي کرم الله وجهه

که ونه کړای شو آزاد واوسیږو، غوره ده چې مرګ ته په خلاصه غېږ هرکلی ووایو.

مهاتماګاندي

د یو ښه حکومت نښه، د هغه د وینا او عمل آزادي ده.

کنفیشیوس

طاق ظفر: د خپلواکۍ څلی

د افغانستان تاریخ د یرغلګرو او ښکېلاک ګرو په وړاندې له سرښندنو او مبارزو ډک دی. وخت په وخت د نړۍ او سیمې یرغلګرو زموږ پر ګران هېواد تیری کړی دی، خو زموږ خلکو یې هم په مېړانه مقابله کړې ده.

د پغمان د برې څلی (طاق ظفر) د افغانستان د خپلواکۍ د بېرته ګټلو یوه ښه نښه ده، دا د هېواد د مېړنیو د یاد څلی دی.

- تاسو د پغمان د طاق ظفرنوم اورېدلی؟
- د یادګار څلي او منارونه د څه شي استازیتوب کوي؟
- د خپلواکۍ د درسونو زده کړه څه ګټه لري؟

د پغمان طاق ظفر یا د بري څلی زموږ د هېواد د تاریخي کارنامو د ویاړ نښه او یادګار دی.
د پغمان طاق ظفر د هېواد د خپلواکۍ د شهېدانو د یادونې په موخه له کابل څخه (۲۷) کیلومتره لیرې په پغمان کې جوړ شوی او ډېر عظمت او دبدبه لري.

نوموړی څلی د افغانستان د خپلواکۍ د ستر اتل غازي امان الله خان د پاچاهۍ په پېر کې جوړ شوی دی. کله چې امیر امان الله خان د سلطنت واګې په لاس کې واخیستلې، د هېواد د خپلواکۍ اخیستل یې پر ځان لازم وګڼل. په ټینګ هوډ او کلکې ارادې یې د (۱۲۹۸هـ. ش) کال د زمري میاشتې په اته ویشتمه د افغانستان خپلواکي له انګرېزانو څخه واخیسته.

طاق ظفر د نوموړي هېوادپال پاچا د ویاړلو کارنامو لپاره په پغمان کې جوړ شوی دی. د هغو ځوانانو نومونه چې د خپلواکۍ په لار کې قرباني شوي او د هېواد د آزادۍ لپاره یې خپلې وینې تویې کړې دي، د نوموړې آبدې په غاړو مورګو کې لیکل شوي دي. دا نومونه د دې زړور او سرتېر ولس لپاره د خپل تېر تاریخ روښانه هنداره ده.

کومې تاریخي آبدې چې د افغانانو د لرغوني تاریخ د حماسو، کارنامو او یادګارونو انځور وړاندې کوي، یو یې هم منارونه دي. منارونه او آبدې د یرغلګرو په وړاندې زموږ د نیکونو د مېړانو، اتلولیو، سرښندنو، بریالیتوبونو او زړورتیا ځلانده نښې دي.

د هېواد په ډېرو ځایونو او ښارونو کې یادګاري منارونه او څلي جوړ شوي دي. په کابل ښارکې د میوند د ډګر د اتلې ملالۍ په یاد د میوند څلی، د جمهوري ارګ په وړاندې د خپلواکۍ منار او نور یادولای شو.

د متن لنډیز:

افغانان د تاریخ په اوږدو کې له ویاړ او برمه ډکې ورځې لري. د دغو ویاړونو د تلپاتې یاد لپاره یې د ځینو په یاد منارونه او څلي جوړ کړي دي. هر څلی موږ ته د خپلو نیکونو او پلرونو د سرښندنو یادونه کوي. د خپلواکۍ د اخیستلو د لارې شهیدانو اتلولي راپه زړه کوي. له هېواد سره مینه او د وطن د ساتنې او ودانولو لپاره

د هاند او هڅو مينه راسره پيدا کوي. موږ ته د دې درس راکوي چې د خپلو نيکونو او پلرونو ميراث په مېړانه وساتو او د هغه درناوی وکړو.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته تشريحي ځوابونه ووايي:

- طاق ظفر يا د برې څلی د څه شي نښه ده؟
- منارونه او څلي موږ ته څه را په زړه کوي؟ څرګند يې کړئ.
- د نيکونو او پلرونو ميراث څنګه ساتلی شو؟ خبرې پرې وکړئ.

۲ـ د لاندې پوښتنو درې ځوابونه ليکل شوي، تاسو يې سم ځواب په نښه کړئ:

خپلواکي څنګه ساتل کېږي؟

- خپلواکي د يو ولس په وينو ساتل کېږي.
- خپلواکي د پخلاينې له لارې ساتل کېږي.

- خپلواکي د ولس په اتحاد او يووالي ساتل کېږي.

۳ـ د خپلواکۍ د ګټلو ځلي ولې جوړېږي؟

- چې د هېواد ښارونه ښايسته شي.
- چې څرګنده کړي مونږ خپلواکي اخيستې.
- چې پرې وويارو او د ساتلو لپاره يې سرونه وښندو.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. د يوې ډلې غړي دې په وار د پورته لوست په اړه پوښتنې وکړي او د بلې ډلې غړي دې په خپل وار هغې ته ځوابونه ووايي. ښوونکی دې د بهير څارنه وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د هېواد د خپلواکۍ د ګټلو په اړه د مور او پلار يا نورو لويانو په مرسته خپل معلومات بشپړ او بله ورځ دې يې په ټولګي کې په خپله ژبه ووايي.

آزادي تر پاچاهيه لا تېرى کا
چې د بل ترحکم لاندې شي زندان شي

خوشحال خان خټک

قاضي او نوکر

■ له بېکارانو او بدکارو سره ناسته ولاړه څه زيان لري؟

دا يوه اخلاقي کيسه ده. زده کوونکي ښايي د لوست او زده کړې تر څنگ روزنيز او اخلاقي لوستونه هم زده کړي چې په پای کې په ښو او نيکو اخلاقو يو سمبال انسان ترې جوړ او د ټولنې او ولس د ښه خدمت جوگه شي. له نيکانو او ښو خلکو سره ناسته ولاړه سړی سمې او نيکې لارې ته رابولي، خو له بدانو او بېکارانو سره سړی د بدمرغۍ کندې ته لوېږي.

■ ايا تاسې له ښو خلکو سره د ناستې ولاړې په گټه پوهېدلي یاست؟

■ دا څه معنا لري چې د ديگ تر څنگ ناسته د سړي جامې، لاسونه او پښې توروي؟

یو سړی له قاضي سره نوکر و. په ډېر اخلاص او ایمانداری یې د قاضي خدمت کاوه. قاضي هم ترې خوښ و او هر ډول مرسته به یې ورسره کوله.

یوه ورځ نوکر د قاضي د ځمکې په اړولو بوخت و. په ځمکه کې یې له سرو زرو یوه ډکه کټوه وموندله او نېغه یې قاضي ته راوړه. ورته ویې ویل: قاضي صاحبه! دا د سرو زرو کټوه مې ستا په پټي کې وموندله. قاضي ډېر زیات خوشحاله شو او مزدوري یې ورزیاته کړه. هر وخت یې مرستې ورسره کولې.

څه موده وروسته هغه سړي د قاضي مزدوري پرېښوده او بېکاره شو. له یوه او بل سره به ګرځېده. د خدای ﷻ کړه وو، له غلو او بد کارو سره ملګری شو. یوه ورځ یې د یوې ښځې غوږوالی پټې کړې. خلکو هغه ونیو او د غلا په تور یې محمکې ته راوست. په محکمه کې همغه قاضي ناست و چې دی ورسره څه موده د مخه نوکر و. غل یې قاضي ته وړاندې کړ.

قاضي چې مزدور ولید، نو ډېر خپه شو. له ځان سره یې وویل دا خو ډېر نیک سړی و. د یو بل چا په تور به یې دلته راوستی وي. که هغه غلا کولای، نو هغه زما په ځمکه کې موندلي سره زر به یې پټ کړي وو.

قاضي ترې پوښتنه وکړه چې دروغ او رښتیا څرګند شي. هغه هم ورته رښتیا وویل او خپل جرم یې ومانه. قاضي ورته وویل: ((زما په ځمکه کې دې د دې غوږوالیو سل هومره سره زر وموندل، خو بې خیانته دې راکړل. اوس دې دا ناڅیزه غوږوالی پټې کړي دي. ولې؟))

مزدور ورته وویل: ((لومړی مې له ښو خلکو سره ناسته او ولاړه وه. په غلا نه پوهېدم او نه مې بد کارونه کول. اوس له وزګارو او بدکارانو سره مل یم؛ ځکه په غلا او بدو کارونو روږدی شوم))

له پورته کیسې څخه مو دا نتیجه واخیسته چې هیڅ وخت باید له بدکارانو او وزګارو خلکو سره ناسته ولاړه ونه کړو. که کله له هغوی سره ناستې ته اړ شو، باید د هغوی له بدو کارونو څخه پند او عبرت واخلو.

له بدانو سره مه کښېنه هوښياره
بدان تا باسي له ژونده له روزګاره
څو دې توان وي له بدانو لېرې ګرځه
چې بد ګرځې، بد به پرځې بد کرداره

د متن لنډيز:

په ډېرو ټولنو کې دا وينا موجوده ده چې سړی بايد له بدو خلکو سره له ناستې ولاړې ځان وژغوري. انسان د طبيعت له مخې منونکی خوی لري. ددې لپاره چې سړی له ناوړو او بدو کارونو خوندي پاتې شي، بايد له بدانو سره خپله ناسته ولاړه کمه کړي. له پوهانو او عالمانو سره ناسته ولاړه سړی د نېکمرغۍ او له بدانو سره د بدمرغۍ خوا ته بيايي. اوس نو د هرچا خوښه چې ځان د بدمرغۍ کندې ته غورځوي او که له ځانه غوره او نېک انسان جوړوي! غوره او نېک انسان خپله هم نېکمرغه دی او ټولنه هم ورسره نېکمرغه کېږي.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې دا لوست په پوره پام ولولي او که داسې کومه ورته کيسه يې په زړه وي، نورو زده کوونکو ته دې يې ووايي.

۲_ له لوست څخه تر لاسه شوی پند دې په خپله ژبه ووايي.

۳_ زده کوونکي دې په پورته لوست کې د پنځه ګونو (ی) ګانو لرونکې کلمې بېلې او هره ډله دې په يو لست کې وليکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پام وکړي چې د لوبو اوساعت تېرى پرمهال له چا سره ناسته ولاړه لري.

د خپلو ملګرو او همزولو په پام کې نیولو سره دې، دې کیسې ته ورته یوه کیسه دې سباته په ټولګي کې ووایي.

که خپلو اولادونو ته ادب ورزده کړئ، دا کار تر هرې ورځې صدقې ورکولو غوره دی.

حضرت محمد ﷺ

که سپین اوسره یې په کور کې تل وي
چې نه یې علم نه یې عمل وي
بنیاد یې نشته آخر به خوار شي
بخت به ترکومه ورسره مل وي
عبدالقادر خټک

ښوونه او روزنه یوه لرۍ ده چې پیل یې د پلار او مور په لاسونو کې دی.

جان دیوي

پنځلسم لوست

عبدالقادر خان خټك: نامتو شاعر

■ د پښتو ژبې د کلاسيکو يا پخوانيو شاعرانو او ليکوالو په اړه څه معلومات لرئ؟

د پښتو ژبې په ادب کې ډېر نوميالي شاعران تېر شوي دي چې زموږ ژبه او ادب يې غني کړی دی. د شعرونو ديوانونه لري او د ادب په نورو برخو کې يې هم په سلګونو کتابونه ليکلي او موږ ته يې راپرېښي دي. د خوشحال خان خټک کورنی په دې لړکې ډېر خدمتونه کړي دي. د دې لويې کورنۍ يوه څېره عبدالقادر خان خټک دی چې په دې لوست کې د هغه ژوند ليک او شعرونه لولو.

عبدالقادر خټک د پښتو ژبې د ستر لیکوال او د توري او قلم خاوند خوشحال خان خټک زوی دی. د زېږېدو نېټه یې (۱۰۶۳ هـ . ق) ده. د ژوند ښایسته ډېره برخه یې د وخت په تیارو کې پټه پاتې ده. له کوچنیوالي څخه یې په دودیزې زده کړې پیل کړی و. د عبدالقادرخان د وینا له مخې لومړنی استاد یې خپل پلار، خوشحال خان و.

د عبدالقادر خان خټک له اثارو داسې جوتیږي چې هغه لوړ علمي او ادبي صلاحیت درلود. خدایﷻ ښه استعداد ورپېرزو کړی و. پر پښتو سربېره په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه.

عبدالقادر خان خټک د خپل علمي، ادبي او فرهنګي ژوند ترڅنګ سیاست ته هم لاس ورغځولی دی. د ملي او سیاسي هڅو په لړ کې یې له خپل پلار، خوشحال خان سره په ځینو مشهورو جګړو کې برخه اخیستې وه.

د عبدالقادر خان خټک شعرونه تصوفي او عرفاني اړخ هم لري.

زموږ د دغه شاعر د مړینې کره نېټه څرګنده نه ده، خو د ځینو شواهدو او تاریخي پېښو له مخې یې مړینه د (۱۱۲۵هـ . ق) کال په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

د عبدالقادر خان د اثارو شمېره د (۶۰) په شاوخوا کې ښودل شوې ده چې د اشعارو دیوان، نصیحت نامه، خلوېښت حدیثونه، قصیده برده، یوسف زلیخا اوګلدسته تر لاسه شوي او د ادم خان درخانۍ او د معماوو د رسالې نومونه یې اخیستل شوي دي.

د متن لنډیز:

عبدالقادر خان خټک خپلې زده کړې له خپل پلار خوشحال خټک څخه ترلاسه کړې دي. د هغه له اثارو څخه داسې جوتیږي چې هغه یو پوه او د ادبي واک او ښه استعداد خاوند و. په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه. نوموړي زیات شمېر کتابونه لیکلي یا ژباړلي دي.

د عبدالقادر خټک د شعر دغه بېلګه ولولئ:

غزل

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو
چې مو اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه د دې سترګو د وتلو
چې پېشه يې همېشه دل آزاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړې په زردوزو جامو کبر
چې غافل يې د کفن د اغوستلو
د اجل د سورو تاخت ناګهاني دی
چې هيڅ کور يې نه خلاصيږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو

فعاليتونه

- زده کوونکي دې په خپل وار پورته شعر په ډېره ښه او ادبي ژبه ووايي. (ديکلمه دې يې کړي.)

◆ زده کوونکي دې د لوست نوي لغتونه وار په وار په مناسبو او معنا لرونکو جملو کې وکاروي.

◆ دا بیت دې په خپله ژبه معنا کړي:

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو

◆ دا بیت په نثر واړوئ:

چې مو اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو

◆ ووايي چې له ګلستان څخه پر پښتو د ژباړل شوي کتاب نوم څه شی دی او چا ژباړلی دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه د پورته شعر درې، درې بیته په روانه ژبه په نثر واړوي او سبا دې يې د نورو ترمخه په ټولګي کې ووايي.

شاعران د ارزښتمنو او ښو انسانانو د سر پګړۍ دي.
ټاګور

شپاړسم لوست

دودیزې لوبې

■ ایا خپلې ملي او دودیزې لوبې پېژنئ؟

هر ولس ځانته ملي او دودیزې لوبې لري. افغانستان له دې پلوه خورا بډای دی. په هېواد کې پرتې سیمې د خپل جغرافیاوي اوتاریخي مخینې له مخې بېلابېلې لوبې لري. د هېواد په شمال کې وزلوبه خورا مینه وال لري، په داسې حال کې چې سانګې وهل د هېواد په سویلي ولایتونو کې خورا اوږد تاریخ لري. همداسې غېږې نیول، خوسی کول اونور بیا د هېواد په ډېرو سیمو کې ترسره کېږي. زیاتره دا لوبې د ژمي په موسم کې کېږي.

■ د هېواد په دودیزو لوبو پوهېدل څه ګټه لري؟

لوبې او سپورت یا بدني روزنه د يوې ټولنې د عمومي روزنې یوه برخه ده. د بدني روزنې له لارې د ټولنې د غړو روغتيايي حالت ښه کېږي او يوه روغه او سالمه ټولنه رامنځته کېږي. په سالمه ټولنه کې بدن او دماغ وده کوي. له بدني او دماغي یا فکري ودې پرته یوه ټولنه پرمختګ نه شي کولای.

بدني روزنه زموږ په هېواد کې خورا لرغونی تاریخ لري او لکه د نورو لرغونو ارزښتونو او معیارونو په څېر موږ ته راپاتې ده. په دې لوبو کې به داسې لوبې هم وي چې نه یوازې د وخت د تېرولو او تفريح لپاره ورڅخه کار اخيستل کېده، بلکې د جګړو پرمهال هم ډېرې ګټورې وې. دا لوبې لا تراوسه د هېواد په بېلا بېلو سیمو او کلو بانډو کې دود دي. له عادي ورځو پرته د اخترونو او د نوي کال په رادبره کېدو زیاتره دا لوبې په ډېرې مينې او لیوالتیا ترسره کیږي. پر دې برسېره زموږ په هېواد کې داسې لوبې شته چې د ماشومانو له خوا سرته رسیږي، لکه پټ پټانی، مشوانۍ یا خطکان، غوز لوبه او داسې نورې سیمه یېزې او کلیوالي لوبې.

د لویانو په لوبو کې د اس ځغلول، تیره اچول، خوسی، سانګې وهل، وزلوبه او نور شامل دي.

د اس ځغلول

د اس ځغلول زموږ په هېواد کې لرغونی تاریخ لري. دا لوبه له میلاد څخه دمخه زموږ د هېواد په ډېرو سیمو کې دود وه. زر ګونه کلونه وړاندې د لويو قبیلومشرانو د اسونو ګلې لرلې. په تېرو وختونو کې د اس سپرلی او له اس څخه ګټه اخیستل په پوځي تشکیلاتو کې هم یو مهم ځای درلود. دا کار په بلخ، کندوز، تخار او جوزجان کې اوس هم دود دی او ډېره ګټه ترې اخیستل کیږي.

تیره اچول

دا لوبه په ټول افغانستان، په تېره بیا په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. په دې لوبه کې هغه ځوانان ډېره برخه اخلي، چې عمر یې د ۱۵ او ۳۵ کلونو ترمنځ وي. ددې لوبې د لوبغاړو شمېره دوه تنه یا له دوو څخه زیاته وي او زیاتره د پسرلي په موسم کې تر سره کیږي. په دې لوبه کې یوه داسې تیره ټاکل کیږي چې وزن یې د هغوی د عمر په تناسب وي. بیا یو ارت میدان ټاکي او په ټاکلي ځای کې یوه کرښه کاږي چې له هغې څخه مخکې ولاړ نه شي. له هغې وروسته د تیږې په اچولو پیل کوي. دا کار په نوبت تر سره کیږي او هر هغه څوک چې تر نورو یې تیره وړاندې اچولې وي، د لوبې گټونکی اعلانیږي.

خوسی

خوسی یوه په زړه پورې لرغونې لوبه ده. دا لوبه د پښتنو په سیمو، په ځانگړې توگه په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. دا لوبه د مازیگر پر مهال او زیاتره د پسرلي په وخت کې ترسره کیږي. د لوبې د ترسره کولو لپاره یو لوی او ارت میدان ټاکل کیږي. لوبه د دوو څلور کسیزو یا پنځه کسیزو ډلو له خوا پرمخ وړل کیږي. د لوبو له ډلې څخه یو، یو تن د لوبې د میر یا مشر په توگه ټاکل کیږي. د میدان په یوې څنډې کې پنځوس متره وړاندې یو ځای د پتخې یا (پتې) په نوم ټاکي. لوبه داسې تر سره کیږي چې دواړه ډلې یو له بل څخه جلا یو د بل مخامخ ودریږي. یو، یو تن غښتلی هلک د پتخې په ځای کې ولاړ وي. د دواړو ډلو غړي خپلې ښي پښې شاته کاتوي او په کیڼ لاس یې گوتې ټینگې نیسي. د لومړۍ ډلې غړي هڅه کوي ځانونه پتخې ته ورسوي، خو د مقابلې ډلې لوبغاړي یې مخه نیسي. لوبه تر هغې پورې روانه وي چې یا ټول غړي وسوځي او یا ځانونه پتخې ته وروسوي.

سانګې وهل یا د نېزې وهل

د هېواد له لرغونو لوبو څخه یوه هم د سانګې وهل دي. د سانګې له وهلو څخه اریایانو د جنګي الې په توګه کار اخیست. د نېزې کښتنۍ برخه د اوسپنې په تېره سر پوښل شوې وي. دا لوبه د تکړه او غښتلو ځوانانو له خوا په غښتلو او چابکو اسونو تر سره کیږي. ددې لوبې لپاره لوی میدان ټاکل کیږي. وروسته په دې میدان کې د یو، یو متر په واټن درې ځایه د ۳۵ سانتي مترو په اوږدوالي لرګین موږي په ځمکه کې ټک وهل کیږي. وروسته تقریبا د دوو سوو مترو په لیرې والي یو ځوان د اس په سپرلۍ ډېر چابک د موږو په لور راځغلي. کله چې موږو ته نژدې کیږي، خپل ځان د اس پرشا یوې خوا ته کږوي او نیزه په ښی لاس د موږي په لور برابروي، تر هغې چې موږی د نېزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي. په دې وخت کې دوه تنه ډولچیان ډولونه وهي. کله چې اس د موږي په لور ځغلي د ډولونو غږ د هرې شېبې په تېرېدو تیزیږي. کله چې موږی د نیزې په څوکه پورته شي د ډولونو شور او زوږ لا پسې مست اوزیات شي. که موږی خطا شي د ډولونو غږ کرار او په عادي توګه وهل کیږي. په دې توګه د لوبې ګټونکی او بایلونکی اعلانیږي.

دا لوبه په غزني او کتواز کې ډېر دود ده او زیاتره د جشنونو، ودونو او میلو پر مهال ترسره کېږي. دغه راز دا لوبه په مزارشریف او هزاره جاتو کې ډېر مینه وال لري او کله ناکله دا لوبې جوړوي.

وزلوبه

وزلوبه د افغانستان یوه ډېره لرغونې لوبه ده. ډېر خلك یې مینه وال دي. ددې لوبې تاریخ د مقدوني سکندر د یرغلونو په تاریخ پورې تړي. داسې هم ویل کیږي چې اریایي پهلوانانو به د دښمن پر لښکر باندې یرغلونه کول او د هغوی له عسکري ځایونو څخه به یې ژوندي، ژوندي خلك له ځان سره په اسونو وړل چې بیا وروسته یې د یوې لوبې بڼه غوره کړه. دا

لوبه د هېواد په شمالي برخو کې رامنځته شوې، له دې امله د بلخ، سمنګانو، جوزجان، بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، فارياب او پروان په ولايتونو کې ډېره دود ده.

ددې لوبې لوبغاړي ته (چاپ انداز) يا (پهلوان) وايي. لوبه په يو حلال شوي خوسي ترسره کيږي. د خوسي خېټه تر حلالولو وروسته پاکوي او د ۲۴ ساعتونو لپاره په اوبو کې اچول کيږي چې پوستکی يې ټينګ او ښه کلک شي. د خوسي وزن د ۳۰_۴۵ کيلوګرامو په اندازه وي.

د وزلوبې لپاره د نورو لوبو په څېر يو ارت ميدان ټاکل کيږي. په هغې کې د جګولو دايره، د حلال دايره او بيرغ په ځرګند ځای کې په نښه کيږي. لوبغاړي په دوو ډلو يا ټيمونو کې لوبه کوي. خوسی د جګولو په دايره کې اچول کيږي او بيا ټول چاپ اندازان ترې راتاويږي. هر يو هڅه کوي، چې خوسی له ځمکې راجګ او د ميدان په بلې برخې کې يې د بيرغ ترڅنګ د حلال په دايره کې واچوي. له بيرغ څخه د خوسي راتاوول يوه نومره لري او د حلال په دايره کې يې اچول دوې نومرې لري.

دا لوبه کله کله د دوو او کله د زياتو ډلو له خوا تر سره کيږي. که د دوو ډلو ترمنځ وشي، نو د لوبغاړو شمېره لس، لس کسان وي، خو د زياتو ډلو د ګډون پر مهال د هرې ډلې د لوبغاړو شمېر پنځه، پنځه کسان وي. دا لوبه ډېره ستونزمنه او د ټپي کېدا او ان کله ناکله د مرګ خطر ورسره ملګری وي.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد تاريخي دوديزې لوبې لري. هره يوه يې ځانته خپل ارزښت لري. دا لوبې په بېلا بېلو سيمو او بېلابېلو موسمونو کې ترسره کيږي. وزلوبه، سانګې وهل، تيره اچول، خوسی او نورې په زړه پورې لوبې دي. په دوديزو لوبو کې زياتې ګټې پرتې دي. د بدني روزنې له لارې بدن پياوړی کيږي، ښه اخلاق په انسان کې وده کوي، انسان د ټولنې ارزښتمن غړی کيږي. همدارنګه په ملي کچه د ملي وحدت، ورورګلوۍ او يووالي د ودې او پراختيا لپاره خورا ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر پنځوډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې د اس ځغلولو،
- دویمه ډله دې د تیرېږ اچولو،
- درېمه ډله دې د خوسي،
- څلورمه ډله دې د سانګې وهلو، او
- پنځمه ډله دې د وزلوبې په اړه خپل معلومات د ټولګي په وړاندې ووایي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووایي:

- بدني روزنه د نیکو اخلاقو په پراخولو کې څه ګټه لري؟ بیان یې کړئ.
- د بدني روزنې ټولنیزې ګټې کومې دي؟
- بدني روزنه زموږ روغتیا ته څه ګټه لري؟

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې خاص نومونه، عام نومونه، مفرد او جمع نومونه په ګوته او په بېلو بېلو لیکو کې دې یې ولیکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې له خپل پلار، تره یا بل خپلوان څخه پوښتنه وکړي چې د هغوی د ځوانۍ په وخت کې کومې کومې لوبې په کوم کوم موسم کې ډېرې دود وې. زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د دغو لوبو په اړه له هغوی څخه معلومات ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې پرې خبرې وکړي.

هانس کرستین اندرسن

Hans Christian Anderson

■ له ملي او نړیوالو ادبي خېرو څخه د چا نومونه اخیستلی شئ؟

د ملي او ولسي ادبي خېرو په څنګ کې د نړیوالو ادبي خېرو او د هغوی د ژوند لیک او ادبي اثارو پېژندنه زیات ارزښت لري. زده کوونکي د هغوی له ژوند لیک څخه اغېزمن کېږي او همدارنګه يې له ادبي اثارو څخه خوند اخلي او په ځان کې د استعداد او پیاوړتیا فکراو سوچ ورسره پیدا کېږي چې که وکړای شي، يوه ورځ هغوی هم دغه کچې ته ورسېدای شي. موږ دلته په دې لړۍ کې د هانس کرستین اندرسن لنډ پېژندلیک او د کیسو يوه بېلګه راوړې ده. اندرسن کوچنیانو ته د کیسو په لیکلو کې خورا مشهوره نړیواله ادبي خېره ده.

■ ایا د اندرسن نوم مو اورېدلی دی؟

■ ولې موږ د نړیوالو ادبي خیرو ژوند لیک لولو؟

هانس کرستین اندرسن (۱۸۰۵ — ۱۸۷۵ م) ډنمارکي شاعر او کیسه لیکونکی و. پلار یې موچي و. هانس د ځوانۍ عمر په بېوزلۍ کې تېر او یو متفکر او حساس ځوان ترې جوړ شو. په (۱٤) کلنۍ کې یې پلار مړ شو او مور یې بل مېړه وکړ. نوموړي له ستونزمن ژوند سره سره یوه غندونکې منظومه قطعه ولیکله. دې کار هغه ته زیات بریالیتوب وربه برخه کړ. اندرسن ډېر داستانونه او کیسې ولیکلې چې زیاتره یې کوچنیانو ته لیکل شوي دي. اندرسن نه یوازې د ډنمارك له نومیالیو لیکوالو څخه ګڼل کېږي، بلکې د نړۍ له سترو لیکوالانو څخه هم شمېرل کېږي.

دلته د هانس کرستین اندرسن د ((شهزادګۍ‌اونخود)) او ((بلبل او سور ګل)) د کیسو دوه پښتو ژباړې راوړو.

شهزادګۍ او نخود

په پخوا زمانو کې یو شهزاده و. شهزاده غوښتل په یوې ښې او بډایې کورنۍ کې واده وکړي. ددې کار لپاره یې ډېرو لرو اونژدې سیمو ته سفرونه وکړل.

شهزاده په خپلو سفرونو کې له بېلا بېلو کورنیو سره ولیدل، خو د هغوی په کورنیو کې یې د ځان وړ او مناسبه نجلۍ ونه موندله. په پای کې یې د واده فکر له سر څخه وایسته او خپل هېواد ته راستون شو.

په یوې توپاني شپې کې چې برېښنا ټول هسك روښانولو او ډېر سخت باران ورېده، د شهزاده د پلار (پاچا) د ماڼۍ د دروازې ټکول تر غوږه شول. پاچا وارخطا شو اوله ځایه جګ شو. خپل خدمتګار ته یې وویل چې لاړ شي او د ماڼۍ دروازه پرانیزي او وګوري چې په دې شپه کې څوك دروازه ټکوي؟ کله چې خدمتګار دروازه پرانیستله، ویې لیدل چې یوه نجلۍ باران لمده کړې او له سر او مخ څخه یې اوبه روانې دي. نجلۍ رانوته. هغه دومره لمده شوې وه چې په هرځای کې به درېده، هغه ځای به لمدېده.

ملکې ترې وپوښتل: ((ته څوک یې؟))

نجلۍ ځواب ورکړ: ((ستاسو د ګاونډي هېواد د حاکم لور.))

ملکې او پادشاه یوبل ته وکتل. ملکې په ورو وویل: ((زه هغه نن شپه ازمایم او معلوموم یې چې هغه رښتیا وایي او رښتیا هم شهزادګۍ ده او که نه؟))

وروسته نو پرته له دې چې چاته ووایي، خپلې کوټې ته لاړه. خپله بستره یې لرې کړه او یو نخود یې په بستره کې کېښود. بیا یې د ښکو یو توشک په هغې هوار کړ. خپلو خدمتګارانو ته یې وویل هغه نجلۍ دې کوټې ته راولي او ورته دې ووایي چې په دې بسترې کې ویده شي.

سهار د وخته چې شهزادګۍ له خوبه را پاڅېده، نو ملکې ترې وپوښتل: ((ایا بیګا دې سم خوب وکړ؟))

نجلۍ په ځواب کې وویل: ((نه، بېګاه هیڅ خوب رانغی. ځای مې ښه نه و. ډېره خرابه شپه مې تېره کړه.))

پادشاه اوملکه د نجلۍ له ځواب څخه ډېر خوشحاله شول. هغوی پوه شول، دا هغه نجلۍ ده چې هغوی ورپسې ګرځي. ځکه یوه حساسه او ځیرکه نجلۍ کولای شي تر توشک لاندې یو نخود وپېژني.

پادشاه او ملکې خپل زوی خبر کړ چې یوه مناسبه نجلۍ یې ورته موندلې ده. هغه په خپلو پښو دې ماڼۍ ته راغلې ده. له هغې وروسته شهزاده له هغې نجلۍ سره واده وکړ. هغه نخود یې په مناسب ځای کې د یو یادګار په توګه کېښود او کله به یې چې هغې ته کتل، هغه باراني شپه به یې یادېدله.

بلبل او سور ګل

په ټولو ختیځو اشعاروکې د بلبل او د ګل د مینې خبرې کیږي؛ ځکه چې د شپې په تورې تیاره کې سندر بول بلبل د خپل خوشبویه ګل لپاره سندرې وایي.

ما (ازمیر) ته په ښېرمه پرتو لوړو سیمو کې، چې ښاروان پکې خپل اوښان مخکې کړي وو، یو سور ګل ولید. وحشي کوترې د اسمانځکو ونو په څانګو او ښاخونو کې لاندې باندې الوتلې او بڼکې یې د سپینو زرو په څېر ځلېدې. کله به چې پرې د لمر وړانګې لګېدې نو د مرغلرو په څېر به بربښېدې.

د سور ګل د بوټي په منځ کې یو ګل و، چې تر نورو ګلانو ډېر ښکلی و. یو بلبل د هغې تر څنګ ناست و او خپل خوږ او درد یې ورته غږولو. خو سور ګل چوپ و. ان یو څاڅکی شبنم یې د خواخوږۍ د اوښکو په توګه له پاڼو څخه نه څڅېده. ګل د یوې تیږې په سینې پرېوتی و. سور ګل وویل: ((هومر، د نړۍ تر ټولو ښه شاعر دلته ویده دی. زه خپل عطر ترې څاروم او که تویان پاڼې پاڼې کړم، د هغه پرمخ یې شیندم. د نړۍ ستر سندربول دلته خاورې شوی او ما له دې خاورې څخه سر راپورته کړی دی. زه دهغه د قبر یو سور ګل یم. داسې مغرور او ښکلی ګل چې تا بېوزلې بلبل ته نه غوړېږم.)) بلبل غمګین شو اودومره سندرې یې وویلې چې په ځمکې ولوېد او مړ شو.

یو سوداګر له اوښانو سره هلته ورسېد. د سوداګر کوچنی زوی مړ مرغه وموند او د ستر شاعر د مړي ترڅنګ یې ښخ کړ. باد سور ګل وښوراوه. شپه راغله. سور ګل خپلې پاڼې له ځانه راتاوې کړې چې تود شي. یوه ډله بهرنیان هلته راغلل. د هغوی په ډله کې د شمال یو شاعر و. هغه ګل وشکولو او د خپل کتاب په پاڼو کې یې کېښود او د نړۍ بلې برخې،

يعنې خپل هېواد ته يې يوړ. سورګل له غم او کړاو څخه مړاوی شو او د کتاب د پاڼو په منځ کې ويده شو. کله چې هغه شاعر خپل هېواد ته ورسېد، کتاب يې پرانيست او ويې ويل:
((داګل مې د يو ستر شاعر له قبر څخه شکولی دی.))

سورګل دا ټوله کيسه په خوب کې ليدلې وه. کله چې له خوب څخه پاڅېد، د يخ باد د لګېدو له امله يې يخني وشوه او له پاڼو څخه يې يو څاڅکی شبنم د شاعر په قبر ولوېد. کله چې لمر سهار خپل سر ځمکې ته راهسک کړ، سورګل له پخوا څخه ډېر ښکلی برېښېده. توده ورځ وه او ګل په خپل تود هېواد، اسيا کې و. د ښېنو غږونه واورېدل شول. څو تنه بهرنيان هغې خوا ته راروان وو. د هغوی په منځ کې د شمالي سيمې يوشاعر و. هغه ګل وشکولو، مچې يې کړ او خپل هېواد ته يې يوړ.

ګل لکه موميايي بدن د شاعر په کتاب کې پروت و. هر کله چې به شاعر خپل کتاب پرانيسته، ويل به يې: ((د سترشاعر د قبرګل))، بس هغسې چې يې په خوب کې ليدلی و.

د متن لنډيز:

هانس کرستين اندرسن په يوې بېوزلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. پلار يې موچي و. د کوچنيوالي او ځوانۍ عمر يې په ډېره تنګسه کې تېر کړی دی. نوموړی د خورا تېز فکر خاوند و. له ستونزو سره سره يې خپله هيله له لاسه ور نه کړه. د غندلو يوه منظومه يې وليکله. دې منظومې د هغه بخت راويښ کړ او له دې لارې د خلکو په خولو کې ولوېد. اندرسن ډېرې کيسې او داستانونه وليکل چې زياتره برخه يې کوچنيانو ته ليکل شوې ده. اندرسن نه يوازې په ډنمارک کې چې د هغه اصلي ټاټوبی دی، مشهور دی، بلکې په نړۍ کې له سترو ليکوالو څخه ګڼل کيږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- آیا تاسو تر دې دمخه د اندرسن کومه کیسه لوستې ده؟ که هو نو نوم يې واخلئ.
- د اندرسن د ماشومتوب او ځوانۍ عمر څنګه تېر شوی دی؟
- آيا د ژوند له ټولو ستونزو اوتنګسو سره يې خپله هيله له لاسه ورکړې وه؟
- آيا د اندرسن د ((شهزادګۍ اونخود)) کیسې درته خوند درکړ؟

۲- زده کوونکي دې په پورته لوست کې خاص نومونه په يو لست اوعام نومونه په بل لست کې ولیکي او یوله بل سره دې مقابله کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د خپلې تجربې له مخې او يا هم د مور او پلار په مرسته یوه کیسه ولیکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

یوازې هیله شرط نه دی، د هغې د لاسته راوړنې لپاره هڅه اوهاند هم شرط دی.

هانس کرستين اندرسن

د مطالعې ارزښت

■ آیا تاسو له مطالعې خوند اخلئ؟

په تېرو لوستونو کې مو د زده کړې په اړه یو څه ولوستل. دلته د مطالعې په اړه غږیږو. مطالعه لوستلو ته وایي. کېدای شي دا لوست د یو کتاب، یوې ورځپاڼې یا یوې مجلې متن وي، یوه کیسه وي یا بل کوم یو روزنیز مطلب. مطالعه نور ډولونه هم لري. لیدل او مشاهده کول هم د مطالعې برخه ده. انسان لکه څنګه چې د خپل بدن د ودې لپاره خوړو او ورزش ته اړتیا لري، همداسې د فکر او ذهن د ودې لپاره مطالعې ته اړتیا لري. دا مطالعه یوازې د ښوونځي او درسي کتابونو له لارې لاس ته نه راځي، بلکې انسان باید د ذهن د لا ودې لپاره په موضوع پورې اړوند نور کتابونه او لیکنې هم ولولي.

■ د مطالعې له لارې څه شی ترلاسه کولای شو؟

■ مطالعه زموږ د ژوند لپاره څه ارزښت لري؟

مطالعه یوازې په کتاب پورې محدوده نه ده. د کتابونو او لیکل شوو متونو د لوستلو تر څنګ د خپل چاپېریال او په هغې کې د پرتو شیانو په هکله سوچ کول هم د مطالعې یوه برخه ده. د بېلګې په توګه، غرونه، سیندونه، سمندرونه، ځنګلونه، طبیعي منظرې، لمر، سپوږمۍ او ستوري او داسې نور شیان زموږ شاوخوا ته پراته دي. په دې هکله سوچ کول چې دا ټول د انسان د ګټې او خدایي نظام د ټینګښت په موخه رامنځته شوي او هر یو زموږ په ژوند مستقیمې او یا غیر مستقیمې اغېزې لري. که په دوی کې یو یا ټول نه وای، څه به پېښ شوي وای او زموږ پر ژوند به یې څه ډول اغېزه کړې وای؟

مطالعه یو مهارت او وړتیا ده او د مینې له لارې په انسانانو کې پیدا کېږي. د نړۍ ټولو پوهانواو لیکوالو، نوښتګرانو (مخترعینو) اونورو د خپلې ژورې مطالعې له لارې ناپېژندل شوې او تر ځمکې لاندې پټې خزانې او سرچینې د بشر د خدمت لپاره چمتو کړې دي.

په ورځپاڼو، مجلو او نورو مهالنیو خپرونو کې ګڼون او د هغو لوستل سړی په هېواد کې دننه او له هېواده بهر له ورځنیو پېښو څخه خبروي. د ناولونو، کیسو او داستانونو لوستل د انسان فکري ځواک غښتلی کوي. د دیني او مذهبي کتابونو لوستل او مطالعه سړی له دیني موضوعاتو سره اشنا کوي. د راډیو او تلویزیون د روزنیزو او علمي خپرونو اورېدل او لیدل سړی په فکري لحاظ بډايوي. د تفریحي فلمونو ننداره د سړي دماغ پیاوړی کوي او ستړیا یې له منځه وړي.

د مطالعې د هر اړخيزو ګټو په پام کې نیولو سره باید موږ خپل وخت وزګار تېر نه کړو. تل مو کتاب په لاس کې وي. هرځای چې وي، ددې وخت لرو چې کتاب ولولو، د خپل شاوخوا په هکله فکر وکړو او د هر څيز په باره کې له ځان څخه پوښتنې وکړو. وخت لکه سره زر دی اوهیڅوک سره زر وړیا له لاسه نه ورکوي. مطالعه ټاکلی ځای او وخت نه لري. په هر وخت او هرځای کې کولی شو، یو څه شی ولولو. که سرویس ته سترګې په لار واوسو، که په موټر کې واوسو، که په کور کې واوسو یا بل هر ځای، د مطالعې لپاره وخت

او فرصت لرو، باید له لاسه یې ورنه کړو. یوازې هغه مهال چې له انسان سره پاتې کېږي، هغه د مطالعې مهال دی او بس.

مطالعه او لوست هم د ژوند د مهمو موضوعګانو په څېر ټینګ هوډ او عزم ته اړتیا لري. د دې کار لپاره باید خپل کارونه ښه پلان کړو او مطالعې ته زیات وخت ورکړو. دا یو حقیقت دی، موږ هغه کارونه ښه سرته رسولای شو چې مینه ورسره ولرو.

په لوست او مطالعې کې باید خپل حواس په کار واچوو. په تېره بیا غوږ او سترګې د موضوعګانو په درک کې ځانګړې ارزښت لري. د اورېدو له لارې کولای شو د لوست مفهوم پیدا کړو. ښه به دا وي چې د فورمولونو او لغاتو د یادولو پر ځای د هغوی شکل او بڼې حافظې ته وسپارو او محتوا یې یاده کړو.

د متن لنډیز:

مطالعه د انسان ذهن پیاوړی کوي. هغسې چې ورزش بدن پیاوړی کوي، دغه شان مطالعه د انسان ذهن او فکر پیاوړی کوي. هرکتاب، مجله یا د لوستلو بل کوم شیز چې په هرځای او هر وخت کې په لاس راغلل، باید ویې لولو. وایي، هر کتاب په یو وار لوستلو ارزي. د ژوند ټولې علمي اړتیاوې په درسي کتابونو کې نشته. دا کتابونه تاسو ته د زده کړې لارې چارې درښیي او همدغه لارې دي چې تاسې پرې خپله پوهه له نورو کتابونو څخه تر لاسه کوئ. باید تل مطالعه وکړو او یوه شېبه هم بېکاره تېره نه کړو. درسي کتابونه لکه د څراغ په څېر دي اوموږ ته نور ګټور کتابونه ښیي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو تشریحي ځوابونه ووایي:

- آیا د مطالعې لپاره ټاکلی وخت اوځای شته؟ بیان یې کړئ
- آیا له مطالعې پرته انسان خپله پوهه پراخولی شي؟ څنګه؟ بیان یې کړئ.

۲ــ د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړئ:

- مطالعه یو مهارت او .... ده.
- .... د انسان فکر اوذهن پیاوړی کړي.
- هر کتاب یو وار په .... ارزي.

۳ــ پنځه تنه زده کوونکي دې د مطالعې په اړه دوې، دوې دقیقې خبرې وکړي او نور زده کوونکي دې ترینه د موضوع په اړه پوښتنې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې د مطالعې لپاره د کور د غړو په مرسته یو کتاب یا مجله یا کومه ورځپاڼه وټاکي او په بله ورځ دې نورو زده کوونکو ته د هغه د مطالعې د ګټو په اړه خبرې وکړي.

د يووالي ګټه

- تاسې د يووالي په خوند پوهيږئ؟

د يووالي او اتفاق په اړه مو په تېرو ټولګيو کې يادونه کړې ده. دلته په لنډ ډول يوه کيسه چې پکې په عملي ډول د يووالي خوند نغښتی دی، لولو. يووالی له کورنۍ څخه نيولې ان د هېواده په کچه ډېر ضروري دی. څنګه چې يوه وړه کورنۍ د بې اتفاقۍ له کبله خرابېږي همدارنګه يو هېواد هم د خپلو وګړو له بې اتفاقۍ څخه ډېر زيان مومي.

- تاسو د يووالي د ارزښت په اړه څه معلومات لرئ؟
- د يووالي ګټه څه ده؟

وايي، يوه ورځ د کوترو يو سېل راغی او په يوې کروندې کې کښېناستې. هلته د غنمو دانې پرتې وې. يوې کوترې ولېدلې، ورو‌الوته، دانو ته کښېناسته او په ټولولو يې پيل وکړ. نورې کوترې هم ورپسې ورغلې او په دانو ټولولو لګيا شوې. کله چې په دانو مړې شوې، د الوتلو تکل يې وکړ. ځو کوترې په دام کې نښتې وې، وانه الوتلای شوې. هرې يوې شتکې وهلې چې ځان خلاص کړي، خو څه يې لاس ته رانغلل.

په دوی کې يوه هوښياره کوتره وه، ويې ويل: ((هغه وخت چې مورږ دا خوندورې دانې لېدلې وې، بايد فکر مو کړی وای چې دا دانې چا او د څه لپاره اچولې دي. که مو فکر کړی وای په دې کړاو به اخته شوي نه وو. اوس هم بايد يو فکر وکړو، کېدای شي ځانونه خلاص کړو. لږه دمه وکړئ، کله چې ما وويل نو ټولې په يو دم له ځايه پورته شئ.))

ښکاري چې لږ څه وړاندې ناست و، ويې ليدل چې کوترې په دام کې نښتې دي، ورمنډه يې کړه. په دې وخت کې هغې هوښيارې کوترې د پورته کېدو امر وکړ. ټولې يو دم له ځمکې پورته شوې. دام يې له ځان سره په هوا کړ او لاړې.

ښکاري چې دا حال وليد د کوترو په لور يې ورمنډه کړه. لږه شېبه وروسته يې کوترې له سترګو پنا شوې. د ښکاري تمه پرې شوه او سترې ستومانه راستون شو.

د متن لنډيز:

کوترې وږې وې. د دانو خوړلو لپاره په يوې کروندې کې کښېناستې. په دانو خوړلو يې پيل وکړ. خبرې نه وې چې ښکاري ورته دام ايښی و. دانې يې ټولې کړې، مړې شوې، غوښتل يې چې والوزي. يو څو کوترې والوتې، خو نورې په دام کې نښتې وې. په پاتې شوو کوترو کې يوه هوښياره کوتره وه. يوه لاره يې وسنجوله. ټولو ورسره ومنله. په يو غږ والوتې. دام يې له ځان سره په هوا او ځانونه يې د ښکاري له منګولو څخه وژغورل. دا د يووالي او اتفاق برکت او ګټه وه.

څرګندونه

سېل: د مرغیو، کوترو یا نورو الوتونکو لویې ډلې ته سېل وايي چې په هوا کې له یو ځای څخه بل ځای ته ځي.

شتېنکې: د لاس او پښو وهلو حالت ته شتېنکې ویل کیږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- کوترې ولې کروندې ته راښکته شوې؟
- هلته یې اینبودل شوی دام ولې نه و لیدلی؟
- له دانوخوړلو وروسته یې څه وکړل؟
- ستاسو په اند له اسارت څخه د یو راوتلي آزاد ولس د برې راز په څه شي کې نغښتی دی؟
- څنګه کولای شو یو موټی او پرمختللی هېواد ولرو؟

۲ـ د لاندې هرې پوښتنې لپاره درې، درې ځوابونه درکړل شوي. تاسو یې تر ټولو سم ځواب په نښه کړئ:

- کوترې چېرته کښېناستې؟

الف: په باغ کې

ب : د ونو په ځنګل کې

ج : په کروندې کې

- کوترې ولې وانه الوتلې؟

الف: ټولې ترلې وې.

ب : په دام کې نښتې وې.

ج : ښکاري نیولې وې.

- کوترې د څه شي په برکت د ښکاري له لاسه ووتې؟

الف: د ډېر مرښت په برکت

ب : د الوتلو په برکت

ج : د یووالي او اتفاق په برکت

۳ــ د زده کوونکو یوه ډله دې په پورته متن کې عام نومونه پیدا او ودې لیکي. بله ډله دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په ګوته کړي. دواړه ډلې دې له ټولو زده کوونکو سره په خپلو لاس ته راوړنو خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کلي، کور او ښار کې د اتفاق او یووالي کومه کیسه سبا ته په ټولګي کې واوروي. ښه به وي که په دې اړه په خپل کور کې له مور او پلار او خپلوانو څخه پوښتنې وکړي.

په یوه ګل نه پسرلی کیږي

له یوه لاسه ټک نه خېژي.

شلم لوست

د سبو گټې: ورځنۍ اړتیا

■ تاسو کوم ډول سابه زیات خورئ؟

سابه د انسان د بدن د پیاوړتیا لپاره ډېر ارزښت لري. په سبو کې داسې ویټامینونه او معدني مالگې شته چې په نورو خوړو او ان په میوو کې نشته. ددې لپاره چې بدن مو له هر راز موادو څخه برخمن شي، باید په خپلو ورځنیو خوړو کې هرومرو سابه ولرو. هغه کورنۍ چې له سبو څخه ډېره گټه اخلي، د هغو کورنیو په پرتله د ښې روغتیا خاوندې وي چې له سبو څخه هغومره گټه نه اخلي.

■ تاسو د سبو گټې پېژنئ؟

■ له سبو خوړلو پرته د انسان بدن په بشپړ ډول وده کولای شي؟

انسانان، څاروي، الوتونکي او په پای کې ټول ژوندي موجودات د خپل پایښت او ودې لپاره اوبو او خوړو ته اړتیا لري. څاروي او الوتونکي هغه شی خوري چې وېې مومي. انسانان بیا هغه شیان خوري چې د بدن د ودې او سلامتیا لپاره یې ګټور وي.

د انسان بدن د وینې، هډوکو، غړو، غوښې، پوستکي او نورو د ودې او لوېدو لپاره ځانګړو موادو او خوړو ته اړ دی. د بېلګې په توګه پروتین، کاربوهایدریت، شحم، منرالونه، ویټامینونه او نور هر یو په خپل وار د انسان د بدن په ودې، غښتلتوب، ذهني پراختیا، د هډوکو په جوړښت او نورو کې ستره برخه لري. دا مواد ټول د خوړو په یو جزء کې نشته. باید د هغوی د ترلاسه کولو لپاره بېلا بېل خواړه وخوړل شي. د بېلګې په توګه پروتین په غوښه، شېدو اوهګیو او غلو دانو، لکه لوبیا او نورو کې شته. په خوړو کې د کاربوهایدریت شتون د بدن د تودوخې او ځواك د راپیدا کېدو لامل کیږي. ټول خواړه بدن ته طاقت ورکوي، خو د ځینو شیانوخوړل د بدن طاقت ډېر زیاتوي.

کاربوهایدریت لوړه ډېر ژر پای ته رسوي. کاربوهایدریت په جوارو، وریجو، دال، کچالو، چوغندرو، ګنیو، کېلو، منو اونورو کې په زیاته اندازه پیداکیږي. هغه خواړه چې کلسیم لري، د هډوکو په جوړولو کې مرسته کوي. دې ډول توکو ته معدني توکي وایي. همدا راز ویټامینونه د بدن د غړو په ودې او د بدن د عمومي موازنې په ساتلو کې زیات ارزښت لري. ویټامینونه په مېوو او سبو کې پیدا کیږي.

سابه زیاتره داسې توکي لري چې د بدن د ودې او پراختیا لپاره تر ټولو نورو خوړو ګټور او بډای دي. د بېلګې په توګه: په سبو کې ډېر معدني مواد شته. همدا راز هغه مواد چې په ټیپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي.

که پام مو کړی وي، د کلو او بانډو اوسیدونکي تر ښاري اوسیدونکو زیات روغمن او په پرتلیز ډول د اوږده عمر خاوندان وي. ددې لامل دا دی چې هغوی زیاتره سابه خوري.

ځینې سابه اومه خوړل کیږي، خو ځینې نور یې بیا پخولو ته اړتیا لري. د سبو اوبه باید د پخولو پر مهال توبې نه شي، ځکه کېدای شي ټول ګټور توکي یې له منځه لاړ شي. خام

سابه باید تر خوړلو د مخه ښه پاک شي، د پتاسو په محلول کې پرېمنځل شي او یا لږ تر لږه د لس، پنځلسو دقیقو لپاره په مالګینو پاکو اوبو کې واچول شي. ګندنه، دنیا، پیاز او نور چې خام خوړل کېږي، باید هیڅکله ناپاکه ونه خوړل شي. د امکان تر حده پورې باید پر دسترخوان د نورو خوړو ترڅنګ د سبو یو ډول موجود وي چې په نورو خوړو کې له شتو توکو سره یوځای د بدن د اړتیا وړ توکي پوره کړي.

ځینې سابه د خپل ارزښت له مخې په خپل موسم کې وچېږي او بیا په هغه موسم کې خوړل کېږي چې نه پیداکېږي. په دې سبو کې شوتل، شپیشته، بینډۍ، د بادرنګو پوستکي، پیاز او رومي بانجان (باټینګر) راځي.

د متن لنډیز:

په سبوکې ډېرې ګټې پرتې دي. سابه بېلابېل ډولونه لري. د معدني موادو له مخې سابه تر نورو خوړو ډېر بډای وي. په هر موسم کې بېلا بېل سابه پیدا کېږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي. همدا راز هغه مواد چې په تېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کېږي. هغه سابه چې پخېږي، باید د پخولو پر مهال یې اوبه تویې نه شي. همدا راز هغه سابه باید ښه پرېمینځل شي چې خام خوړل کېږي . په خپلو ورځنیو خوړو کې باید د شونتیا تر کچې پورې هرو مرو سابه ورګډ کړو.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنوځواب ووایي:

- مونږ ولې سابه خورو؟

- د سبو نه خوراک د څه شي لامل کیږي؟
- هغه سابه چې خام خوړل کیږي، ولې ډېرو پرېمنځلو ته اړتیا لري؟

۲ـ زده کوونکي دې ځواب ووایي:

- دا سمه ده چې ووایو، دا سابه مې خوښېږي او هغه نه؟
- که یو څوک په یو موسم کې د هغه موسم سابه ونه خوري، څه تاوان به يې کړی وي؟
- د سبو څو ډولونه پېژنئ؟

۳ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پیدا او ودې لیکي.
- دویمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پیدا او هغه دې ولیکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پیدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتیب سره بېلې بېلې ولیکي.

٤ـ زده کوونکي دې د لاندې جملو تش ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

- د .... اوبه باید د پخولو پر مهال توېې نه شي.
- خام سابه باید لږ تر لږه د شلو دقیقو لپاره په .... پاکو اوبو کې واچول شي.
- په سبو کې ډېر .... مواد شته.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو میندو په مرسته د سبو د ګټو په اړه معلومات راټول او په یو څو کرښو کې دې ولیکي. همدا شان پام دې وکړي چې هغوی زیاتره کوم سابه پخوي. خپل معلومات دې سبا ته په ټولګي کې ولولي.

یوویشتم لوست

چاپیریال څنګه وساتو؟

- تاسو چاپیریال پېژنئ؟

زده کوونکي باید خپل چاپېریال د خپل ټاټوبي په توګه وپېژني. د رغنده او سمبال ژوند لپاره دې هغه ته پوره پام وکړي. خپله روغتیا، بدني وده او ښکلا دې په هغه کې وګوري. د هغه په ساتنه کې دې له زړه نه هڅه وکړي. هرڅوك باید د چاپېریال په پاك ساتنه کې خپله ونډه سرته ورسوي. دا ونه وايي چې په ما يې څه. دا په ما پورې اړه نه لري.

- که چاپېریال پاك ونه ساتل شي، څه به پېښ شي؟
- د چاپېریال د پاك ساتلو دنده د چا پر غاړه ده؟
- چاپېریال څنګه ښکلی کېږي؟

ټول هغه شیان چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او یا یې زموږ شاوخوا نیولې ده، چاپېریال بلل کیږي. په ځانګړې معنا چاپېریال د انسان د استوګنې ور توکي، شیان او شاوخوا ځمکه او په هغې کې پراته ټول شیان دي. په عمومي معنا، چاپېریال ټوله هغه سیمه ده چې انسانان پکې اوسیږي. په دې توګه غرونه، سیندونه، ځنګلونه، کرنیزې ځمکې، دښتې د طبیعت او د بشر په لاس راغلي بدلونونه په چاپیریال کې راځي.

په دې ډول یو ته د ژوند یا استوګنې چاپېریال او بل ته عمومي چاپېریال ویل کیږي.

د استوګنې په چاپېریال کې بیا یوه کورنۍ، د هغې ګاونډ او په هغې پورې اړوند شیان شامل دي. موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، سا پکې اخلو، د ژوند اړتیاوې ترې برابروو او د هغه پاکي او ناپاکي مو پر روغتیا باندې نېغ په نېغه اغېزه لري. له دې امله زموږ د ټولو دنده او ټینګ مسؤولیت دی چې خپل چاپېریال ښکلی کړو، پاک یې وساتو او د یوه ښه او خواږه ژوند لپاره یې چمتو کړو. که د کورونو تر څنګ مو د اوبو ویالې بهیږي، باید له اوبو څخه یې د څښلو او کارولو لپاره سمه ګټه واخلو. خځلې او ناپاکي پکې ونه غورځوو که مېوه لرونکې یا سیوري لرونکې ونې مو شاوخوا ولاړې وي، باید پالنه یې وکړو او ښاخونه یې پرې نه کړو. د کور خځلې او د خوړو پاتې شوني هرځای ونه غورځوو او په یوه سم ځای کې یې ځای پر ځای او یا یې تر خاورو لاندې کړو. د خپلو کورونو د ټټیو مخې بندې کړو او پرې نه ږدو چې انساني فضله مواد کوڅو او لارو ته راووځي. د کورونو تر څنګ داسې شیان ونه سوځوو چې هوا یې خرابه شي. د ولاړو اوبو ډنډونه له منځه یوسو، چې د ډول ډول ناروغیو، په تېره د ملاریا او کالدانې د ماشو د راپیداکېدو او ډېروالي لامل کیږي. په همدې توګه د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو، خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.

ځنګلونه، څرځایونه، کرنیزې ځمکې او سیندونه زموږ د ژوند د پایښت لپاره ډېر ارزښت لري. باید په ساتنه او څارنه کې یې هر راز هلې ځلې وکړو. د ځمکې د ښویېدو د مخنیوي او وربښت لپاره ځنګلونه ډېر ارزښت لري. د بادونو د مخنیوي او له یوه ځایه بل ځای ته د شګو د لیږدونې د مخنیوي لپاره د ونو او ځنګلونو جوړول ډېر اړین دي.

د متن لنډیز:

زموږ د استوګنې شاوخوا ته چاپېریال وايي. کور، کوڅه، سړک، باغ، ویالې، ونې، ځنګلونه او داسې ډېر نور د چاپېریال برخې دي. په چاپېریال کې موجود شیان د یو نسل مال نه دی، بلکې له هغو څخه باید راتلونکي نسلونه هم ګټه واخلي. له دې امله باید دچاپېریال په ساتلو کې ډېرې هلې ځلې وکړو. د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې جملې سمې کړي:

- د چاپېریال استوګنې زموږ شاوخوا ته وايي.
- ښکلې لا ښایسته خپله او سیمه کړو.
- ښکلی څنګه چاپېریال کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- چاپېریال څه شي ته وايي؟
- په چاپېریال کې کوم شیان راځي؟
- چاپېریال د یو نسل مال دی، که د ډېرو؟ څرګنده یې کړئ.

۳ـ زده کوونکي دې یو په یو په متن کې راغلي نوي لغتونه د کتاب د پای له پاڼو څخه معنا او په جملو کې دې یې وکاروي.

٤ــ د لاندې عبارتونو په مرسته نوې جملې جوړې کړئ.

دکلو او باڼو طبعیت

پاکي او رڼې اوبه

شنې او سمسورې ونې

٥ــ دوه شعرونه یا داسې ښکلې ادبي جملې ولیکئ چې په یوکې د لمر او په بل کې یې د اوبو په هکله خبرې شوې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل استوګنې د چاپېریال د لا ښکلا او ښایست لپاره د خپلې خوښې یوه طرحه جوړه او په بله ورځ دې پرې د نورو زده کوونکو په وړاندې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې لاندې جدول په کتابچه کې ولیکي، د (چاپېریال) کلمه دې پیدا او په خپله خوښه دې رنګه کړي.

ا	ج	*	*	د	ر
چ	ب	*	*	و	ل
ا	پ	ی	ر	ي	ا
ط	ع	ب	ل	ن	ط
خ	ا	س	م	و	ع

ژبه اوګرامر

■ ژبه څه شی ده؟

انسانان د ژوند له هماغه لومړي پیل څخه د یو بل د پوهولو راپوهولو لپاره ژبې ته اړ وو. هغوی اړ وو چې خپل فکر یو بل ته انتقال کړي او د بل په فکر باندې ځانونه وپوهوي؛ ځکه یوازې د لاس او سر په اشارو د انسان فکر په بشپړ ډول بل چاته نه رسیږي. له دې امله ژبه د خپل ارزښت له مخې د انسان په ژوند کې خورا مهم رول لري. ژبه ده چې انسان پرې خپل فکر او نظر بیانوي. خپل مطلب اوغوښتنې یو بل ته وايي او همدا شان د نورو په غوښتنو پوهیږي. ژبه انسانان له ځارویو څخه بېلوي.

■ که ژبه نه وای څه به پېښ شوي وای؟

■ له ژبې پرته انسان اوسني پرمختګ ته رسېدای شو؟

د هغو کلمو او خبرو ټولګې ته ژبه ویل کیږي چې یو ځوک یې بل چا ته د خپل فکر د بیان لپاره کاروي. په دې کې ټولې نښې او اشارې هم راځي چې د یو مطلب د افادې لپاره کارول کیږي.

ژبپوهان ژبه د خبرو او اشارو داسې یوه لړۍ بولي چې د یوې ټولنې وګړي یې یو له بله د پوهولو او راپوهولو لپاره کاروي او یو بل ته یې اوروي. په دې توګه ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو یوه اله او وسیله ګرځي. وینا او خبرې کول د افکارو د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده او له دې امله انسانان پر نورو حیواناتو امتیاز او غوراوی لري.

ټولې قاعدې او قوانین چې د یوې ژبې د سم ویلو او سم لیکلو په اړه خبرې کوي، د ژبې ګرامر ورته ویل کیږي.

ګرامر د یوې ژبې جوړښت د ژبې د خپلو ځانګړنو په رڼا کې څېړي. هره ژبه ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري، نو ځکه د ژبې د ګرامریه لیکنه کې خپله د هماغه ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کیږي.

معرفة الافغاني یو درسي ګرامر دی. پیرمحمد کاکړ دغه ګرامر په احمد شاهي دور کې لیکلی دی. پیر محمد کاکړ د پښتنو له لومړنیو لیکوالانو څخه دی چې د پښتو ژبې د لغاتو او کلمو د ټولولو فکر یې وکړ او د ژبې ابتدایي ګرامري بنې یې سره راغونډې کړې او د یوې کوچنۍ رسالې په ډول یې ولیکلې چې د ((معرفة الافغاني)) په نامه یادیږي.

پیر محمد کاکړ د احمد شاه بابا د زوی شهزاده سلیمان او د کورنۍ د نورو غړو استاد و.

د معرفة الافغاني په نامه د پښتو ژبې دغه لومړنی ګرامر یې د هغه لپاره ولیکه.

پیر محمد کاکړ د خپل وخت لوی عالم او د پښتو ژبې مشهور شاعر و چې د پښتو اشعارو دیوان یې چاپ شوی دی.

د متن لنډیز

ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو وسیله ده. انسانان خپل فکر د ژبې په واسطه بیانوي. ژبه چې د انسان فکر بیانوي، له یو لړ غږونو، نښو او اشارو څخه جوړه شوې. د بېلګې په توګه د مېز نوم درواخلئ. کله چې د مېز کلمه واورېدل شي، سمدستي ستاسو ذهن ته د میز انځور ودرېږي. د مېز کلمه د مېز له جوړېدو دمخه نه وه، بلکې کله چې مېز جوړ شو، خلکو ورته د مېز نوم ورکړ او ټولو ومانه.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې ځوابونه ووایي:

- ستاسو په اند ژبه د انسانانو تر منځ په پوهولو راپوهولو کې څومره ارزښت لري؟

- که ژبه نه وای انسانان به له کومو ستونزو سره مخامخ وو؟

۲ـ د لاندې جملو په تش ځایونو کې اړوندې کلمې پر پنسل ولیکئ:

- هره .... ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري.
- .... یو درسي ګرامر دی.
- وینا او خبرې کول د .... د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده.

۳ـ لاندې هرې پوښتنې ته درې ځوابونه ورکړل شوي، تاسو ترټولو سم ځواب په نښه کړئ:

انسانان له هماغه لومړي پیل څخه څه شي ته اړ وو؟

- له ختو جوړو شوو کورونو ته؟
- لاس ګاډو او خارویو ته؟

- پوهولو راپوهولو ته؟

گرامر د يوې ژبې څه شی تر کتنې لاندې نيسي؟

- د يوې ژبې د جوړښت سيستم،
- د يوې ژبې د ويلو او اورولو څرنګوالی،
- د يوې ژبې د نوو کلمو شمېره.

انسان خپل ذهني انځور په څه شي بيانوي؟

- د ګوتو په اشارو،
- په ژبې او بيان،
- په سمو اورېدلو.

٤ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پيدا او ودې ليکي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پيدا او ودې ليکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پيدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليکي.

کورنۍ دنده

که د چا يوه ژبه زده او د چا له يوې ژبې څخه ډېرې زده وي، د دوی ترمنځ توپير څه دی. زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې په دې اړه خو کرښې په کور کې وليکي.

درویشتم لوست

د نشې زیانونه

■ نشه پر ژوند څه اغېز کوي؟

نشه یو تباه کوونکی عمل دی. نشه چې په هر نامه وي او هرڅومره لږه او ساده وي، خو پای یې خورا ناوړه دی. که یو ځلې څوک په نشه اخته شو، بیا نو په ډېر کړاو ترې سرې خلاصېدای شي. زیاتره ځوانان په بېلابېلو پلمو په نشې روږدي کېږي. کله ورته په پیل کې نشه یو عادي او د لوبو کار برېښي. کله د میندو او پلرونو ترمنځ چال چلن سم نه وي او په دې توګه یو ځوان نشې ته مخه کوي. کله هم د یوې کورنۍ اقتصادي کچه کمزورې وي. داسې ډېر نور لاملونه شته چې په نشې باندې د روږدي کېدو سبب کېږي.

■ ستاسو په اند به د یو نشه یي ځوان ژوند څنګه وي؟

■ څنګه کولای شئ په خپل چم اوګاونډ کې په نشې باندې د ځوانانو د اخته کېدو مخه ونیسئ؟

نشه يي توکي هغه دي چې کارونه يې د مرکزي اعصابو د نظام د ګډوډۍ او د روږديوالي، لټۍ او ګنګستيا لامل کيږي.

نشه يي توکي هم په طبيعي او هم په مصنوعي توګه پيدا کيږي، لکه اپين چې د کوکنارو له بوټي څخه لاس ته راځي او هم په مصنوعي او کيمياوي توګه په لابراتوارونو کې جوړيږي، لکه هيرويين، مورفين، کوکايين، کودين او داسې نور. په نشه يي توکو کې ځينې يې طبي ارزښت لري او د ځينو درملو په جوړونه کې په لږه کچه ترې کار اخيستل کيږي. هغه درمل چې په جوړښت کې يې نشه يي توکي کارول کيږي. که په لوړه کچه استعمال شي او يا د ډاکتر له اجازې پرته ترې ګټه واخيستل شي خورا زيات زيانونه را منځ ته کوي.

د نشه يي توکو استعمال او کارول خصوصاً د پيچکارۍ له لارې د انسان روغتيا ته ډير زيانمن او خطرناک دي. پر ځينو روغتيايي زيانونو سربيره په بېلا بېلو سرطانونو، زيړي اوځينو نورو ناروغيو انسان اخته کوي. د يو شمېر اقتصادي او ټولنيزو ستونزو لکه قتل، غلا، بيوزلي، ناوړه اخلاقو او د بشري پانګو د تباهۍ لامل هم ګرځي.

د اسلام پاک دين نشه يي توکي ناروا ګڼي؛ ځکه چې د انسان روغتيا ته خورا زيات زيانونه لري او انساني ټولنه له تباهۍ سره مخامخ کوي. هغه کسان چې د دغو توکو په قاچاق لاس پورې کوي د انسانيت دښمنان بلل کيږي.

هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او د دغو توکو استعمال يې ورځنۍ عادت ګرځيدلى دى، د معتاد په نامه يادېږي. زموږ په ګران هيواد افغانستان کې هم له بده مرغه د ۱۸ ـ ۳۰ کلونو ترمنځ يو شمېر ډېر روږدي ځوانان شته، چې عام وګړي يې د پوډري (هيرويني) په نامه يادوي.

روږدي کسان په کورنۍ او ټولنه کې هيڅ قدر او ارزښت نه لري او له ټولنې څخه جلا شوي وي. خلک ورته د يو مجرم په سترګه ګوري؛ ځکه دوى هغه کسان دي چې د خپل

ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. که چیرې ښه ځیر شو، نو جوته به شي، روږدي کسان هغه ناروغان دي چې له روږدیوالي څخه وړاندې په یو ډول رواني ناروغۍ اخته وو او یا د ژوندانه په اوږدو کې له کورنیو، ټولنیزو یا اقتصادي ستونزو سره لاس و ګریوان وو. دغه ستونزې د دې لامل ګرځېدلي، چې دغه کسان د روږدیوالي په لومو کې را ښکیل شي. دا د ټولنې د وګړو، دولتي او نا دولتي مؤسساتو دنده ده چې د دغو ستونزو په هکله فکر او عملي ګامونه اوچت کړي. له معتادانو سره هغه مرستې تر سره کړي چې د یو معتاد په درملنه کې اغېزمنې وي. د یو معتاد په درملنه کې مهم او غوره ټکي دادي چې نوموړي ته د یو ناروغ شخص په سترګه وکتل شي، نه د یو مجرم او ګناهګارسړي په سترګه. که چیرې معتاد سړی ونه هڅول شي او ښه سلوك ورسره و نه شي، بې له شکه به هیڅکله هم خپل دغه ناوړه عمل پرې نږدي.

د نشه یې توکو زیانونه:

د نشه یي توکو استعمال خورا زیات ځاني، روحي، ټولنیز، اقتصادي او اخروي زیانونه لري چې موږ یې ځینو زیانونو ته په لاندې ډول ګوته نیسو:

۱) د بدن دفاعي سیستم کمزوری کوي.

۲)د مرکزي اعصابو د سیستم فعالیتونه کمزوري کوي.

۳) د زړه ټکان زیاتوي.

۴) د ستوني او سږو سرطان پیدا کوي.

۵) د باصرې، شامې او ذایقې حسونه کمزوري کوي.

۶) د وینې فشار زیاتوي.

۷) د وینې کلسترول زیاتوي.

۸) د زړه د ناڅاپي دریدلو (سکتې) لامل کیږي.

۹) په معتاد سړي کې لټي او کمزورتیا را منځته کوي.

۱۰) په تنفسي سیستم کې ګډوډي رامنځته کوي.

۱۱) روحي ګډوډي، (ستړيا، سودائي توب، ګوښه توب، په ځان باندې نه اعتماد، نهيلي...) راولي.

د متن لنډيز:
نشه يي توکي هغه خطرناك توکي دي چې د ځاني ناروغيو لکه: سرطان، نري رنځ، د زړه دربدل، زيړي او د اقتصادي او ټولنيزو ستونزو، لکه غلا، وژنې، بېوزلی او د بيکارۍ لامل کيږي. په هغې باندې اموخته کېدل ډېر اسانه دي، خو بيا ترې ځان خلاصول ډېر ستونزمن کار دی. ځوانان او تنکي ځوانان د ټوکو او ساعت تېرۍ په بهانه په نشه يي توکو باندې پيل کوي، خو کله چې د هغې په لومه کې ونښلي بيا نو پښېماني هيڅ ګټه نه لري. موږ بايد خپل روغ، سالم اوخوښ ژوند په نشو تباه نه کړو؛ ځکه چې روغ عقل په روغ بدن کې وي.

ځرګندونه

باصره: د ليدلو حس

شامه: د بويولو حس

ذايقه: د څکلو (خوند حس)

کلسترول: په وينه کې د غوړو شتون

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- د نشه يي توکو کارونه څه ډول زيانونه منځته راوړي؟

- د نشه یي توکو روحي او ځاني زیانونه کوم دي؟
- په نشه روږدو کسانو ته په ټولنه کې په کومه سترګه کتل کېږي؟
- قاچاق وړونکي چا ته ویل کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې:

- متن له ځان سره په پټه خوله ولولي.
- متن ټوټې ټوټې په لوړ غږ ولولي.
- د لوست مفهوم په ساده ژبه ووایي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

لامل، توکي، له بده مرغه، لومې، دنده، سربېره

٤ـ ستاسو په اند په نشه یي توکو باندې د روږدي کیدو لاملونه څه شی دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د (نسوارو او چلم په ګډون) د بېلا بېلو نشه یي توکو نومونه او د هغوی زیانونه ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووایي.

د الله ﷻ په یاد د ایمان بنسټ پیاوړی کیږي.

ابوریحان البیروني

لطفاً لاندې جدول په کتابچې کې رسم او د اړوندو ګڼو په کلمو يې ډک کړئ.

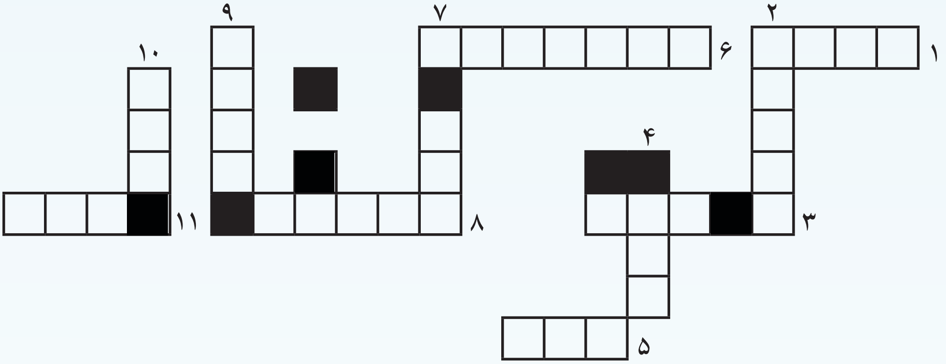

١ــ د جرم سرته رسوونکی.

٢ــ هغه څوک چې په نشې روږدی شوی وي.

٣ــ نشه کوونکي ته کارول کېږي.

٤ــ د بدن يو غړی چې د نشه يي توکو په ډېرې کارونې له کاره لوېږي.

٥ــ د نشه يي توکو په کارونې يې ژوند دې کچې ته رسيږي.

٦ــ هغه ناروغي چې د نشه يي توکو د کارونې له امله په انسان کې رامنځته کيږي.

٧ــ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله رامنځته کيږي.

٨ــ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله سړی داسې کيږي.

٩ــ د نشه يي توکو د کارونې له امله سړی دې کار ته لاس اچوي.

١٠ــ د نشه يي توکو د کارونې موخه ده.

١١ــ کله چې په نشې روږدی سړی پيسې ونه لري، دې کار ته لاس اچوي.

ځلرويشتم لوست

د ماین خطرونه

د جګړې بدغوني پاتې شونې

■ تاسو ماينونه پېژنئ؟

د افغانستان د ډېرش کلنې جګړې په اوږدو کې بېلا بېلې پوځي وسلې کارول شوي، هوايي بمبارۍ شوي، راکټونه ويشتل شوي، ماينونه ايښودل شوي او د دښمن د کمزورې کولو او ماتولو لپاره له هر راز وسيلو څخه کار اخيستل شوی دی. د ۱۳۵۷ کال له پيل څخه تر اوسه پورې د ځمکنيو ماينونو بېلابېل ډولونه کرل شوي او په افغاني خاوره کې ازمايل شوي دي. سره له دې چې يو زيات شمېر يې پاک شوي، خو لا ډېر نور يې پاتې دي. که چېرته خلک پام ونه کړي، نو د معيوبيت او مرګ ژوبلې لامل کېږي.

■ ستاسو په سيمې کې ماينونه شته؟

■ د ماينونو له خطر څخه څنګه ځانونه ژغورلای شئ؟

افغانستان هغه هېواد دی چې زيات شمېر ماينونه او ناچاودې توکي پکې موجود دي. د اوږدو جګړو په بهير کې د ماينونو پريمانه کارونه د افغانستان د جګړو يوه ډېره ناوړه بېلګه ده. نن (۱۳۸۷ ل) د ماينونو او ناچاودو توکو له کبله هره مياشت د قربانيانو شمېره تر پنځوسو زياته وي.

ماينونه په عمومي توګه دوه ډوله دي:

- پرسونل ضد ماينونه
- د وسايطو ضد ماينونه

ماينونه هغه ځانګړي چاودېدونکي توکي دي چې له لرګيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې چاوديدونکي توکي اېښودل شوي دي. دا وسله د پښې يا د لاس په فشار چوي چې د انسان د ژوبلېدو او يا مرګ سبب کېږي. ماينونه بېلا بېلې بڼې او اندازې لري، د بېلګې په توګه د لوبو د شيانو په بڼه، د کوچنيو راديوګانو، د قلم، ساعت او نورو شيانو په بڼه جوړ شوي دي.

زياتره ماينونه د انسان د ټيپي کولو، شلولو او شوټولو په موخه جوړ شوي دي. دا يوه معموله پوځي وسله ده چې په پراخه کچه له لومړۍ نړيوالې جګړې راهيسې د ټولې نړۍ په ټولو جګړو کې کارول شوې ده.

ماينونه د کابل ښار په شاوخوا، ولايتي ښارونو او د هېواد په کليوالو سېمو او کروندو، څړځايونو، غرونو، غونډيو او پوځي چوڼيو ته څېرمه ځايونو کې ښخ شوي دي.

ناچاودي توکي

هغه مهمات چې د جګړې پر مهال چاودلي نه دي، د ناچاودو توکو په نامه يادېږي. په ناچاودو توکو کې راکټونه، هوايي بمونه، لاسي بمونه، د ټانک او بېلا بېلو ټوپکو ګولۍ او نور ناچاودي شيان راځي. د ناچاودو توکو مخنيوی آسان دی، ځکه هغه زياتره د ځمکې پر سر پراته وي، خو د ماينونو مخنيوی ډېر سخت دی؛ ځکه سړی نه پوهيږي چې ماين چېرته پټ دی. ماينونه د جګړې له پای ته رسېدو وروسته تر ډېرې مودې پورې پاتې کيږي. داسې هم کېدای شي چې دا ماينونه د هغه چا اولادونه، لمسيان اوکړوسيان ووژني، چې ښخ کړي يې وي.

د هغې ورځې په هيله چې په ګران هېواد افغانستان کې هيڅ ماين او ناچاودې توکي پاتې

نه شي او خلک په خوندي او ډاډمن زړه خپل کار ته دوام ورکړي.

دمتن لنډیز:

په افغانستان کې د اوږدې جګړې له امله ځمکنۍ ماینونه اوناچاودي توکي په پرېمانه توګه پراته دي. غرونه، دښتې، کروندې، ښرځایونه، د استوګنې ځایونه، پوځي قشلو ته څېرمه ځایونه او داسې نور له ماینونو او ناچاودو توکو ډک دي. ماینونه او ناچاودي توکي ډېر خطرناک وژونکي او ټپي کوونکي شیان دي. هغوی ته لاس مه وروړئ. موږ باید نورو ته لارښوونه وکړو چې هغوی هم ناپېژندل شوو شیانو ته لاس ورنه وړي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ماینونه څه ډول شیان دي؟
- ماینونه او ناچاودي توکي چېرته ایښودل شوي دي؟
- ناچاودي توکي کومو شیانو ته ویل کېږي؟
- ماینونه څو ډوله دي؟ د هر یونوم واخلئ او د کاروني موخه یې بیان کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنوته تشریحي ځوابونه ووايي:

- د ماینونو له خطر څخه څنګه ځان ژغورلای شو؟
- که په یو ځای کې مو کوم ماین، ناچاودي توکي یا یونااشنا شی ولید، باید څه وکړئ؟
- که چېرته د ماین سیمې ته ورننوتئ، څنګه بېرته راستنیږئ؟
- ایا کله مو هم د ماین له خطرونو څخه د خبرتیا په غونډه کې برخه اخیستې ده؟ که هو، نو څه مو زده کړي دي؟

۳_ زده کوونکي دې په بېلا بېلو جملو کې د ماين، ځمکني ماين، د وسايطو ضد ماين، بم، راکټ، سرګلوله، ګولۍ او نوروغندنه وکړي.

٤_ د جګړې زيانونه او د سولې ګټې وليکئ.

٥_ د لاندې کلمو ضد وليکئ:

سوکالي، سوله، خوښي، روغتيا، بندي

٦_ له لاندې درېو درکړ شويو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

◆ ماينونه کله کارول کېږي؟

الف: د سولې پر مهال

ب: د تبليغاتو پر مهال

ج: د جګړې پر مهال

◆ که ماين يا يو نااشنا شی مو وليد، څه به کوئ؟

الف: له ځمکې به يې پورته کوئ

ب: په لغته به يې وهئ

ج: ګوتې به نه وروړئ

◆ که د ماين سيمې ته ورننوتئ څنګه بېرته راګرځئ؟

الف: د خپلو پښو په پلونو پل ږدو او راستنېږو

ب: بېرته را منډه کوو

ج: همغلته پاتې کېږو

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کور د غړو په مرسته د ماينونو او ناچاودو توکو په اړه نور معلومات هم ترلاسه کړي. د هغوی د زيانونو په اړه دې پنځه کرښې مقاله وليکي او سهار ته دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ووايي.

شاعر او سپوږمۍ

عبدالرؤف بېنوا د افغانستان له نومياليو ليکوالو او شاعرانو څخه دی. په ۱۲۹۲هـ . ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی او په ۱۳۶۳ هـ . ش. کال کې يې په پردېسۍ کې له نړۍ سترګې پټې کړي دي.

بېنوا په ۱۳۱۸هـ . ش . کال کې د پښتو ټولنې د علمي غړي په توګه په کار پيل او بيا يې تر مړينې پورې د مدير، رئيس، د ولسي جرګې د غړي، وزير او سفير دندې تر سره کړي دي. زيات شمېر منظوم او منثور او څېړنيز آثار يې ليکلي دي. د پښتو په معاصر شعر کې د استاد بېنوا نوم د پوره ځلا وړ دی. دلته يې د شاعر او سپوږمۍ په نوم يو شعر راوړو:

سپوږمۍ

د آسمان لويه دنيا کې
ته سپوږمۍ ښکلې زيبا يې
رنګ الوتې ګونه زرده
ته ويشتلې په زړه چاپې
جوړه ماغوندې غمجنه
څوک دې نشته يک تنها يې
خپل ښايست در پورې اور شو
که له ياره بېنوا يې
راته ووايه له مينې
څه در شوي نازنينې؟
لا لهانده سره ښورې
په شپه هر ځای کې ولاړه
محبت يو په زړه سوي
راشه کښېنو سره دواړه
زه به تاته زړګی تش کړم
ته و ماته لاس تر غاړه
غم د مينې به نيمی کړو
په يوازې سر مه ژاړه
ښايسته يې ګلالۍ يې
د آسمان پيغله نجلۍ يې
لکه اوس چې يې پخواهم
د مينو هر ځای مله وې

خوار مجنون که پر سارا و
ته هم سمه ورسره وې
د شیرینې حال دې ولید
د فرهاد په غم کې ته وې
چې به راز د مینې خپور و
د هغه مجلس ډیوه وې
مقتولان د عشق لیدل تا
په ورو ورو به پرې ژړل تا
په اوبو کې سره ریږدي
ښایسته دي په تا غرونه
ستا رڼا ته هوسېږي
د ریدي ښکلي ګلونه
د زلمو زړه ته ورتېره
خوښ په تا د نجونو زړونه
ستا په ښو شغلو کې غواړي
مینان خپل امیدونه
وفاداره معشوقه یې
د عاشق د زړه ټوټه یې
د مجروح مین زړګی یې
سپوږمۍ ښکارې وجهان ته
د همزولو له ټولیه
بینوا تللې أسمان ته
چې الفت دې پکې نه لید
شوې په قهر و انسان ته

یو مخلص دې بیا ونه موند
چې هر څو دې کش کړه ځان ته
ټول بې درده، دردمن نشته
ټول بې واکه، واکمن نشته

***

سپوږمۍ په پښتو شاعرۍ کې ځانګړی ځای لري. په ټولو لرغونو او معاصرو اشعارو په تېره بیا په ولسي ادبیاتو کې، له غزل څخه نیولې بیا تر لنډۍ پورې سپوږمۍ د یوې سمبولیکې وسیلې په توګه خپل خاص ځای اومقام ساتلی دی. شاعر له سپوږمۍ سره خپل غم شریک کړی، د زړه خواله یې ورسره کړې ده، له خپل یوازیوالي یې ورته ګیلې او شکایتونه کړي، خپل زړه یې ورته تش کړی او هغه یې د خپل راز ملګرې ګڼلې ده. یو شمېر شاعرانو سپوږمۍ له خپل یار او معشوقې سره د دیدن او حال شریکولو وسیله ګرځولې ده. په بل ځای کې سپوږمۍ د هجران او بېلتون د شپو ورځو یار او ملګرې شوې او شاعر له هغې سره بنډار کړی دی.

په یو شمېر شعرونو کې سپوږمۍ د تاریخ زړه بلل شوی او خطاب یې ورته کړی، چې تا د دور او زمان هر څه په خپلو سترګو لیدلي او هر څه ستا په لمن کې پراته دي، وګورئ، ارواښاد ګل پاچا الفت څه ښه وايي:

ارمانونه، افسوسونه، حسرتونه
د مینو، د غمجنو د خوارانو
غفلتونه، لغزشونه، مکیزونه
د مشرانو، د مستانو، د خوبانو
چپاوونه، یرغلونه، شورشونه
د چنګېز، د سکندر، د پرنګیانو
دې هېواد کې تا لیدلي دغه واړه
ته د هر چا په سر باندې یې ولاړه

بل ځای وايي:

ستا رڼا کې پيدا کيږي نور فکرونه
شاعران اخلي له تا ځنې الهام
په کتو کې درته وايي پټ رازونه
يا اشنا ته ليږي ستا په لاس سلام
تا سره وينمه بل راز تاثيرونه
ته په هره شپه راوړې نوی پيغام
په تا باندې د اشنا مينه ماتيږي
د دردمنو تسلي دربانده کيږي

سپوږمۍ د پښتو په ولسي ادبياتو کې ډېر پراخ ځای لري. بې شمېره لنډۍ موجودې دي چې د سپوږمۍ نوم پکې راغلی دی. مينانو او عاشقانو خپل د زړه راز ورته ويلی او له هغې سره يې خبرې کړې دي. لاندې څو لنډۍ د بېلګې په توګه وګورئ چې د سپوږمۍ په اړه ويلې شوې دي:

سپوږمۍ په ما دې څه احسان دی
زما اشنا د ديواله سېورې ته ځينه
***

سپينې سپوږمۍ حال راته وايه
زما اشنا مجلس له چا سره کوينه
***

که دې زما ديدن ياديږي
سپوږمۍ ته ګوره زه په بام ولاړه يمه
***

سپوږمۍ په منځ د اسمان راغله
بې ياره خوب نشته که ماته نه راځينه

د متن لنډيز:

شاعر په خپل خيال کې له سپوږمۍ سره د زړه خواله کوي. د سپوږمۍ يوازېتوب له خپل ځان سره پرتله کوي. بلنه ورکوي چې راځه کينو او زړونه يو بل ته تش کړو. بيا د سپوږمۍ هغه ځانګړنه څرګندوي چې تا ډېر څه ليدلي او د هر چا له رازونو خبره يې. په پايله کې وايي چې ستا زړه له دنيا تنګ شو ځکه اسمان ته لاړې. په دنيا کې دې مينه او الفت نه ليده او په انسانانو کې دې اخلاص نه ليده؛ ځکه خپه شوې او آسمان ته لاړې.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې په وار د شعرونو برخه په لوړ اواز ولولي او هره برخه دې معنا کړي.

۲ــ زده کوونکي دې شعر يو ځل په چوپه خوله ولولي او بيا دې د هغه لنډ مفهوم وليکي او په خپلو خبرو کې دې ووايي.

۳ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي.

۱ــ ګوته ۲ــ لالهاند ۳ــ غرې ٤ــ خلا ٥ــ سپوږمۍ ٦ــ مل

٤ــ زده کوونکي دې وګوري چې په شعر کې کومې کيسې ته اشاره شوې وي، نو د کيسې په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د سپوږمۍ په اړه يو شعر وليکي او يا دې د سپوږمۍ په اړه پنځه لنډۍ وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

د مشرانو حقونه

- ستاسو مشران څوك دي؟

هره ټولنه ځانته ارزښتونه لري. افغاني ټولنه په دې اړه خورا بډايه ده. كشر او مشر، ځوان او سپين ږيرى، ښځه او نارينه ټول په خپلو منځونو كې د راشه درشې او چال چلن لارې او اصول لري. كشران د مشرانو درناوى كوي. په وړاندې يې بې ادبه خبره نه كوي. خبرې او لارښوونې يې مني. مشران هم په خپل وار په كشرانو مينه كوي. خواته يې رانژدې كوي او لورينه پرې كوي. ښځې په ټولو ټولنو، په تېره بيا په افغاني ټولنې كې د زيات درناوي وړ دي.ان په جنګ جګړو كې هغوى د درناوى وړ ګڼل كيږي او څوك كار پرې نه لري.

- د مشرانو په وړاندې تاسې څرنګه چلن كوئ؟
- د مشرانو چلن ستاسو په وړاندې څنګه دى؟

پر مور، پلار، ورونړه، ترونو، ماماګانو سربېره د نورو مشرانو درناوی او عزت هم پر موږ لازم دی. مشران دوه ډوله دي: یو هغه چې په عمر کې له یو چا څخه زیات وي. بل هغه خلك دي، چې د زیاتې پوهې او علم خاوندان وي. (لویوالی په عقل دی نه په کال - شتمني په زړه ده نه په مال) ددې دواړو ډلو احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

د یوې خوشحاله کورنۍ بنسټ یو بل ته پر درناوي او په خپلمنځي پوهاوي ایښی وي. لویان پر کشرانو مینه او شفقت کوي او کشران د لویانو او مشرانو درناوی کوي. خبرو ته یې غوږ نیسي او که کومه ښه لارښوونه ورته وکړي، هغه مني.

زموږ کشران باید د خپلې ټولنې له دود، دستور او فرهنګ سره سم د مشرانو درناوی وکړي، په وړاندې یې په بې ادبۍ او لوړغږ خبرې ونه کړي. په سپکه سترګه ورته ونه ګوري. که سرویس یا بل داسې ځای وي چې یو مشر یا سپین ږیري ته پکې د ناستې ځای نه وي او کشران ناست وي، باید کشران خپل ځای په ډېر ادب مشرانو ته پرېږدي. کله چې په مخه ورشي، باید سلام ورکړي او عزت یې وکړي. هغسې چلن ورسره ونه کړی چې د مشرانو له شان او حیثیت سره سمون ونه لري.

مشران د ژوند ډېرې تجربې لري او هغه د چا خبره تر کشرانو یې ډېر کمیسونه زاړه کړي او د ژوند ترخې خوږې یې څکلي دي، له دې امله یې باید خبرې او لارښوونې په ډېره مینه واورېدل شي او عمل پرې وشي.

هغه خلك چې تر تاسې کشران وي، خو د پوهې او علم له مخې پر تاسې زیات وي، نو لازمه ده، چې د پوهې او علم له مخې یې درناوی وکړئ. کولای شئ، په ډېر ادب ورڅخه د هغو مسایلو پوښتنه وکړئ، چې پرې نه پوهېږئ.

له بلې خوا پر کشرانو باندې لورینه اومهرباني د لویانو دنده ده. مشران باید پر کشرانو لاس تېر کړي، پیرزوینه پرې وکړي، ویې نازوي او که چېرې کومه تېروتنه او غلطي ترې وشي، باید ویې ښښي او سمه لارښوونه ورته وکړي. د همځولو او نورو ملګرو تر مخه یې سپك نه

کړي. تل یې وهڅوي او شخصیت ته یې ودهورکړي.

د مشرانو درناوی او په کشرانو مهرباني او شفقت زموږ اسلامي دنده هم ده. د ټولنې د ښې ودې، پراختیا او د چارو د ښه سمون لپاره پر دې کار زیات ټینګار شوی دی.

که موږ وغواړو چې په سپین ږیرتوب کې مو درناوی وشي، باید له اوسه د لویانو درناوی وکړو. بې ادبه انسان د وچې ونې په څېر دی. وچه ونه، نه سیوری لري او نه مېوه کوي، یوازې د وهلو او سیځلو کار ترې اخیستل کیږي.

د متن لنډيز:

ټولنه له افرادو څخه جوړه شوې ده. دا افراد پر یو بل حقونه لري. مشر په کشر، کشر په مشر، ځوان په زوړ او زوړ په ځوان. همدا رنګه ښځې په نارینه وو زیات حقونه لري. کشران باید تل د مشرانو عزت اودرناوی وکړي. مشران باید پر کشرانو باندې پیرزوینه او مهرباني وکړي. ویې روزي، ویې پالي او ذهني اوبدني ودې ته یې پاملرنه وکړي. دا د ټولنې نظام دی. نظام په همدغو ستنو ولاړ دی. باید ټینګ یې وساتو.

فعالیتونه

۱ ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:

- کشران پر مشرانو څه حقونه لري؟
- ولې باید پر کشرانو مینه او شفقت ولرو؟
- داسمه ده چې وایي: ((درناوی باید له کور څخه پیل، په ښوونځي کې تمرین او په

ټولنې کې عملي شي)) ویې څېړئ.

- ستاسو په اند د یوې ښې او خوشحاله کورنۍ ځانګړتیاوې کومې دي؟

۲ـ د لاندې جملوخالي ځایونه په مناسبو کلموډک کړئ:

- هره ټولنه ځانته ....لري.
- مشران باید .... خواته نژدې او لورینه پرې وکړي.
- د .... احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

۳ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پیدا او ودې لیکي.
- دویمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پیدا او ودې لیکي.
- دریمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پیدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتیب سره بېلې بېلې ولیکي.
- څلورمه ډله دې په متن کې متضادې کلمې ولټوي او ودې لیکي.

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په خپلو کورونوکې د مشرانو د حقونو په هکله له خپلو میندو اوپلرونو سره خبرې وکړي. د هغوی نظریات دې ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووایي.
- زده کوونکي دې مور، پلار یا بل کوم مشر ته لیک ولیکي.

پر ماشومانو مینه او د لویانو درناوی وکړئ.

حضرت علي کرم الله وجهه

ستاينوم (صفت) او ډولونه يې

■ ستاسو په اند ښه هلك او سره منه څرنگه عبارتونه دي؟

په تېرو لوستونو کې مو د (ی) بېلابېلې بڼې او د کلمو ډولونه ولوستل. دلته د صفت او د هغه د ځانگړتياوو په اړه خبرې کوو.

■ ايا پخوا مو د صفت په اړه څه اورېدلي دي؟

■ ستاسو په اند صفت څه معنا لري؟

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ايستل شوې ده:

- زه روغ رمټ يم.
- زموږ ملي پوځ خورا غښتلی دی.
- زه خوشحال کمزوری نه يم چې به ډار کړم.
- خدايه څه شول هغه ښکلي، ښکلي خلک؟
- تور تېل په توره تيږه ټول توی شول.

په پورته جملو کې روغ، غښتلی، کمزوری، ښکلي، تور او توره هغه کلمې دي چې د يو چا، يو شي او يا يو نوم ځرنګوالی ښيي.

ويلی شو ستاينوم هغه کلمه ده چې په خپلواک ډول نوم نه وي، خو د يو نوم حالت، ځرنګوالی، څومره والی او اندازه ښيي.

پوښتنه

د زده کوونکو يوه ډله دې داسې عبارتونه ووايي چې پورته صفتونه پکې راغلي وي.

اصلي ستاينوم:

لاندې جملو ته وګورئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ايستل شوې ده:

- ښه سړی د هرچا خوښيږي.
- توره تخته د تدريس جزء دی.
- په اوړي کې سپين کالي اغوندئ.

وګورئ، ښه، توره اوسپين کلمې چې اصلي ستاينومونه دي، د سړي، تختې او کاليو حالت ځرګندوي. په دې توګه اصلي ستاينوم هغه ستاينوم ته وايي چې د يو نوم اړوند حالت ځرګند کړي.

اصلي ستاينوم دوه ډوله دی. يو ته يې ساده او بل ته مرکب وايي.

ددې ډولونو بېلګې په لاندې جملو کې وګورئ:

- لوخ له اوبونه ډارېږي.
- ولس په خپله ژبه ژوندی دی.
- تېټ مې مه بوله غورځنګ راباندې مه کړه.
- اتل په ونه لنډ او په تنه پلن دی.

او

- توريالی په خپلې تورې وياړي.
- تر ناپوه دوست هوښيار دښمن ښه دی.
- پوهيالي د پوهنتون د استادانو علمي رتبه ده.

که پورته جملوته پام وکړئ، نو څرګنده به شي چې لوخ، ژوندی، تيټ، لنډ، پلن ساده کلمې دي چې د ولس، انسان او اتل څرنګوالی ښيي. په دې ډول ويلای شو چې ساده ستاينوم يوه کلمه وي، يعنې مفرده کلمه وي.

توريالی، ناپوه او پوهيالی مرکبې کلمې دي، يعنې توريالی له (تورې) او (يالي)، ناپوه له (نا) او (پوه) او پوهيالی له (پوه) او (يالي) څخه جوړې شوې دي. په دې ډول مرکب هغه صفت دی، چې له دوو او يا زياتو توکو څخه جوړ شوی وي.

پوښتنه

زده کوونکي دې د ساده او مرکبو صفتونو بېلګې وړاندې کړي.

پرتله ييز يا مقايسي ستاينوم:

پرتله ييز ستاينوم په دوو ډولونو تر سره کيږي.

الف: د (ډېر) په ملګرتيا، لکه:

۱_ دا قلم ترهغه قلم ډېر ښکلی دی.

۲_ احمد تر ما ډېر هوښيار دی.

ب: د (خورا يا لا) په ملګرتيا، لکه:

۳_ دا قلم ترهغه خورا ښکلی دی.

٤_ زما ورور ترما لا هوښيار دی.

د صفت او موصوف ګرداني سمون (مطابقت)

په پښتوژبه کې صفت له موصوف سره د جنس (نارينه، ښځينه)، شمېر او حالت له پلوه ګردانيږي.

صفت له موصوف سره په عمومي توګه په لاندې دريو ډلګيو وېشل کيږي:

الف: هغه صفتونه چې له خپل موصوف سره د نارينه جنس د شمېر له مخې سمون نه لري، خو د ښځينه جنس له موصوف سره پوره سمون لري، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارينه		ښځينه	
مفرد	**جمع**	**مفرد**	**جمع**
شين ختکی	شنه ختکي	شنه هندوانه	شنې هندوانې
ښکلی کتاب	ښکلي کتابونه	ښکلې کتابچه	ښکلې کتابچې
ښه هلك	ښه هلکان	ښه نجلۍ	ښې نجونې

ب: هغه ډله ستاينومونه چې د نارينه جنس او ښځينه جنس د شمېر له مخې له خپل موصوف سره پوره سمون ښيي، لکه په لاندې بېلګو کې:

ښځینه		نارینه	
جمع	**مفرد**	**جمع**	**مفرد**
شني لمني	شنه لمنه	شنه بڼونه	شین بڼ
خوږې منې	خوږه مڼه	تروه انار	تریو انار
اومې هندوانې	اومه هندوانه	پاخه خټکي	پوخ خټکی

د متن لنډیز:

په پښتو کې ستاینوم د یو نوم یا شي خرنګوالی او څومره والی څرګندوي. ساده ستاینوم او مرکب ستاینوم مو وپېژندل. د هغو نمونې مویه کلمو او جملو کې ولیدې.
اوس له یو لړ تمرینونو څخه وروسته تاسو کولای شئ، صفت او ډولونه یې لا ښه وپېژنئ.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په لاندې جملو کې صفتونه په ګوته کړي:

- ته اوس څنګه یې، روغ شوی یې؟
- زلمی خورا غښتلی ځوان دی.
- ته لا څومره کمزوری یې!
- دا څنګه ښایسته او ښکلی ځای دی!
- تور توتان له تا قربان.

۲ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي.

- لومړۍ ډله دې داسې کلمې ووايي چې ساده ستاینومونه پکې راغلي وي.
- دویمه ډله دې د مرکب ستاینومونو بېلګې راوړي.

۳ـ زده کوونکي دې په لاندې متن کې په خپل وار د صفتونو بېلا بېلې بېلګې ولیکي:

((ګلالۍ له کورنۍ سره ګلباغ ته تللې وه. د پسرلي موسم و. ډېره نرمه او ښکلې هوا چلېده. ګلالۍ خپل ورور ننګیالي ته وویل، خومره توتان چې خوږې شي، خوره یې. خو ګوره چې ناروغه نه شې. پلار یې ګلالۍ ته وویل: زه تلونکی یم، هغه زما توره کورتی راوړه. ګلالۍ ورته وویل، پلاره، هغه خیرنه ده. هغه بله کریمي کورتی مې دې راوړې ده. پلار یې په غوسه ورته وویل، ګلالۍ دا دې خویم ځل دی، چې خبرې ته ښه غوږ نه نیسې. ګلالۍ له پلار څخه ښښنه وغوښته))

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په لوست کې د کارول شوو صفتونو د ټولو ډولونو بېلګې بېلې، بېلې ولیکي او ټولګي ته دې راوړي.

د اسلام ستر پیغمبر ﷺ فرمايي: د زیاتې پوهې والا ارزښت تر هغه چا زیات دی، چې لږه پوهه یې ترلاسه کړې ده.

نظم او ډولونه يې

■ تاسو تراوسه نظم لوستی دی؟

مورږ هره ورځ په کور کې خبرې کوو، په ښوونځي کې خبرې کوو، لوست لولو، له چانه پوښتنه کوو، د چا پوښتنې ته ځواب وايو. دې عادي خبرو ته نثر وايي، خو که داسې يوه ليکنه ولولو چې وزن ولري او يا له موسيقۍ سره ووېل شي، نو دا ډول وينا له خبرو سره توپير لري. دې ډول وينا ته نظم وايي. تر اوسه مو په درسي کتابونو کې نثر هم لوستی او د ژبو په کتابونو کې مو نظم هم. دلته ستاسو د زياتو معلوماتو لپاره په نظم خبرې کوو.

■ ستاسو په اند نظم څه شي ته وايي؟

لیکنې دوه ډوله دي. یوې ته نثر وایي او بلې ته نظم. نثر به په راتلونکو ټولګیوکې په مفصل ډول ولوستلی شئ. دلته په نظم باندې څغلنده نظر اچوو.

وایي، شعر یا نظم هغه وینا ده چې وزن او قافیه ولري. د نظم معنا عموما د شعرمترادفه ده او له هغې سره په یوه معنا کارول کیږي. خو د شعر او نظم ترمنځ توپیر شته. شعر موزونه او تخیل لرونکې وینا ده او نظم موزونې قافیه لرونکې وینا ته وایي.

نظم د بڼې له مخې دا ډولونه لري:

۱ـ مثنوي: هغه نظم دی چې د هربیت دواړه مسرۍ یې یو ډول قافیه ولري. اوږده، اوږده مطالب، تاریخي او حماسي، اخلاقي، عرفاني او داسې نور موضوعات پکې ډېر ښه بیانېدای شي. بېلګه یې په لاندې ډول ده:

ای د پـــاك وطـــن فـــرزنـده	ای د قـــام خــــوږه دلـبـنـده
ای د نـــوي ژونـــد پـیـغـامـه	ای آرزو د وطـــن قـامـه
د افـــغـــان د بـــاغ سـنـبـلـه	د پـښـتـــون د بـــڼ بـلـبـلـه
سـبـا تــه مــسـؤول د کـــار یې	کـه تـه مـور او کـه تـه پـلار یې
ښـه اخـــلاق او عـلـم زده کـړه	هـــلـــه هـــلـــه تـــلـــوســـه کـــړه
عـلـم هـرچـا لـه پـه کـار دی	نـه چـې تـش د نـرو کـار دی
ښـځـه نـر دواړه مـسـؤول دي	خـو پـه ښـه عمل مقبول دي ...

۲ـ بولله (**قصیده**): هغه نظم ته وایي چې تر یوې مطلع لاندې ویل کیږي. اوږده او ډول ډول مضامین پکې راوړل کېږي. د بیتونو شمېر یې له شپاړسو څخه نیولې بیا تر دوو سوو پورې رسیږي. یوه بېلګه یې لاندې وګورئ:

شګفته پـه بـاغ و راغ شـول د بـهـار ګل
هـم پـه بـاغ هـم پـه کـوڅـه هـم پـه دېـوار ګل
نــه یـــوازې ګـــل د ګـلـو بـوټـو ونـیـو
بـــادام ګـــل، شـفـتـالـو ګـــل، ونـیـو انـــار ګل
کـانـې، بـوټـې، خـار و خس پـه ګلو پټ شول
د هـمـه واړو عـیـبـونـو شــو سـتـار ګل

چې د سترګو نظر لګي واړه ګل دی
وړاندې ګل د وروسته ګل یمین یسار ګل....

۳ـ غزل: هغه ډول نظم دی چې د لومړي بیت دواړه مسرې یې سره هم قافیه وي. د بیتونو شمېر یې تر ۱۶ او کله ناکله تر ۲۰ پورې رسیږي. ټولې دویمې مسرې یې د لومړي بیت قافیه تعقیبوي. جوړښت یې د قصیدې په څېر دی. له یوې مطلع نه پیروي کوي او وروستي بیت ته یې مقطع وایي. په مقطع کې معمولاً د شاعر نوم یا تخلص راځي. دا هم دغزل یوه بېلګه:

چې دې وګوري و مخ ته وطن پرېږدي
وطن څه دی چې روح والوزي تن پرېږدي
بلبلان که دې له حسنه خبردار شي
ستا د مخ په ننداره به چمن پرېږدي
څه خومخ و بتخانې وته جارباسه
چې د بتو پرستش برهمن پرېږدي
ښه چې زړه مې مسافر شو ستا په لوري
عقیق لا شي قیمتي چې یمن پرېږدي
د جفا د مړو ژوند څه دی حسینه
که د جور خوی زما ګلبدن پرېږدي

۴ـ رباعي (څلوریزه): هغه نظم دی چې څلور مسرې لري. لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې سره هم قافیه او دریمه یې اختیاري وي. بېلګه یې لاندې وګورئ:

خزان چې راشي وطن تالاکړي
د بڼ بلبلې په واویلاکړي
نن که وصال دی سبا هجران دی
نیازمند به واړه ځله جلاکړي

۵ـ قطعه: هغه نظم دی، چې مطلع او مقطع نه لري. شمېر یې له دوو بیتونو څخه نیولې تر زیاتو بیتونو پورې وي. لاندې یوه بېلګه یې وګورئ:

اندېښنه که په غره کښېږدي
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

د متن لنډیز:
پښتو ادبیات خورا بډایه لمن لري. رنګارنګي بېلګې لري. ولسي ادبیات یې خپل شکلي رنګونه لري او لیکلي ادبیات یې خپل. لیکلي ادبیات یې ډېرې زیاتې بڼې لري،. موږ ترې دلته د بېلګې په توګه د مثنوي، قصیدې (بوللې)، غزل، رباعي (څلوریزه) او قطعې نومونه واخیستل. داسې نور ډېر ډولونه شته چې د عربي عروضو په پیروۍ ویل شوي دي، کېدای شي په راوروسته ټولګیو کې ولوستل شي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې په دریو ډلووېشل شي:
- لومړۍ ډله دې نثر راوپیژني او بېلګې دې ووایي.
- دویمه ډله دې د نظم معناڅرګنده کړي.
- درېمه ډله دې د نظم ډولونه بیان کړي.

۲ــ زده کوونکي دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په نښه او اړونده کلمې دې په خپل خپل کتار کې یو تر بل لاندې ولیکي او نورو زده کوونکو ته دې بیان کړي.

۳ــ زده کوونکي دې وګوري چې په پورته متن کې کوم صفتونه پیدا کولی شي. هغه دې په ګوته کړي او ودې لیکي.

٤ــلاندې متن ولولئ. د نومونو ډولونه، بېلابېلې (ی) ګانې او صفتونه پکې په ګوته کړئ.

هر یو یې بېلابېل ولیکئ او د زده کوونکو په وړاندې یې ولولئ:

احمد ناروغ و. ښوونځي ته لاړ. هلته یې ناروغي زیاته شوه. د ښوونځي مدیر هغه روغتون ته واستاوه. په روغتون کې یو ډاکټر له احمد څخه پوښتنه وکړه: ((احمده، په کوم

ښوونځي کې یې؟)) احمد ځواب ورکړ: ((د سید جمال الدین افغان په منځني ښوونځي کې.)) بیا یې ترې وپوښتل: ((پرون دې څه کا رکړي و؟)) احمد ځواب ورکړ: ((پرون د جمعې ورځ وه. ډوډۍ مې وخوړه او د لمبا لپاره یو ډنډ ته لاړم، هلته نور هلکان هم وو. اوبه خړې وې. له لمبا وروسته لمر ته څملاستم. کله چې کور ته لاړم ټوله شپه مې ځان خوربېده.)) ډاکټر ورته وویل: ((ته هوښیار هلك یې. په ولاړو او ناپاکو اوبو کې لمبل زیان لري. له لمبا څخه وروسته تود لمر ته څملاستل ښه نه دي. په مړه ګېډه لمبا ښه نه ده. لږ ترلږه د ډوډۍ او لمبا تر منځ باید یو نیم، دوه ساعته وخت وي. باید خپلې روغتیا ته پام وکړې. هرشی باید ونه خورې. خواړه دې هرو مرو باید پاك وي. ځان دې هم باید پاك وي... اوس څه، درمل مې درکړل، په خپل وخت یې وخوره، ډېر ژر به ښه شې. پام کوه، چې د مېوې خوراك دې هېر نه شي.))

احمد له ډاکټر څخه مننه وکړه او د هغه لارښوونې یې په غوږ کې ونیولې. کور ته د تګ پر مهال یې په بازار کې سرې، سرې منې ولیدې. ډېرې یې خوښې شوې. منې یې واخیستې او کور ته لاړ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي چې د خپلو کورنیو د غړو په مرسته له پورته نظمونو څخه د یو نظم نمونه پیدا کړي، ویې لیکي او سبا ته یې د نورو ټولګیوالو په مخکې ولولي.

همدا شان زده کوونکي دې هڅه وکړي د پورته نظمونو په پیروی له ځانه کوم نظم جوړ کړي او د زده کوونکو په وړاندې دې ولولي.

> داسې کوم شی نشته، چې د زده کړې له لارې ترلاسه نه شي، هیڅ شی زده کړې ته نه رسیږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغی په ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو تر کچې لوړوي.
>
> مارك تواین

ویېپانګه

((الف))

آبده: لرغونی، تاریخي اثر، ودانۍ، څلي
اتفاق: یووالی، اتحاد
اثار: نښې، لیکنې، تألیفات
اخروي: د هغې نړۍ، د اخرت
اراده: د انسان داخلي او ذهني ځواک چې یو کار ته انسان هڅوي، په عواطفو لاسبرى
ارزښت: اهمیت، مهموالی، ارزش
ازمایل: ازمېښت، امتحان، د یو شي یا یو کارمعلومول
استوا: د ځمکې ملاوستنى، د استوا کرښه (هغه فرضي کرښه چې له دوو قطبونو څخه په مساوي اندازه له ځمکې څخه راچاپېره شوې او ځمکه یې په دوو برخو وېشلې ده. یوې ته یې شمالي او بلې ته یې جنوبي نیمه کره وایي.)
استوګنځی:د اوسېدو ځای، کور، تاټوبی
افاده: ښودل، ویل، څرګندول
افاقي: د یو شي په باره کې اضافي معلومات
ام البلاد: د ښارونو مور
امتیاز: د نورو په پرتله غوره والی
انتباه: ویښتیا، له غفلت نه راوتل، خبرېدل
انتقال: لېږدول
اندېښنه: تشویش
اند: فکر
اوربښت: د باران، ږلۍ یا واورې اورېدل
اټکل: تخمین، قیاس
اړخ: خوا، لوری
اړین: ضروري
اله: یو شی، یوه وسیله

((ب))

باصره: د لېدلو حس، سترګې
باڼده: کلي، خوکورونه چې یو ځای پراته وي
بخت: طالع، هغه شی چې له وړاندوینې پرته د انسان په ژوند کې رامنځته کیږي
برکت: پرېماني، نېکمرغي، مبارک
برهمن: د برهمایي (بودایي) د ین لارښود
بریا: کامیابي، لاسته راوړنه
بریاوې: د بریا جمع حالت
بنډار: د همزولو انډیوالانو مجلس
بېلګه: مثال، نمونه
بېوزلی: غریب، له مال او شتو بې برخې

((پ))

پاتې شونی: باسي، کوم شی چې پاتې شي، باسي خواړه
پالل: روزل، عبادت کول
پایښت: پایېدونکی، بقا
پاڅون: قیام، د یوعمل پر وړاندې درېدل
پرتله: مقایسه، یو شی له بل شي سره پرتله کول
پرتلیز: مقایسوي
پرځې: لوېدل، سقوط کول، له منځه تلل
پرې: قطع، غوڅ شوی
پرېشاني: خپګان، اندېښنه
پنځ: وده، تکثر
پنډ: بار
په ځان اعتماد: په ځان باور او ویسا
پولې: سرحدونه
پوهاند: د پوهنتون د استادۍ تر ټولو لوړه او وروستۍ علمي رتبه
پوهندوی: د پوهنتون د استادۍ د پیل څلورمه علمي رتبه، خپلواک استاد
پوهنمل: د پوهنتون د استادۍ د پیل درېمه علمي رتبه، اسیستانت
پوهنوال: د پوهنتون د استادۍ د پیل پنځمه علمي رتبه، خپلواک استاد
پوهنیار: د پوهنتون د استادۍ د پیل دویمه علمي رتبه،اسیستانت
پوهیالی: د پوهنتون د استادۍ لومړۍ علمي رتبه، اسیستانت
پیاوړتیا: قوت، ځواک
پیرزوینه: لورېنه، پیرزو کول
پیروي: متابعت، د چا په لاره تلل
پېر: پړاو
پېښ: واقع

((ت))

تاړاک: چور وچپاول
تدبیر: د کارونو یا ستونزو د سم سر ته رسولو لپاره د

حل په لارې فکر کول

ترجیح: په یو شي باندې د بل شي غوره ګڼل

ترې: له هغه (هغې) څخه

تس ونس: بېخي له منځه وړل، پوپنا

تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، الله جل جلاله پېژندلو او روزنې لاره چې زیاتره په کې له نړۍ سره اړیکې شلیږي

تعلیق: ځنډول، د سرته رسونې د وخت له ټاکلو پرته د یو کار ځنډول

تلوسه: ژر ژر، هیله، آرزو

تنفسي سیستم: د هغه غړو مجموعه چې د ساکښلو (تنفس) سیستم جوړوي.

تنګسه: د ژوند د مالي شونتیاوو نه لرل، سختي

توپاني: له باد او باران ډکه هوا

توحید: د الله جل جلاله یو ګڼل، د الله جل جلاله په یووالي خوله خوځول (اقرار)

تور: تور رنګ، تهمت (تور پورې کول)

توکی: ماده، شی

تړاو: اړیکې (تړښت)

تېز: چابک، بیړه، چټک

((ټ))

ټټی: کناراب، د سارا ناستې ځای.

((ج))

جمال: ښایست، ښکلا

جوت: څرګند، ښکاره

جور: ظلم، زیاتی

((ځ))

ځانګړتیا: یو شی چې له بل شي څخه بېلوي

ځلانده: روښان

((چ))

چپاو: یرغل، حمله

چم: شاوخوا کلی، ګاونډ

چوغندر: لبلبو (د ملی او ګازرې په څېر په ځمکې کې کرل کیږي او لوییږي او د بورې د جوړولو لپاره ترې ګټه اخلي.)

چونۍ: پوځي ځای (د عسکرو د اوسېدو ځای

((څ))

څارنه: تر سترګو لاندې ساتل (مراقبت)

څاروي: څلوربولي، حیوانات

څرځای: د څارویو د پوولو شین او له وښو ډک ځای، وښیانه

((ح))

حساس: **ژر پوهېدونکی،** هغه څوک چې د چا له معمولي خبرو یا چلن څخه خپه کیږي، ارزښت لرونکی، د پام وړ، د چټکو او ډېر ژر موندلو ځواک

حیثیت: ټولنیز ارزښت او اعتبار چې د یو چا د سرلوړۍ او نیکنامۍ لامل کیږي.

((خ))

خار و خس: **اغزي او خځلې،** هغه شی چې د یو کار د سرته رسولو مخه نیسي، اغزی، مزاحم

خبریال: د خبرونو ټولوونکی او لیکونکی

ختن: په چین کې یوه سیمه ده

خلقت: زوکړه

خځلې: ناپاکې، د کور پاتې شونې، جارو شوي شیان

خړوب: په اوبو اوبولی، موړ، سېراب،

((د))

د وینې فشار: هغه فشار چې زړه ته د ورتلونکو رګونو پر دېوالونو واردیږي.

د وینې کلسترول: هغه غوړه ماده چې په عصبي جوړښت کې موجوده ده او په وینه کې یې ډېروالی د شریانونو د تنګېدو او قلبي ناراحتی لامل کیږي. په وینه کې د غوړو زیاتوالی.

دام: د الوتونکو د نیولو وسیله، چل، فریب

دبدبه: لویوالی، عظمت

دردمن: زړه سواند، دردېدونکی

دستور: لارښوونه، دود

دلبند: په زړه پورې

دولتي مؤسسې: وزارتخانې او ریاستونه، په یوه دولت پورې اړوندې اداري

دنیا: شین بوټی دی، خام خوړل کیږي(ګشنیز)

((ذ))

ذايقه: خوند

((ر))

راغ: د غرو لمنې

راغبرګېدنه: بېرته راتګ

رب: د ټولو ژونديو موجوداتو پالونکی

رزمي: جنګي، پوځي، حماسي

رسنۍ: مطبوعات (ورځپاڼه، اخبار، راډيو، تلويزيون، اطلاعات)

رغنده: سم، جوړ

روان، رواني: په هوښ، حافظې او عاطفې پورې د اړوندې قوې مجموعه چې د يو چا د استعداد او د چال چلن ځرنګوالی ټاکي.

روحاني: په روح پورې اړوند، مذهبي شخصيت، ديني پوه

روغمن: روغ، جوړ

روږدی: اموخته

رډې (سترګې): برګې، په قهر

رڼه: پاک او شفاف

((ز))

زرده: ژېړه (بڼه)

زلال: صاف او شفاف، رڼې او خوږې (اوبه)

زوکړه: پيدايښت، زېږېدنه

زوږ: شور، غالمغال

زېړی: يو ډول ناروغي ده، چې د ځيګر د نيمګړتيا له امله په وينه کې د (بيلي روبين) په نوم ماده زياتيږي او د انسان د څېرې او د سترګو د سپين د زېړېدو لامل کيږي.

زېرمه: سپما، پاسره، ساتل شوی

((ژ))

ژوبل: ټپي، زخمي

((س))

ساتنه: حفاظت

سارا: دښته

ستار: پوښوونکی، دګناه پوښوونکی

ستايل: ستاينه کول

ستاينوم: صفت

ستون: راګرځېدلی

ستونزې: مشکلات

سرطان: د جنيتيکي مادې له امله د بدن د سلولونو له واکه د وتلې ودې له امله پېښه شوې ناروغي چې د بدن د سلولونو طبيعي غذا او اکسيجن خوري او د تومور په نوم يوه غده رامنځته کوي. د لمريز کال د څلورمې مياشتې نوم دی.

سرښندنه: له سره تېرېدل، فداکاري، سرتيري

سفير: په بهرني هېواد کې د يو هېواد رسمي استازی

سلامتيا: روغوالی

سلوک: چال چلن، رويه

سمبال: په هر شي پوره

سمسور: آباد، ودان، خړوبه، ښېرازه

سمون: مطابقت

سورو ــ سواره (د سور مغيره حالت):

سويل: جنوب

سويلي: جنوبي

سيال: سارى، ورته سړی، رقيب، مانند

((ش))

شامه: د بويولو حس، پوزه

شبنم: پرخه، هغه اوبه چې د شپې له خوا په بوټو او ګلانو باندې اوري

شتمنکي: لا س او پښې وهل

شخصيت: د نسبتا مداومو او ثابتو ځانګړتياوو يوه واحده او منسجمه ټولګه چې يو شخص له بل څخه بېلوي، د يو شخص غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د يو چا د اعتبار او درناوی لامل کيږي.

شغلې: رڼا، د لمر وړانګې، د اور لمبې

شفقت: مهرباني، زړه سوی

شل وشوټ: بې لاس او بې پښو

شوکت: دبدبه

شونتيا: امکان

شګفته: غوړېدلی

((ښ))

ښاد: خوښ، خوشحال

ښيراز: سمسور

((ص))

صدقه: خیرات

((ط))

طرز: ډول

((ظ))

ظرافت: نازکي، د یو شي او یا یو چا په سلوك، غړو او یا څېرې کې ښکلا او تناسب

((ع))

عاطفه: زړه سوی، مهرباني

عرفان: پوهه، پېژندنه

عظمت: لویي، دبدبه

عقیق: یو قیمتي غمی دی. رنګ یې سور وزمه او ځیګري وي او په ګاڼو کې ترې ګټه اخلي. بېرنګه ډول یې ډېر قیمتي دی.

((غ))

غندنه: د یو شي بد ویل

غندونکی: بد ویونکی

غورځنګ: حرکت

غښتلتوب: پیاوړتیا، قوت

((ف))

فیوضات: برکتونه

((ق))

قاچاق: د یو شي ناقانونه وړل راوړل

قدر: برخلیک، تقدیر، سرنوشت، قضا: د خلقت او پیدا کېدو لپاره د الله جل جلاله لومړنۍ اراده او قدر (د ق او دال په زور): د الله جل جلاله د لومړنۍ ارادې له مخې خلقت ته قدر وایي.

قشله: پوځي چونۍ

قیل وقال: خبرې اترې

((ک))

کاربوهایدریت: د بورې، نشایستې، سلولوز او داسې نورو ترکیبونو ډله ده. له کاربن، اکسیجن څخه جوړه شوې او د ژوو مهمه غذایي سرچینه ده.

کالدانه: یو ډول دانه ده چې د ماشي د چېچلو له امله د انسان پر مخ یا ځان راخېژي

کاینات: لمر، سپوږمۍ، ځمکه، آسمان، ...

کتنې: په یو شي څه ویل یا زیاتول

کروړ: سخت

کمال: د یو شي وروستی حد، په ښو صفتونو کې ترټولو مخکیوالی، بې عیبه، بشپړ، پوهه

کنډواله: ویجاړ شوی، خراب شوی کور

کودیین: له اپینو څخه تر لاسه شوې سپینه یا بې رنګه کیمیاوي ماده چې د خوږ (درد)، نشې یا ټوخي لپاره کاریږي.

کوکایین: د یو بوټي (کوکا) له پاڼې څخه تر لاسه شوې شفافه ماده ده چې په طب کې د بې حسۍ او نشې په توګه کاریږي.

کوه طور: د یو غره نوم دی

((ګ))

ګالل: زغمل

ګاونډ: د کوراو کلي شاوخوا

ګلبدن: ښایسته

ګنې: یو ډول بوټی دی، په تودو سیمو کې شین کیږي، اوبه یې خوږې وي او عموما د ګوړې او بورې جوړولو او خوراك لپاره کاریږي.

ګنګستیا: د ماغې نا آرامي، د یوې لنډې مودې لپاره په څه شي نه پوهېدل

ګونه: څېره، بڼه

ګوښه توب: یوازېوالی

ګوګل: سینه

ګټور: ارزښتمن، مفید

ګړدود: لهجه

((ل))

لابراتوار: (ازمېښتون) چېرته چې د انسان یا حیوان طبي معاینات کیږي.

لالهانده: سرګردان

لامل: علت، سبب

لرغونی: پخوانی

لوستی: چا چې زده کړه کړې وي

لړ: جریان، سلسله

لېوالتیا: علاقه مندي

((م))

مادي: له مادې څخه جوړ شوی، په پیسو او شتمنۍ پورې اړوند

ماين: يوه چاودېدونکي اله، چې په جګړې کې د دښمن د ماتولو لپاره پر ځمکې ايښودل کيږي يا په ځمکې کې ښخيږي.

مترادفه: يو شان، هم معنا

متفکر: فکر کوونکی

مجاهد: جهاد کوونکی

مجروح: ټپي

محسوس: حس کېدونکی

محفوظ: ساتلی، خوندي

مخينه: سابقه

مرګ ژوبله: د سر او مال زيان

مشال: ډيوه

مصور: تصوير لرونکی

مطلع: د شعر يا غزل لومړی بيت مصرع، د يو شعر دوه مسرې

معتاد: روږدی

معنوي: پټ، تر پردې لاندې

معياري: په اندازه، ستندرد

مقبول: منلی، قبول شوی

ملاريا: يو ډول ناروغي ده، چې د ملاريا د ماشي د چيچلو له لارې رامنځته کيږي. ډېره سخته تبه او د ځان خوږ ورسره ملګری وي.

منرال: معدني توکي، په اوبو او د خوړو په ځينو منابعو کې پيدا کېږي.

منلی: قبول، ښايسته

منګول: پنجه

مهالنی: په وخت پورې مربوط، موقوته(خپرونه)

مهتمم: يو شي ته سر او سامان ورکوونکی، غمخور

مورفين: له اپينو څخه د نشې ډېر مهم لاس ته راغلی توکی چې په طبابت کې له هغې څخه د خوب راوستلو لپاره د يو مسکن په توګه کار اخيستل کيږي.

مورګې: غاړې، څنډې

ميراث: پاتمړې، پاتې شوې شته

ميلاد: زيږېدل، د حضرت عيسی عليه السلام د زيږېدو ورځ

مړښت: په يو شي مړېدل

مېښت: استوګن

((ن))

ناچاودي: ناچاودلې

نادولتي موسسې NGOs: هغه موسسې چې په دولت پورې اړه ونه لري.

نازول: ناز ورکول، لاس راکښل

ناوړه: خراب، نامناسب

ناڅاپي: نابېره

نتلو – نتلی: خوار، ځپلی

نرې رنځ: يو ډول ناروغي ده، چې له ميکروب څخه پيدا کيږي او په سږي حمله کوي، سل

نسخ: په اسلامي هېوادونو کې د ليک يو مشهور ډول چې زياتره د قرانکريم په ليکلو کې ترې ګټه اخيستل کيږي. د پښتو ليکلو لپاره هم دا ليک کارول کيږي

نظام: د قوانينو، قاعدو، دودونو يا نورومجموعه چې د يوشي ټينګښت او انتظام پرې ايښی وي. لکه د طبيعت نظام

نغښتی: تاو راتاو، پېچلی

ننداره: سيل، تماشه

ننګ: غيرت، پت، عزت

نهيلي: نا اميدي

نوښتګر: مبتکر، د لومړي ځل لپاره د يو شي يا يوې مفکورې رامنځته کوونکی

((هـ))

هرومرو: حتما، خامخا

هسک: پورته، آسمان

هلې ځلې: کوښښ، زيار

هم مثل: ورته، غوندې، په شان

هوسا: آرام، کرار، سوکاله

هوسېدل: د يو شي هوس کول، تپاک، تپيدل

هوډ: پرېکړه، تصميم، اراده

هيروين: سپين رنګه، بې بويه، ترخه او ډېره زهري او روږدي کېدونکې ماده، چې له مورفينو څخه لاس ته راځي.

((و))

وتلی: نوميالی، مشهور

وسايط: واسطې، د يو کار د سرته رسولو لپاره پکاريږي. زياترو موټرو ته نقليه وسايط وايي.

((ي))

يسار: چپ لوری

يمين: ښی لوری

اخځلیکونه

۱ـ ادبپوهنه، سید محی الدین هاشمي
۲ـ اوسني لیکوال (لومړی ټوک) عبدالرؤف بېنوا
۳ـ برگزیده سخنان بزرگان، مرضیه یعقوبي
٤ـ پټه خزانه، محمد هوتک
٥ـ پښتو پښویه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار
٦ـ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین
۷ـ خواږه نعتونه، مولانا عباس قادریه
۸ـ د افغانستان تاریخي ودانۍ، نانسي دوپرې
۹ـ د افغانستان د ولایتونو جغرافیه، پوهاند غلام جیلاني عارض
۱۰ـ د افغانستان مشاهیر، سید محی الدین هاشمي
۱۱ـ د الفت مرغلرې، (شعري کلیات) د شهرت ننگیال په زیار
۱۲ـ د بېنوا شعري کلیات
۱۳ـ د پښتو ژبې لنډ گرامر، سید محی الدین هاشمي
۱٤ـ د شمس الدین کاکړ دېوان
۱٥ـ د عبدالقادر خان خټک گلدسته، دریم چاپ، د سید محی الدین هاشمي په زیار
۱٦ـ فرهنگ ادبیات جهان، زهرای خانلري
۱۷ـ فرهنگ فشرده سخن، دوکتور حسن انوري (دوه ټوکه)